

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет банківського бізнесу
Кафедра банківської справи

ГОЛОВАТЮК Аліна Вячеславівна

**Оцінка кредитоспроможності позичальника/
Assessment of the borrower's creditworthiness**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
магістерська програма – «Банківська справа»

Магістерська робота

Виконала студентка групи
ФБСм – 21
А.В. Головатюк

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Г. М. Забчук

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **О. В. Дзюблюк**

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА БАНКУ.....	9
1.1. Суть кредитоспроможності позичальника та особливості її практичного застосування в банківській діяльності.....	9
1.2. Характеристика основних структурних компонентів системи оцінки кредитоспроможності різних груп позичальників.....	19
1.3. Кредитоспроможність як основа кредитного процесу та мінімізації кредитного ризику.....	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	39
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ БАНКАМИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ.....	40
2.1. Особливості оцінки кредитоспроможності позичальника-фізичної особи вітчизняними банківськими установами.....	40
2.2. Характеристика процесу проведення аналізу кредитоспроможності позичальника - юридичної особи (суб'єкта господарювання).....	49
2.3. Аналіз міжнародних практичних досягнень у сфері оцінювання кредитоспроможності та рейтингування позичальників	61
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	72
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ БАНКІВ.....	73
3.1. Проблемні аспекти оцінювання кредитоспроможності позичальників комерційними банками України	73
3.2. Шляхи вдосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників банківських установ.....	84
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	93
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ.....	110

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП	–	Валовий внутрішній продукт
ІСЦ	–	індекс споживчих цін
ІВЦ	–	індекс виробничих цін
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
НБУ	–	Національний банк України
МВФ	–	Міжнародний валютний фонд

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ринкові перетворення національних грошово-кредитних систем неминуче здійснюють вплив на порядок функціонування вітчизняного грошово-кредитного механізму, і зокрема, сфери кредитування, яка на сьогодні складає основу будь-якої банківської системи. Це зумовлено тим, що в сучасних реаліях нарощування обсягу кредитів у реальний сектор економіки сприяє стійкому економічному зростанню, активізації інвестиційної діяльності, розширенню асортименту продукції та виробничих потужностей. Не менш важливе значення для економічного розвитку держави має посилення позицій у сфері споживчого кредитування, оскільки сталість економіки на внутрішньому рівні підтримується саме за стабільного внутрішнього споживчого попиту, який в цілому впливає на інфляційні тенденції, зростання ВВП, індекси споживчих цін, обсяги реалізації товарів великих торгівельно-промислових груп тощо.

Саме тому особливої актуальності за цих умов набуває дослідження змісту та особливостей оцінки банками кредитоспроможності позичальників різних рівнів, і, що важливо, в першу чергу, діючих суб'єктів господарювання та звичайних домогосподарств, що складають найбільшу частку у загальній масі кредитів.

Складність вивчення даного питання полягає і в тому, що вітчизняна система оцінювання кредитоспроможності зараз перебуває під впливом значної кількості трансформаційних чинників міжнародного характеру та викликів глобалізації, яка сприяє тому, що вдосконалюється змістовне наповнення, підходи до розуміння особливостей реалізації тих чи інших банківських операцій, їх нормативне врегулювання тощо. При цьому важливо зберегти та удосконалити вже існуючі надбання вітчизняної банківської практики, і зокрема, в сфері кредитування різних економічних суб'єктів, забезпечити їх якісне перетворення відповідно до міжнародних вимог та економічних тенденцій.

Власне аналітична оцінка та більш комплексний аналіз наявних тенденцій у сфері макро- та мікрокредитування дозволить загалом виявити можливі шляхи покращення вітчизняної системи оцінки кредитоспроможності позичальників як

базового елемента реалізації кредитного процесу у банківських установах країни.

Крім цього аналітичне дослідження міжнародних практик дозволяє розглянути окремо перспективність впровадження даних моделей оцінювання у вітчизняних реаліях.

Огляд літератури з теми дослідження. Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних особливостей оцінювання кредитоспроможності позичальника зробили такі вітчизняні й зарубіжні науковці як Г. І. Берегова, М.Д. Білик, Л.П. Білих, І.О. Бланк, У. Владичин, В. Вовк, Г. Вознюк, В. Галасюк, А.Гідулян, А.П. Градов, Р. Дякова, А.Загородній, С.М. Ільясов, О.Кириченко, Т. Киян, Р. Котовська, Б.І. Кузин, Л.М. Лабецька, О.І. Лаврушин, В.Д. Лагутін, О. Мороз, М. Назарова, Г.С. Панова, О. Петрук, О.І. Поєздник, Л. Примостка, Н.М. Притуляк, Б. Райсберг, М. Сахарова, Т. Смовженко, Я. Соколов, О.Я. Стойко, С. Фролов, О. Хмеленко, В. Хрестинин, А. Шеремет, В. Янишевська та ін. Праці цих науковців присвячені дослідженню різних тематичних особливостей реалізації процесу оцінки кредитоспроможності, вивченню її наукового змісту, однак залишається деякий перелік проблемних аспектів, що пов'язані із дослідженням національної системи оцінки кредитоспроможності, типових методик аналітичної оцінки перспектив надання банківськими установами кредитних ресурсів різним категоріям позичальників, відсутності єдиного комплексного підходу до формування внутрішньобанківської системи оцінки кредитоспроможності позичальника, що вимагає проведення більш ґрунтовних наукових досліджень та аналітичного оцінювання.

Мета та завдання дослідження. Метою даної магістерської роботи є висвітлення та узагальнення теоретико-методологічних засад побудови та практичного застосування наявних методик оцінювання банківськими установами кредитоспроможності різних груп позичальників в умовах трансформаційних змін вітчизняної грошово-кредитної системи, а також виявлення можливих шляхів поліпшення діючої кредитної практики та подолання кризових явищ в сфері реалізації банківського кредитування економіки та домогосподарств.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі наступні теоретичні та

практичні завдання:

— надати якісне теоретичне означення сутності процесу оцінки кредитоспроможності позичальника та розкрити історичні особливості її практичного використання у банківській діяльності;

— охарактеризувати особливості основних структурних компонентів системи оцінки кредитоспроможності різних груп позичальників та принципи їх систематизації для різних груп позичальників;

— здійснити дослідження та оцінку кредитоспроможності в якості базового орієнтиру кредитного процесу та способу мінімізації можливого рівня кредитного ризику;

— забезпечити систематизацію основних досягнень вітчизняних банківських установ в сфері оцінки кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб з урахуванням законодавчих ініціатив та положень Національного банку України та міжнародних організацій;

— провести аналітичний огляд вітчизняної системи оцінки банками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб з урахуванням досягнень національної економічної думки та нормативно-правової бази;

— проаналізувати перспективний зарубіжний досвід реалізації оцінювання кредитоспроможності позичальника та можливість його апробації за існуючих умов функціонування національної економіки та банківської системи зокрема;

— виявити та систематизувати основні проблемні аспекти в системі оцінювання кредитоспроможності позичальника, що виникають як на рівні окремих банківських установ, так і на наднаціональному рівні діяльності центрального регулятора вітчизняної банківської системи;

— надати якісні пропозиції та рекомендації щодо поліпшення існуючих умов кредитування різних секторів економіки, можливості запровадження нових, більш конкретизованих нормативних актів в сфері регулювання кредитної діяльності вітчизняних банківських установ, розробки нової стратегії оцінювання кредитоспроможності позичальника, оцінки та мінімізації кредитних ризиків тощо.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом є процес кредитування юридичних та фізичних осіб та їх взаємовідносини з банками.

Предметом дослідження виступає оцінка кредитоспроможності позичальника банківськими установами.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в даній магістерській роботі використані такі загальнонаукові методи дослідження: термінологічний та історичний — для конкретизації змісту поняття «кредитоспроможність позичальника» та його історичної парадигми; системний метод та метод моделювання — для формулювання структурних особливостей побудови системи оцінки кредитоспроможності позичальника; методи емпіричних та теоретичних досліджень: абстрагування, аналізу та синтезу — в процесі аналітичної оцінки сучасних методик оцінювання банками кредитоспроможності юридичних і фізичних осіб; методи емпіричного пізнання: спостереження, порівняння, вимірювання — в ході роботи над законодавчою базою та аналітичними інформаційними матеріалами, а також здобутками міжнародної економічної думки.

Інформаційна база роботи. Статистичну та фактологічну основу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативні документи та аналітичні матеріали Національного банку України, дані звітності й інформаційних сайтів вітчизняних та зарубіжних банківських установ.

Наукова новизна роботи полягає у ґрунтовному аналізі теоретико-методологічних засад реалізації банківськими установами діяльності з оцінки кредитоспроможності позичальників різного рівня організації. В процесі дослідження одержано наступні наукові результати:

- уточнено поняття «кредитоспроможність позичальника» та реалізовано ретроспективний аналіз еволюції даного поняття у вітчизняних реаліях;
- розроблено класифікацію форм кредитоспроможності позичальника та удосконалено структуру системи оцінювання кредитоспроможності позичальника, яка лежить в основі проведення всього кредитного процесу;

- проаналізовано сучасний стан вітчизняної методики оцінки позичальника-фізичної особи, структуровано основні законодавчі положення в сфері визначення кредитоспроможності юридичних осіб;

- проведено комплексну оцінку зарубіжних методик оцінювання різних груп позичальників;

- узагальнено основні проблемні аспекти функціонування сучасної системи оцінки кредитоспроможності позичальника та надано перелік можливих шляхів покращення діючої системи кредитування в Україні та організації кредитного процесу зокрема.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані під час дослідження наукові результати можуть стати основою для подальших наукових досліджень в сфері макро- і мікrokредитування, удосконалення умов ведення кредитного процесу та вітчизняної практики організації кредитних відносин на рівні обслуговування тих чи інших економічних суб'єктів, які так чи інакше підпадуть під оцінювання банками власної кредитоспроможності.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 115 сторінок, основний зміст роботи викладено на 100 сторінках. Магістерська робота містить 13 таблиць, 19 рисунків на 19 сторінках, список використаних джерел включає 93 найменування та викладений на 10 сторінках, 5 додатків розміщено на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА БАНКУ

1.1. Суть кредитоспроможності позичальника та особливості її практичного застосування в банківській діяльності

Сучасні тенденції розвитку банківського бізнесу характеризуються значним різноманіттям наявних послуг та операцій, що покликані забезпечити якісний та оперативний доступ населення, підприємств та організацій до фінансового ринку та руху грошових коштів. Власне перерозподіл цих ліквідних ресурсів через процес здійснення банківського кредитування і дозволяє банківським установам на сьогодні отримувати левову частку своїх доходів. Однак в площині даного питання виникає інша проблема, яка пов'язана із формуванням якісного механізму оцінки спроможності позичальників різних рівнів вчасно та в повному обсязі повернути отримані від банків грошові кошти.

Важливість даного процесу в сучасних умовах зумовлюється і тим, що національні економіки та банківські системи перебувають у передкризовому очікуванні, а деякі й до сьогодні не забезпечили повне врегулювання кризових процесів минулих років, особливо це стосується росту проблемної заборгованості та проблем із модернізацією системи ризик-менеджменту у вітчизняних комерційних банках. Тому поглиблення невирішених суперечностей може привести до колапсу та економічного спаду, оскільки банківські кредити в реальний сектор є основою для економічного прогресу, споживче кредитування стимулює внутрішній попит та відповідно ріст виробничих масштабів суб'єктів господарювання.

Отож, коли банківська установа будь-якого рівня підходить до реалізації такого процесу як кредитування позичальника, в першу чергу, аналітичні служби стикаються із наступними завданнями. По-перше, для того щоб проаналізувати перспективність того чи іншого майбутнього клієнта потрібно чітко розуміти, що собою являє у теоретичному плані власне саме поняття «кредитоспроможність». Можливо його варто ототожнювати з таким поняттям як «платоспроможність» чи

цілком припустимо, що ці теоретичні позиції діаметрально протилежні за своїм змістом. Або ж, чи можливо здійснити структурування даного процесу чи надати певну його класифікацію, і власне, який вплив матиме даний аналіз на процедуру оформлення та видачі кредиту. Неабияке значення має і вибір тих чи інших критеріїв, за допомогою яких буде здійснено оцінювання потенційного позичальника. В кінцевому випадку ми приходимо до цілком логічного висновку, що без узагальнення науково-теоретичних підходів до пояснення категорії «кредитоспроможність» нам не обійтися.

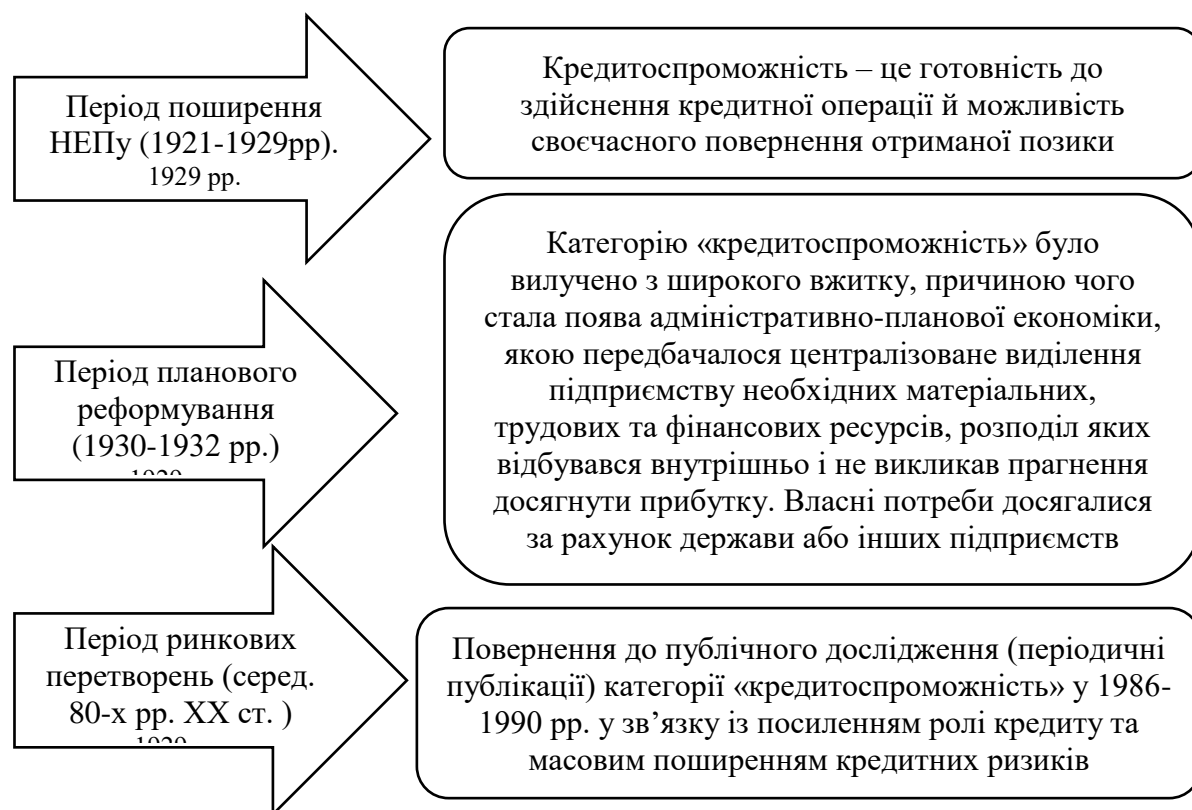
Вітчизняна наукова думка сьогодні сходиться в єдиному твердженні: ототожнювати поняття «кредитоспроможність» та «платоспроможність» не слід. За своїм масштабом розуміння «платоспроможності» виходить із наявності більшого обсягу джерел ресурсів, які можуть бути використані позичальником задля виконання взятих ним на себе зобов'язань (для підприємства це може бути реалізація готової продукції, товарно-матеріальних цінностей, рухомого та нерухомого майна, малоліквідних активів, майбутніх страхових виплат, а для звичайних фізичних осіб це реалізація орендних, спадкових прав володіння, оцінка дольової участі чи керування часткою в управлінні активами тих чи інших суб'єктів господарювання тощо). Якщо відобразити дані відмінності схематично, то вийде таким чином (рис.1.1).

Рис.1.1 Відмінності між категоріями «платоспроможність» і «кредитоспроможність»

Як видно із представленого рисунка, поняття «платоспроможності», особливо в розрізі позичальника юридичної особи, має набагато ширший зміст ніж поняття «кредитоспроможності», яке, як правило, вважають складовою частиною даної категорії, її доповнюючою характеристикою. Однак деякі автори дотримуються і протилежної думки, вважаючи що, навпаки, платоспроможність входить до структури кредитоспроможності. Враховуючи суперечливість даних підходів все ж зупинимося на тому, що ці поняття є повністю різнорідними і ототожнювати їх не слід, при цьому у вітчизняних законодавчих актах при визначенні кредитоспроможності розрахунок показника платоспроможності входить до компонент дискримінантного аналізу і звідси можна зробити висновок, що національне банківське законодавство цим самим обмежує даний показник, який при цьому стає базою для здійснення майбутніх розрахунків кредитоспроможності.

Науково-практичний зміст поняття «кредитоспроможність» формувався в Україні відповідно до плину історичних економічних процесів (рис.1.2).

Рис.1.2 Еволюційна типологія підходів до визначення змісту поняття «кредитоспроможність» в Україні

Представлена еволюційна ретроспектива демонструє яким чином відбувалася модернізація вітчизняних теоретичних підходів до розуміння та дослідження механізму кредитування, і, зокрема, однієї із його базових компонент — оцінки кредитоспроможності позичальника. Зрозуміло, чим більш прогресивнішим ставав процес розвитку національної економіки та банківської системи, тим більше уваги приділялося вивченню кредитного механізму, процедурі виявлення та мінімізації ризиків банківського кредитування.

Вперше зміст поняття «кредитоспроможність» було окреслено у XVIII ст. у працях таких вчених-економістів як Н.Бунге, А.Сміт, В.Косинський. Власне саме Н.Бунге варто віднести до того числа науковців, яких по праву можна вважати «першопрохідцями» у дослідженні даного поняття. Зокрема в своїй роботі «Теорія кредиту», що була опублікована наприкінці XIX ст., він відмітив, що кредитоспроможність позичальника, перш за все, ґрунтується на моральних якостях клієнта і здатності відтворити авансові кошти для погашення боргу [25, с.245]. Крім цього Н.Бунге стверджував про наявність тісного взаємозв'язку між кредитоспроможністю та нерухомістю капітальних ресурсів, а також розглядав в якості гарантії повернення боргу суми вкладень коштів у нерухомість.

Якщо звернутися до сучасної вітчизняної теоретичної бази в розрізі аналізу категорії «кредитоспроможність», то систематизація навіть більшої частини із діючих дослідницьких результатів не дає єдиного підходу до аналізу чи узагальненості висновків, що, з одного боку, дає нові можливості для пошуку вирішення суперечливих моментів, однак водночас створює певні додаткові незручності, двозначність трактування, що в подальшому негативно позначається на практичній реалізації процесу кредитування, неврахуванні окремих деталей та характеристик і, як наслідок, сприяє ситуації, коли банківські установи не мають якісних національних систем внутрішнього кредитного ризик-менеджменту, а непристосованість зовнішніх методик посилює внутрішню незбалансованість.

Отож, вивчення та узагальнення чинних вітчизняних напрацювань в розрізі пояснення та аналізу змістовного наповнення категорії «кредитоспроможність» позичальника дозволили нам згрупувати їх за певною спрямованістю (табл.1.1.).

Таблиця 1.1

**Систематизація теоретичних підходів до визначення поняття
«кредитоспроможність»**

<i>№ п/п</i>	<i>Зміст наукового підходу</i>	<i>Науковці-послідовники</i>
1.	Кредитоспроможність – це здатність (спроможність чи можливість) позичальника в повній мірі та у визначений строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями (застосовуючи лише власні грошові кошти)	Г. І.Берегова[8], У. Владичин[18], В.Вовк[19], В.Галасюк[21], А.П. Градов[78], Л.М. Лабєцька[8], О.І.Лаврушин[7], В.Д. Лагутін[49], О.Мороз[3], О.Петрук[62], Л.Примостка[82], Н.М.Притуляк[5], С.Фролов[85], А.Шеремет[90]
2.	Кредитоспроможність – це сформована наявність передумов у позичальника щодо отримання і повернення кредиту	Г. Вознюк[25], А.Загородній[37], С.М. Ільєсов[39], О.Кириченко[64], Т.Кияк[71], В.Д. Лагутін[49],
3.	Кредитоспроможність – це системна оцінка банком існуючих реальних можливостей погашення наданої ним позики	А.Гідулян [22], Г.С. Панова[60], О.Я.Стойко[3], В.Янишевська[93]
4.	Кредитоспроможність – це фінансово-господарський стан підприємства чи організації, котрий дає впевненість у ефективному використанні позичених коштів, спроможність та готовність позичальника повернути кредит згідно умов договору	М.Сахарова[70], В.Хрестинин[87]
5.	Кредитоспроможність – це сукупність фінансових і матеріальних можливостей одержати і сплатити кредит в установленний термін й у повній сумі	Р.Дякова[32]
6.	Кредитоспроможність – це можливість підприємства покрити свої поточні боргові зобов'язання	Р.Котовська[3]
7.	Кредитоспроможність – це сукупність умов, що окреслюють спроможність підприємства залучати позиковий капітал і повертати його в повному обсязі у визначений термін	Л. П.Білих[25], І.О.Бланк[9], Я.Соколов[76]
8.	Кредитоспроможність – це комплексне поняття, яке характеризує спроможність та готовність позичальника до здійснення кредитної операції, яка оцінюється банком з огляду на фінансово-економічне становище позичальника та на якість зробленої ним кредитної пропозиції, а також з точки зору прийнятності для банку кредитора кредитного ризику й можливості керувати ним	О.І.Поездник [63]

Як вже зрозуміло із направленості теоретичних течій, більшість вітчизняних науковців розглядають «кредитоспроможність» як «здатність» (В. Вовк та О. Хмеленко) чи «спроможність» (В.Д. Лагутін) або ж «можливість» (У. Владичин) позичальника банку своєчасно та в повному вимірі розрахуватися за своїми зобов'язаннями. Дане визначення можна вважати дещо неповним, оскільки воно не до кінця розкриває конкретні риси зазначеного процесу. Наприклад, В. Галасюк вважає, що це визначення варто розширити в плані уточнення окремих позицій. На його думку «кредитоспроможність» являє собою спроможність позичальника за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності[21, с.56]. На нашу думку, таке визначення є найбільш обґрунтованим та змістовно повнозначним в рамках даного підходу.

Стосовно другого підходу, то він розглядає «кредитоспроможність» як деяку сукупність «передумов», що аж ніяк не конкретизує суб'єктну складову і спрямованість даної категорії. Третій підхід відносить поняття «кредитоспроможності» до деякої банківської оціночної категорії та не виділяє при цьому значимості позичальника як ключової суб'єктної компоненти процесу визначення даної категорії.

Розглядаючи четвертий, п'ятий та шостий підходи до теоретичного обґрунтування, бачимо що «кредитоспроможність» неможливо повноцінно оцінювати як певний «фінансово-господарський стан», оскільки дане поняття не є економічною характеристикою, а також джерелом її забезпечення можуть виступати лише грошові кошти і аж ніяк не «матеріальні ресурси». Крім цього кредитні зобов'язання не завжди можна віднести до «поточних боргових зобов'язань», як проголошується шостим підходом.

Водночас можна помітити, що здебільшого практично не приділяється уваги виділенню суб'єктів даного процесу, оскільки науковці або ігнорують цей компонент або зводять все до того, що існування такого терміну можна розглядати лише в плані функціонування юридичної особи (підприємства чи

банку). Тобто практично вся наявна термінологія демонструє нам, що «кредитоспроможність» слід розглядати лише через призму кредитування підприємства і ми упускаємо той факт, що визначення кредитоспроможності фізичних осіб також варто розглядати в сукупності. В цьому плані досить комплексним є визначення запропоноване О.І. Поєздником, а також О.Вовчак і Н.Медою. Останні під кредитоспроможністю позичальника розуміють здатність позичальника акумулювати грошові потоки, достатні для своєчасного погашення боргових зобов'язань відповідно до заздалегідь узгодженого графіка повернення кредитних коштів і сплати відсотків [20,с.12]. На їхню думку, кредитоспроможність позичальника – юридичної особи набуває вираження результату його економічної діяльності і демонструє, наскільки якісно юридична особа здійснює керування власними фінансовими ресурсами, раціонально поєднуючи використання власних та позикових коштів, та реалізує ефективне інвестування капіталу. Водночас кредитоспроможність фізичної особи базується на співставленні бажаної суми позики та особистого доходу позичальника, сукупній оцінці його фінансового стану та вартості майна, складу сім'ї, особистих якостей, дослідженні кредитної історії.

Власне стає зрозумілим, що на сьогодні варто відокремлювати поняття «кредитоспроможності» позичальника юридичної та фізичної особи в силу існуючих критеріальних відмінностей. Зокрема, на нашу думку, з урахуванням представлених досліджень, кредитоспроможність позичальника (фізичної особи) являє собою здатність сформувавши визначену величину грошових коштів, яка буде достатньою для своєчасного задоволення кредитних вимог у відповідності до прийнятого графіку погашення кредиту та відсоткових нарахувань, розрахунок якої базується на врахуванні певного числа якісних та кількісних критеріїв оцінювання майбутнього клієнта.

При цьому, на нашу думку, найбільш комплексне визначення кредитоспроможності позичальника (суб'єкта господарювання) надане у працях О.В. Дзюблюка, який визначає її як комплексну правову та фінансову характеристику позичальника, представлену фінансовими і нефінансовими

показниками, що дозволяє оцінити можливість суб'єкта господарювання в майбутньому повністю і в строк, передбачений у кредитному договорі, розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями перед кредитором, а також визначає ступінь ризику банку при кредитуванні певного позичальника [6, с. 120].

Якщо звести розуміння кредитоспроможності до тезисного вигляду, то отримаємо наступне (рис.1.3).

Рис.1.3 Узагальнений зміст поняття «кредитоспроможність»

Представлена на рисунку компонентна структура дає можливість комплексно охарактеризувати категорію «кредитоспроможність», зокрема в плані розуміння особливостей застосування цього поняття як для підприємства, так і для звичайної фізичної особи, оскільки параметрально та за масштабами роботи й обчислень ми не можемо повністю ототожнювати ці два показники. Звичайно глибинний зміст залишатиметься єдиним — це спроможність позичальника своєчасно та в повній мірі розрахуватися із банком за наявними у нього кредитними зобов'язаннями. Однак далі система показників і відмінності у побудові механізму руху коштів у звичайного споживача та великого суб'єкта господарювання значно різняться.

Така специфікація проявляється також через діючу методику класифікування

кредитоспроможності за різноманітними ознаками: терміновістю, суб'єктністю тощо. Причому кожна із поданих компонент класифікації по своєму розкриває суть та практичну наповненість даної категорії (рис.1.4.).

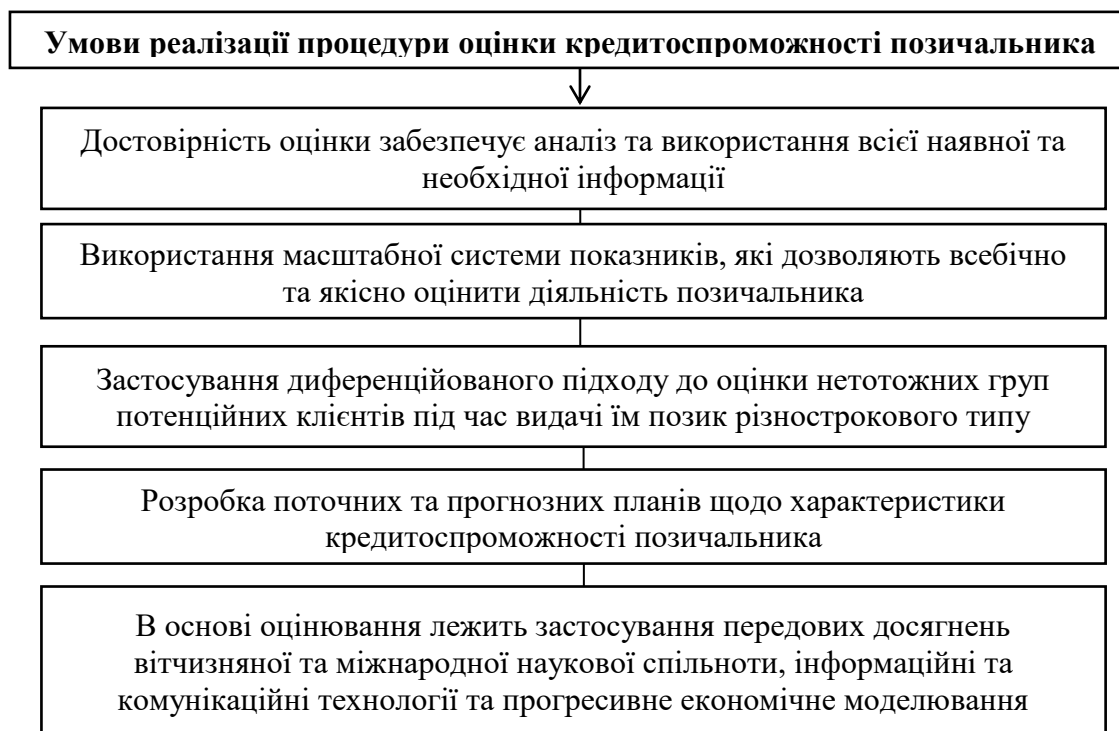

Рис.1.4 Розподіл кредитоспроможності позичальників за класифікаційними ознаками

Представлена вище класифікація наочно демонструє як може змінюватися специфіка визначення кредитоспроможності вже на етапі формування її видової приналежності (наприклад регіональності чи галузевих особливостей роботи позичальника). На практиці змінюватиметься набір інструментів, методологія обрахунку, критерії оцінювання кредитоспроможності потенційного клієнта. Відповідно вимоги банку до індивідуальних позичальників не будуть тотожними до тих характеристик, яким би мали відповідати позичальники юридичні особи,

які крім цього відрізняються і масштабами діяльності та функціонують на макрорівні економічної системи країни. Зокрема тут йде в хід більш комплексна, багатофакторна процедура отримання інформації про позичальника, збір та аналіз фінансових та виробничих показників діяльності тощо [11, с.113].

Безумовно, що для дотримання правильності проведення процедури обрахунку кредитоспроможності мають виконуватися певні умови (рис.1.5).

Рис.1.5 Необхідні умови здійснення оцінки кредитоспроможності

Зрозуміло, що дотримання даних умов дозволить правильно організувати процес оцінювання, побудувати його у сталому та чіткому порядку, що дуже важливо при реалізації банками великих кредитних програм, а також масовому споживчому кредитуванні, коли має значення навіть найдрібніша деталь.

Між тим, варто ще раз наголосити на важливості оцінювання та виміру кредитоспроможності саме в площині формування правильної кредитної політики банку, мінімізації кредитних ризиків й укладення рівноважного та якісного кредитного портфеля, який забезпечуватиме отримання банком прибутку, а не нарощування обсягів проблемної заборгованості та тиску на резерви, що може вкрай несприятливо відбитися як на окремих банках, так і на банківській системі загалом.

1.2. Характеристика основних структурних компонентів системи оцінки кредитоспроможності різних груп позичальників

В основі оцінки кредитоспроможності будь-якого позичальника, незалежно від його статусу чи вагомості впливу на економіку країни, лежить розробка послідовності оцінювання, побудова логічної схеми кредитного процесу, а також вибір та використання певного набору тих чи інших критеріїв, які могли б охарактеризувати спроможність потенційного клієнта банку вчасно та повністю розрахуватися за своїми кредитними зобов'язаннями.

Зрозуміло, що перелік таких показників може змінюватися в залежності від типу клієнта, його галузевої чи регіональної приналежності, а також від обраної кожним комерційним банком, в індивідуальному порядку, методики оцінювання кредитоспроможності (статистичні, рейтингові чи скоринг-моделі). При цьому найбільший акцент в цьому випадку робиться на підборі більш-менш сталих компонент та формування послідовних блок-схем, які дозволяють прослідкувати як поетапно формується рішення по кредитній заявці, і на кожному з них отримується та чи інша інформація, що дозволяє здійснити обрахунок кредитоспроможності, і в кінцевому результаті сформувані узагальнені рішення щодо можливості видачі позики клієнту.

Власне структура системи оцінювання кредитоспроможності позичальника доволі неоднозначна за своїм наповненням та підбором компонентів, які залежать від загального рівня розвитку і темпів прогресування банківської системи в країні, культури кредитування, сформованості національних традицій кредиторської практики тощо.

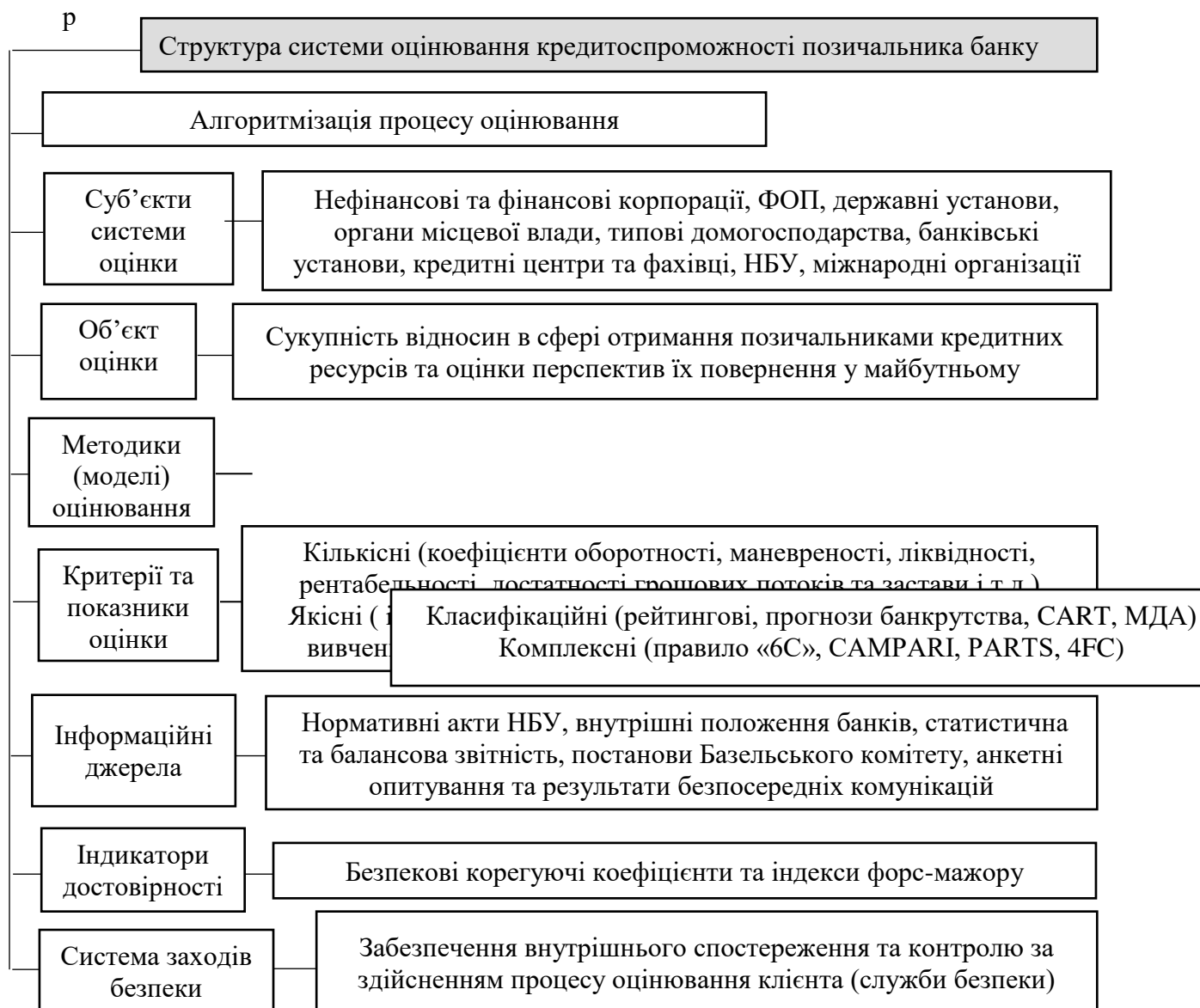
При цьому не варто забувати і про різнобічність та різний рівень масштабу, яким може охоплюватися процес оцінки кредитоспроможності для не однотипних позичальників: юридичних та фізичних осіб. В цілому послідовність етапів та набір елементів залишається єдиним, однак змінюється їх кількість, зміст, якісне та числове вираження, об'єми кредитування та методи оцінки. В одному випадку більшу вагу матимуть кількісні показники, а в іншому — якісні, для суб'єктів господарювання, а також банків набувають значення інтегральні обрахунки з

застосуванням значного набору фінансово-економічних та комунікативно-маркетологічних критеріїв, що характеризують позиціонування на ринку та успішність відносин з партнерами по бізнесу і т.п. [17, с.239]

Отже, аналіз наявних теоретичних та методологічних практик дозволяє підсумувати, що до складу системи оцінювання кредитоспроможності позичальника в цілому варто віднести: 1) наявність чіткого алгоритму виконання завдання, тобто від початкового етапу, який передбачає безпосередню комунікацію із можливим претендентом на отримання кредиту та систематизацію й опрацювання вхідних інформаційних потоків, і до кінцевого, на якому приймається рішення про видачу або відмову у видачі кредиту; 2) суб'єктно-об'єктну сторону процесу, скільки доволі важко уявити собі процес кредитування без наявності ключових дійових осіб та власне виокремлення самого змісту категорії кредитоспроможність; 3) сукупність методологічних прийомів щодо оцінки кредитоспроможності позичальника; 4) визначення базових критеріїв (показників) оцінки кредитоспроможності позичальника; 5) ресурсну базу, тобто на основі яких інформаційних та нормативних джерел буде формуватися процес оцінки; 6) існування взаємодоповнюючих та взаємокорегуючих індикаторів, що представляють собою реакцію системи на форс-мажорні та непередбачувані чинники, що можуть відобразитися на ефективності та достовірності процесу оцінювання здатності клієнта повернути кредитні кошти; 7) наявність системи захисту даних та програмно-технологічного забезпечення функціонування системи оцінювання кредитоспроможності тощо.

Цих компонентів такого роду може бути безліч і їх структурування може змінюватися в залежності від модифікації систем оцінки в різних банках, змін у нормативних положеннях та правових актах національного регулятора грошового обігу в країні, що також відображається на особливостях побудови структурно-логічного відображення даного механізму. Наприклад, на сьогодні популярності набуває галузево-зональний та лаговий принцип оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання. Тоді як от фізичних осіб, навпаки, оцінюють відносячи позичальника до тих чи інших класів, рангів.

На рисунку 1.6. представлено схематичне відображення типової структури системи оцінювання кредитоспроможності для різних груп позичальників.

Рис.1.6 Схематична структура системи оцінки кредитоспроможності позичальника банку

Як стає зрозуміло, типова структура може налічувати і більшу кількість компонентів і для кожного наступного позичальника вона матиме різнопланове вираження. Однак загалом суть побудови залишається єдиною і здебільшого повторюється.

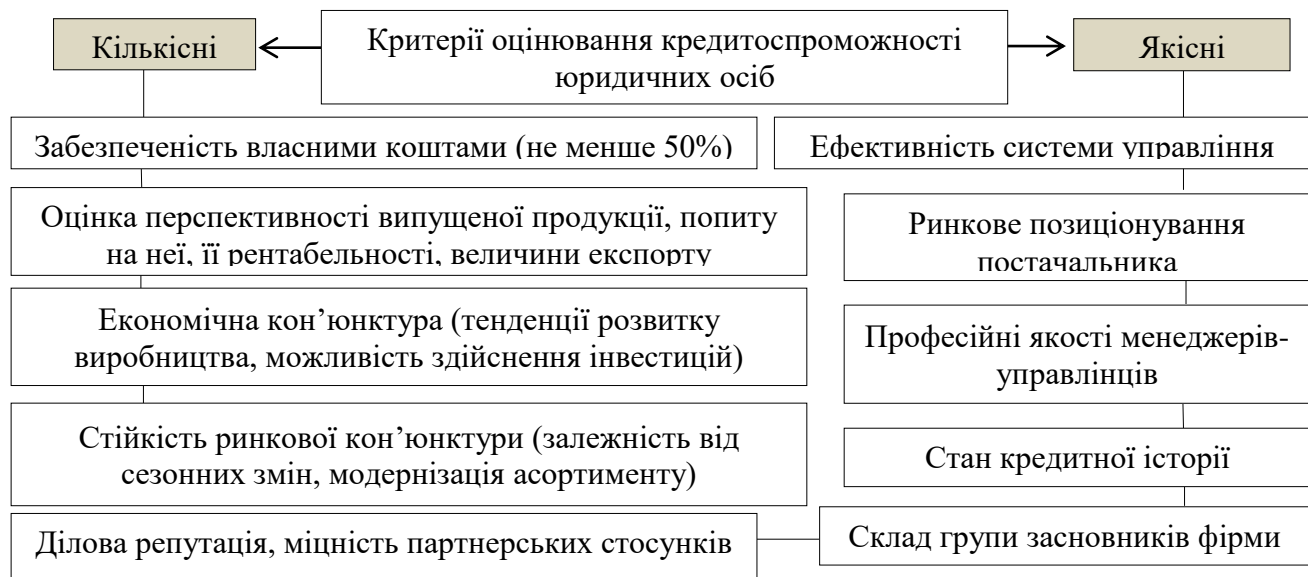
Отже розглянемо більш детально деякі практичні особливості оцінювання кредитоспроможності позичальника через призму національних реалій. В цілому найбільше уваги в даний час приділяється оцінюванню кредитних перспектив

суб'єктів господарювання, зокрема як виробничих підприємств, так і власне представників сфери обслуговування та фінансово-інвестиційного бізнесу, а також органів виконавчої та місцевої влади. Історично склалося так, що дослідженню даного питання на сьогодні все ж приділяють більше уваги, ніж практичній та методологічній оцінці характерних особливостей упорядкування кредитного процесу в сфері кредитування фізичних осіб [12, с.157].

Якщо виходити із вже наявних здобутків національної та зарубіжної наукової думки, що більш ґрунтовно реалізує дослідження даного питання, то стає очевидно, що оцінювання кредитоспроможності позичальника юридичної особи нерозривно пов'язане із його безпосередніми маркетинговими та фінансовими результатами, успішністю чи навпаки, неуспішністю його функціонування в галузі, і навіть, відношенням до набору та керування персоналом. При цьому не варто забувати, що задовільність або ж незадовільність роботи підприємства впливає багато факторів. До них ми можемо віднести зокрема і тип галузевої приналежності, різноманітність ресурсного забезпечення роботи, успішність управлінського апарату, позиціонування підприємства на ринку, модернізації вдалої стратегії менеджменту, ефективності внутрішніх та зовнішніх ділових комунікацій.

Власне в цьому і полягає виникнення подальшої диференціації у формуванні методик оцінювання кредитоспроможності, оскільки вона заклала основи для виникнення сумнів у правильності ведення попередніх аналітичних банківських досліджень, коли ключовими вважалися лише кількісні параметри оцінки, а якісні довгий час залишалися поза увагою представників банківського бізнесу, й до сьогодні, коли швидкі темпи розвитку зарубіжних банківських систем показали значну відсталість національних методологічних практик оцінки кредитоспроможності і неможливість забезпечити їх оперативну реакцію на трансформаційні перетворення у світовій кредитній системі та модернізацію підходів до формування кредитного процесу, вимоги до кредитної дисципліни та компетентності персоналу тощо.

На початковому етапі оцінювання кредитоспроможності здійснюється підбір тих чи інших критеріїв, яким в ідеалі мав би відповідати позичальник (рис.1.7)

Рис.1.7 Критерії оцінки кредитоспроможності

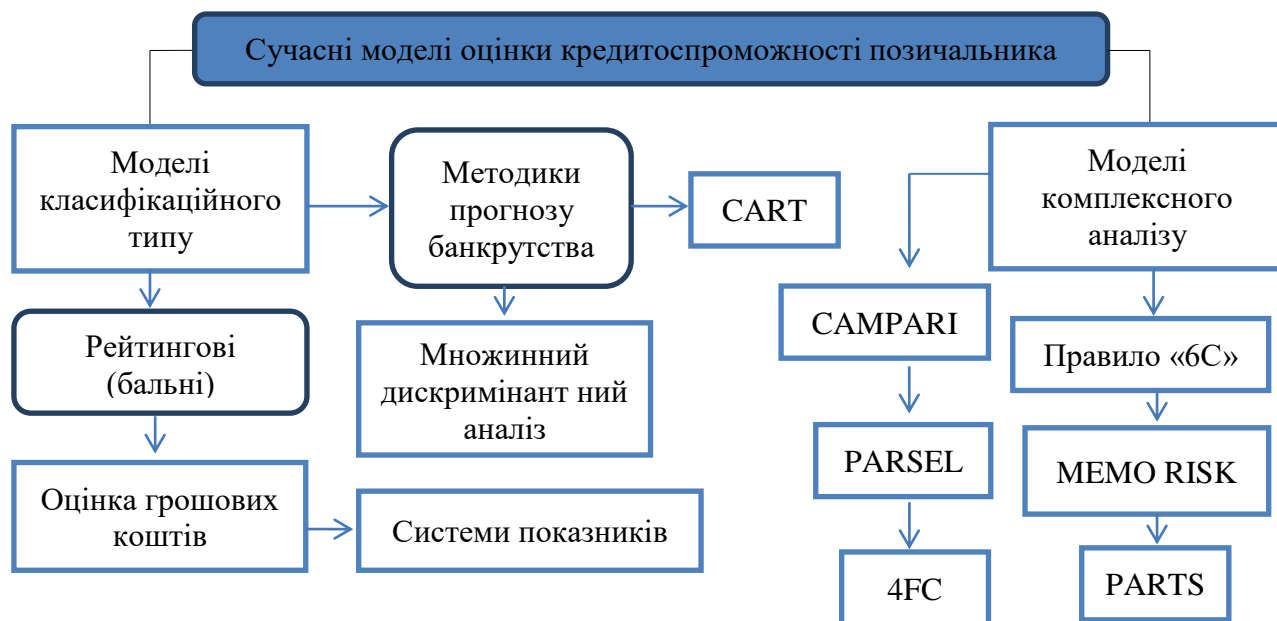
Представлений рисунок наочно демонструє наскільки багатогранним є процес оцінки потенційного позичальника юридичної особи і яку масштабну роботу варто провести з метою систематизації та аналізу необхідних даних. Тобто приймаючи рішення про доцільність видачі кредиту, банк має спиратися не лише на значення минулих та поточних періодів, але й розраховувати прогнози перспективи розвитку підприємства, актуальності його продукції, можливості здійснювати інвестиційні вливання тощо.

Власне критерії аналізу можливості отримання підприємством кредиту входять до структури даної системи оцінювання кредитоспроможності. Тут можна виділити ще й такі компонентні частинки як: методичні підходи (моделі) до структурування та аналізу кредитоспроможності, про які говорилося вище; базові параметри, що застосовуються для здійснення аналітичної роботи; певна послідовність етапів дослідження, на кожному з яких виділяється свій предмет і об'єкт пошуку; набір числових та ситуативних показників, розрахунок яких дасть змогу оцінити реальний фінансовий стан позичальника [29, с.205].

Більш детально аналіз особливостей науково-практичних підходів щодо вибору найбільш оптимальної моделі оцінки кредитоспроможності ми реалізуємо згодом, однак відмітимо, що серед науковців та представників банківського

бізнесу немає єдиної думки щодо правильності чи доцільності використання тих чи інших методик, оскільки більш передові учасники цього процесу схильються до застосування окремих комплексних методик трансформаційного типу, що спеціалізуються на обґрунтуванні самої доцільності надання кредитних ресурсів позичальнику. Водночас прихильники класифікаційних прийомів наголошують на точнішому вираженні необхідних результатів, комплексному охопленню значної маси числового інформаційного матеріалу, що дозволяє сформулювати кращі прогностичні висновки аніж за емпіричних пошуків.

На сьогодні більшість банківських установ поступово відмежовується від практики ускладнених розрахунків, оскільки тут навіть найменша помилка здатна різко змінити весь результат кредитної оцінки та спричинити необоротні зміни у виведенні сукупного результату. Тому перевага надається, як правило, або спрощеним рейтинговим моделям (кредитний скоринг) бального типу, або, вже в сучасній інтерпретації — різноманітним схемам прогнозування дефолту позичальника (рис.1.8).

Рис.1.8 Способи моделювання процесу оцінки кредитоспроможності

Наведені на рисунку моделі уособлюють в собі два підходи до вирішення проблем ефективності оцінювання кредитоспроможності: консервативний та ринковий. За першим підходом визначення кредитоспроможності відбувається

через демонстрацію функціонального зв'язку, що має вигляд дискримінантної функції із багатьма змінними, де роль змінної виконує той чи інший фінансовий коефіцієнт. Інший підхід менш ускладнений і дозволяє оцінити доцільність видачі кредиту за допомогою комунікативних, ринкових, цільових, ділових показників.

Власне найбільш цінними можна вважати ті моделі, застосування яких дозволяє гармонічно враховувати як кількісні показники діяльності фірми, так і якісні (рейтинги та комплексні системи оцінки).

Найбільша цінність комплексних моделей ще й в тому, що їх застосування дає змогу більш масштабно оцінити ситуацію та зменшити протермінування, зекономити час, що необхідний для розгляду кредитних заявок та наданих бізнесових планів.

Отже, виходячи із системи методів оцінки можна відзначити, що до числа параметрів, які беруться до розгляду при оформленні кредитної заявки для юридичних осіб, варто віднести наступні: репутація (особистісні якості позичальника), зовнішні та внутрішні аспекти проведення підприємницької діяльності, достатність забезпечення за кредитом, наявність послідовного банківського контролю за діяльністю позичальника, фінансове позиціонування підприємства та ймовірні відхилення від нього, спрямованість руху грошових потоків на термін кредиту, цільовий характер отримання позики, величина капіталу позичальника, якість та порядок формування установчих документів позичальника, кредитна історія, міра платоспроможності страхової компанії (за наявності) та особи-гаранта позичальника [38].

Звичайно кожна банківська установа розробляє свої внутрішні положення та індикатори оцінки, які в обов'язковому порядку мають бути дотичними до вимог, що диктує центральний банк країни. Таким чином по кожній моделі оцінювання можуть різнитися суть та предметно-об'єктна наповненість етапів розгляду та оцінки кредитоспроможності, а також цільова спрямованість оцінки і набір ключових індикаторів.

Якщо розглядати більш детально процес проведення попереднього аналізу кредитоспроможності позичальника повинен має включати в себе такі етапи: по-

перше, це структурування інформаційної бази, яка виступає основою для аналізу кредитоспроможності; оцінювання міри достовірності інформації, що надається позичальником; попередній аналіз потенційного позичальника банку; програмне опрацювання отриманих інформаційних матеріалів; проведення порівняльного аналізу визначених фінансових індикаторів та коефіцієнтів із нормативними показниками; якісне оцінювання сформованих на вищому управлінському рівні фінансових коефіцієнтів; виявлення питомої ваги фінансових коефіцієнтів у рейтинговій складовій показника; обчислення рейтингового (інтегрального) показника організації-позичальника; присвоєння потенційному позичальникові класу (рейтингу) на основі інтегрального показника; аналітична оцінка показників нефінансового характеру (якісних показників); формування експертного висновку за підсумками оцінки кредитоспроможності позичальника, виділення перспектив його подальшого розвитку задля вирішення питань щодо умов та можливостей видачі банківського кредиту. Сьогодні банківські установи, як правило, здійснюють розробку та широко застосовують власні методики та системи оцінювання кредитоспроможності позичальників саме з врахуванням інтересів банківської установи. Зрозуміло, що здебільшого дані методичні розробки та положення носять конфіденційний характер і широкому загалу користувачів та клієнтів не повідомляються з метою збереження принципу банківської таємниці та нерозголошення інформації [41].

Якщо розглядати порядок оцінки кредитоспроможності позичальника-фізичної особи, то в деякій мірі він схожий до порядку оцінювання корпоративного клієнта. На першому етапі реалізується ідентифікація клієнта, тобто уточнюється всі можлива інформація про потенційного позичальника, заповнюється анкета-опитувальник, де зазначаються всі особисті, ділові та психологічні фактори. Звичайно на цьому етапі з клієнтом веде бесіду відповідальний кредитний експерт (спеціаліст з кредитування), який вже формує початкове уявлення про клієнта. Далі за потреби інформація вноситься у систему (до бази даних) банківської установи, де певним чином структуровані фінансові та комунікативні показники, які характеризують позичальника. Власне до

соціологічних характеристик варто віднести рівень суспільної зайнятості (наявність/відсутність постійного місця роботи), стаж роботи, сімейне становище, освітній рівень, наявність дітей, інтересів та додаткових уподобань тощо.

Стосовно фінансових критеріїв, то до них як правило належать розмір заробітної плати, наявність додаткових джерел надходження коштів, прав власності на майно та транспортні засоби, існування інших кредитів чи кредитних карток. Узагальнення інформації такого типу дає змогу оцінити забезпеченість клієнта власними ресурсами і його спроможність у повному обсязі повернути отриману позику. Аналіз кредитної дисципліни починається із питань щодо прозорості кредитної історії, наявності прострочок чи неповернутих кредитів. Однак дане питання більш детально розглядається Кредитним центром, оскільки у нього є більше повноважень та інформаційних ресурсів для здійснення такого аналізу. Останній критерій можна віднести до неформальних показників оцінки кредитоспроможності позичальника, оскільки його важко виміряти і безпосередньо оцінити. Всі вище зазначені є формальними показниками. Зведення даних скорингової оцінки в результаті дає можливість сформуванню комплексного уявлення про фінансовий стан позичальника, а отримання даних його кредитної історії дозволяє оцінити рівень ділової репутації та культури комунікативних відносин позичальника. Результатом такої ґрунтовної оцінки є врешті-решт формування заключного висновку про доцільність або навпаки недоцільність видачі кредиту даному клієнту.

Підсумовуючи варто відмітити, що структурні особливості, поетапність оцінки кредитоспроможності різних груп позичальників є доволі сталими, що означає наявність трансформацій лише в плані кількості та агрегованості використовуваних методів, показників та критеріїв оцінки, що залежить від спрямованості кредитної політики банку, особливостей його діяльності, ринкової позиції, контрольованості з боку Національного банку України, приналежності до групи банків з іноземним капіталом.

1.3. Кредитоспроможність як основа кредитного процесу та мінімізації кредитного ризику

Цілком логічно, що достатнє і якісне оцінювання кредитоспроможності являється одним із ключових компонентів здійснення кредитного процесу та, як результат, забезпечує мінімізацію кредитних ризиків банківської установи.

Одним із важливих стимулюючих факторів для вітчизняної банківської системи до здійснення переходу на міжнародні стандарти щодо оцінювання рівня кредитних ризиків згідно з вимогами Базеля II і в подальшому Базеля III та нормативними положеннями Європейського Союзу, а це значить, і на міжнародну систему комплексного оцінювання кредитоспроможності позичальників можна вважати прийняття «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затвердженого Постановою НБУ від 30.06.2016 року № 351. В цьому документі містяться положення щодо запровадження системи рейтингової класифікації та обрання певного набору коригуючих коефіцієнтів (індикаторів) для оцінки рівня сукупних кредитних ризиків та в подальшому й міри кредитоспроможності позичальників — юридичних та фізичних осіб, що являється однією з ключових рекомендацій Базеля III. Процес формування рейтингового класу того чи іншого позичальника банку має містити зокрема й ілюстрацію рівня ризику дефолту, що насправді є типовою вимогою для позичальників даної категорії, та основні критерії, які варто використовувати для оцінки цього рівня кредитного ризику банку. Якщо виходити із нормативних документів Базеля II, то отримані результати оцінки кредитоспроможності позичальника є необхідною умовою розрахунку показника міри достатності капіталу банківської установи, що в подальшому характеризує її потребу у до капіталізації та виконанні вимог національного регулятора.

Виходячи із змісту частини 4 додатка 7, що міститься в Директиві Європарламенту «рейтингова система» включає в себе всі визначені методи, процеси, прийоми контролю, збір вихідних даних та інформаційно-технологічну базу, що забезпечують належне оцінювання кредитного ризику, розподіл вимог до класів за мірою кредитного ризику або до пулів (рейтингів), а також кількісну аналітичну оцінку ймовірності дефолту та показників рівня збитковості для рівнозначних типів зобов'язань (ризикового ураження) [66].

Для оцінки кредитоспроможності позичальника Базельський комітет рекомендує застосовувати підхід щодо використання внутрішньої рейтингової оцінки, яка базується на побудові кредитних рейтингів (internal ratings-based approach, IRB).

Згідно з положеннями, які містяться в нормативних документах Базеля II та Базеля III система побудови внутрішнього рейтингу для оцінювання рівня кредитних ризиків повинна відповідати наступним основним вимогам (рис.1.9):

Рис.1.9 Систематизація вимог Базельського Комітету щодо побудови системи внутрішнього рейтингу позичальника [66]

Саме тому в сучасних умовах реформування кредитної політики та системи ризик-менеджменту кредитний рейтинг клієнта являється найбільш оптимальним інтегральним значенням, яке дає можливість комплексно врахувати значення як кількісних, так і якісних параметрів кредитоспроможності позичальника.

Практика загалом показує, що проведення зовнішнього рейтингування все ж залишається для більшої частини вітчизняних та дрібних зарубіжних підприємств

аж занадто дороговартісною і складною, здебільшого практично недоступною для середньостатистичного позичальника, тому й застосування внутрішньої системи рейтингової оцінювання кредитоспроможності різних груп позичальників цілком виправдовує себе як у фінансовому, так і в змістовному (доступна для розуміння) плані.

В підсумку, можемо зробити висновок про те, що рейтингові системи оцінювання кредитоспроможності сьогодні можна віднести до новітніх підходів аналізу кредитоспроможності позичальника банку. Надання клієнту того чи іншого кредитного рейтингу вже не можна вважати ключовою метою оцінювання кредитоспроможності, а відноситься лише до одного із компонентів системи здійснення такої оцінки. Зрозуміло, що в кінцевому результаті оцінювання кредитоспроможності позичальника банку зводиться до визначення показника ймовірності дефолту позичальника банківської установи [27].

В цілому, підсумовуючи, маємо зазначити, що кінцевою метою оцінювання кредитоспроможності позичальників різних груп, з врахуванням міжнародних стандартів та вимог часу й трансформації зарубіжних кредитних систем, має стати не просто обрахунок кредитного рейтингу як самостійного компонента, а врахування ймовірності настання дефолту тих чи інших потенційних позичальників банку як складової частини формування рейтингу.

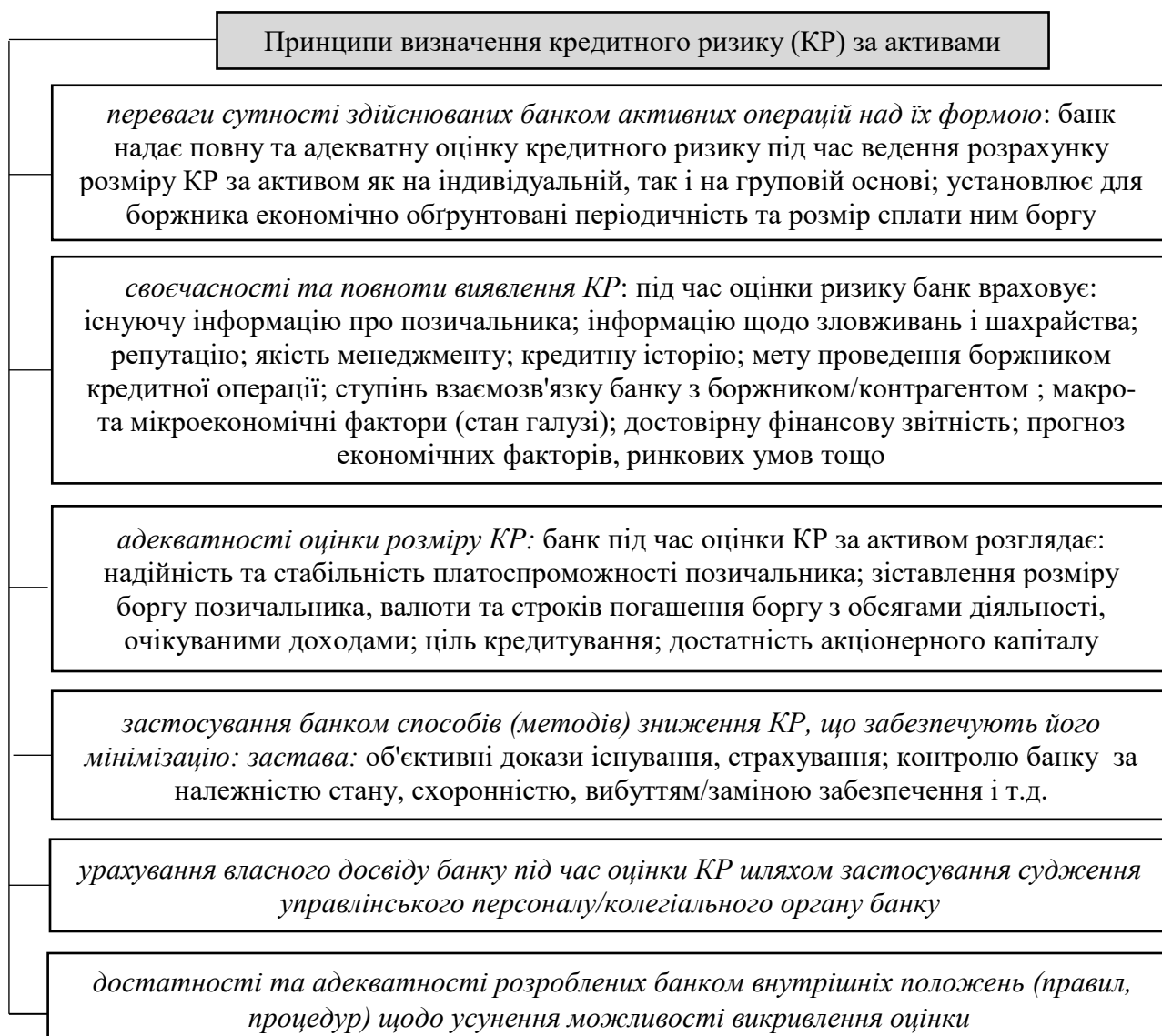
Національна законодавча база в плані розробки та впровадження міжнародних досягнень в сфері кредитного ризик-менеджменту залишається доволі слабкою, хоча за останні 2 роки і вона зазнала багатьох перетворень і досить ґрунтовних як для вітчизняних реалій.

По-перше на зміну Положенню «Про порядок формування та використання банками резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями» (Постанова Національного банку України № 23 від 25.01.2012 року) і втратило чинність 30 січня 2017 року був прийнятий інший нормативний документ — Положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» (Постанова Національного банку України № 351 від 30.06.2016 року). Саме останнім документом було закріплено

остаточний перехід національної системи оцінювання кредитоспроможності позичальника до методики визначення ймовірності дефолту позичальника банку.

Отож, якщо виходити із змісту Положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» банківські установи визначають кількісне вираження кредитного ризику за всіма можливими активними операціями банку у формі сукупного розміру кредитного ризику за операціями такого типу за станом на перше число кожного місяця, що наступний за звітним, в гривневому вираженні (або ж із застосуванням гривневого еквіваленту за офіційним курсом гривні на визначену дату до іноземних валют, що встановлюється НБУ) [66].

Банківська установа визначає кредитний ризик за активами з дотриманням таких наступних принципів аналізу (рис.1.10):

Рис.1.10 Критерії законодавства України щодо оцінки кредитних ризиків

Як видно із представленого рисунка, при розробці даних принципів регуляторні органи в першу чергу керувалися приписами Базельського Комітету і намагалися якнайбільше пристосувати дані положення до національної системи побудови кредитних операцій та керування кредитними ризиками.

Особливо розгалуженими є характеристики щодо принципів своєчасності та повноти виявлення кредитних ризиків та забезпечення адекватності оцінки кредитних ризиків. При цьому перший принцип передбачає врахування не лише якісних, але й кількісних параметрів діяльності позичальника, макро- і мікроекономічних процесів, галузевих особливостей, ділової культури, тобто ступеня гармонійності відносин позичальника із іншими банками, партнерами, контрагентами, прозорості роботи клієнта, навіть до включення до цього переліку прогнозів ринкової ситуації, зміни відсоткових ставок, інфляційних очікувань, рівня безробіття, відсутності/наявності попиту на продукцію потенційного позичальника тощо. Інший більш конкретизує значення фінансових критеріїв: комплексно оцінюється річна, квартальна, консолідована статистична звітність позичальника за декілька років, оцінюється рівень стабільності та надійності бізнесу, успішність укладених позичальником угод, наявність гарантій з боку акціонерів чи поручителів (гарантів) [14, с.125].

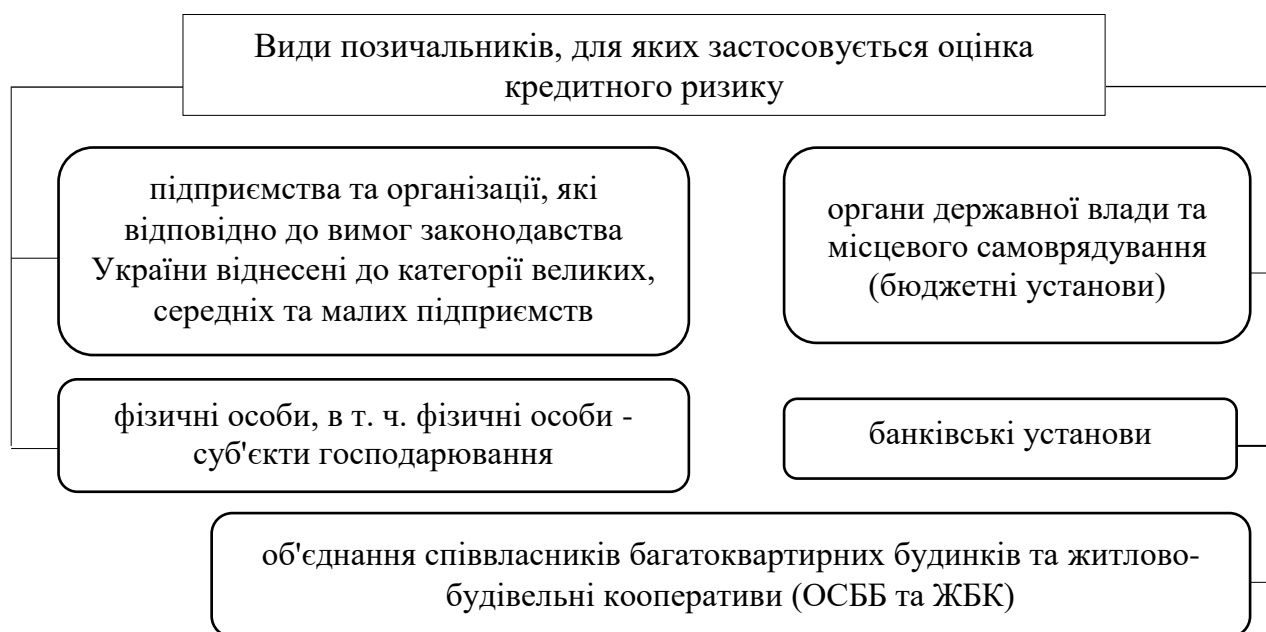
Важливе значення має і врахування власної практики банківської установи, яка стосується можливості корегувати кількість, перелік факторів, що впливають на пониження (погіршення) класу позичальника, розширення кількості критеріїв (подій) чи ознак настання дефолту позичальника, наявність можливості корегувати кількість критеріїв, що можуть бути застосовані для визначення кількісного вираження компонентів кредитного ризику (PD та LGD) за активом в межах зміни визначених діапазонів, а також складової частини компонента LGD - величини інших надходжень від позичальника, окрім вартості забезпечення (RC), що надається заставаодавцем; оцінки вагомості впливу ризиків спільної участі тощо.

Загалом ще одним позитивним моментом стало те, що у вітчизняному законодавстві з'явилося безліч нормативних положень та термінології міжнародних банківських актів, наприклад, в даному положенні було вперше використано таке трактування як «застосування компонентів кредитного ризику (EAD - експозиція під ризиком, PD - імовірність дефолту боржника/контрагента, LGD - втрати в разі дефолту)», розрахунок яких зокрема і прописано у міжнародних банківських документах.

Національне законодавством також передбачається той факт, що визначення кредитного ризику за активом відбувається починаючи з дня його визнання в бухгалтерських балансах і продовжується до тої пори, поки його наявність буде підтверджуватися балансовими звітами.

На рисунку 1.11. представлено перелік суб'єктів кредитного процесу,

стосовно яких відбувається оцінка кредитоспроможності та рівня кредитного ризику за активними операціями.

Рис.1.11 Розмежування позичальників згідно норм національного законодавства

Як показує рисунок, розподіл позичальників реалізовувався відповідно до особливостей формування національної економіки та її секторальних особливостей, оскільки існування деяких категорій позичальників згідно

європейських норм взагалі не передбачено або ж більш узагальнено подано у характеристиках процесу оцінки. В цілому виділення комунального сектору можна було б здійснити в комплексі, або ж модернізувати та створити єдину систему функціонування ЖКГ, яка на даний момент знаходиться лише в стадії модернізації. Взагалі здійснити оцінювання рівня дефолту таких категорій позичальників як сфера комунального господарства та державних структур доволі важко, оскільки найбільше викривлень та суперечностей зустрічається у показниках саме цих суб'єктів національної економіки і зробити прозорий та якісний аналіз за сучасних реалій практично неможливо.

Необхідно розуміти за якими активними операціями банківська установа здійснює визначення значень кредитного ризику: 1) кредити, що надаються позичальникам юридичним та фізичним особам; 2) кредити, а також вимоги до банківських установ (до них входять зокрема операції із зворотного репо, утримання коштів на кореспондентських рахунках в НБУ, грошові кошти, що перебувають в розрахунковому вигляді); 3) діюча фінансова заборгованість дебіторів; 4) дебіторська заборгованість за господарськими операціями; 5) боргові цінні папери; 6) акції суб'єктів господарювання й фінансових корпорацій, а також інші фінансові інвестиції; 7) вторинні фінансові активи, що перебувають в обігу.

Як було зазначено вище, вітчизняні банки проводять розрахунок розміру кредитного ризику за активними операціями двома методами: індивідуально та використовуючи метод групування. Наприклад, задля обчислення величини кредитного ризику на груповій основі, фінансові активи об'єднуються в групи з однорідними рисами кредитного ризику та у відповідності до порядку, що установлений в Положенні «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». Банківською установою формуються значення коефіцієнтів PD та LGD, які мають відповідати вищим (гіршим) максимально допустимим значенням визначеного діапазону коливань, які передбачаються законодавчими нормами для відповідного класу позичальника та різновиду забезпечення за кредитними операціями, лише в таких випадках:

1) коли в банку немає свого особистого досвіду стосовно управління такими операціями — для банківської установи, що проводить банківську діяльність вже більше трьох років;

2) у випадку нереалізації/недбайливого структурування та накопичення власного досвіду вітчизняного банку — зокрема для банку, що вважається новоствореним та проводить банківську діяльність на території країни менше трьох років підряд.

При цьому на особливу увагу заслуговують потенційні розрахунки числових значень кредитного ризику В Положенні подано ось такий розрахунок розміру кредитного ризику за активами на індивідуальній основі :

$$CR_{\text{інд}} = \max \{0; PD \times [EAD - (\sum_i^j (CV \times k)_i + RC)]\}, \quad (1.1)$$

де CV_i – це вартість i -го виду забезпечення, що береться до розрахунку кредитного ризику (у разі присутності кількох видів забезпечення за одним єдиним активом). Якщо ж забезпечення відсутнє або ж взагалі не відповідає переліку, критеріальних значенням та принципам загальної прийнятності, визначеним у розділі X Постанови № 351, то до розрахунку береться значення CV , що дорівнює «0»; k_i - коефіцієнт ліквідності i -го виду забезпечення, що визначається банком згідно з додатками до Положення НБУ від 30.06. 2016 року. Банк на підставі сформованого судження щодо обсягу витрат на реалізацію забезпечення застосовує нижче (менше) значення коефіцієнта ліквідності забезпечення; RC – надходження іншого характеру, такі як страхове відшкодування, фінансова порука, продаж/передача майна та майнових прав позичальника /майнового поручителя, крім майна, що включається до розрахунку значення CV [66].

Величина RC , що включається до обрахунку розміру кредитного ризику, визначається на підставі індивідуального судження банківської установи, але не може складати більше п'яти відсотків від суми боргу, що не покривається вартістю застави (з врахуванням коригування на діючий коефіцієнт ліквідності).

В основі розрахунку формули 1.1 лежить визначення формули: $CR_{\text{інд}} = PD_{\text{інд}} \times LGD_{\text{інд}} \times EAD_{\text{інд}}$ [66], де $CR_{\text{інд}}$ — це величина кредитного ризику за активом на

індивідуальній основі; $PD_{\text{інд}}$ — коефіцієнт імовірності дефолту позичальника за активом, що визначається банком згідно з вимогами Положення; $LGD_{\text{інд}} = 1 - RR_{\text{інд}}$, де $RR_{\text{інд}}$ — це значення коефіцієнта, що відображає рівень повернення боргу за активом за допомогою реалізації забезпечення та деяких інших надходжень; $EAD_{\text{інд}}$ — це експозиція під ризиком за активом, сформована на дату оцінки.

При визначенні цього показника для юридичних осіб, 51% у структурі акцій яких належить державним структурам значення показника $LGD_{\text{інд}}$ складає 0,3.

Розрахунок величини кредитного ризику за активами за груповим принципом реалізується з використанням наступної формули:

$$CR_{\text{груп}} = \sum_{m=1}^n EAD_m \times PD_{\text{груп}} \times LGD_{\text{груп}}, \quad (1.2)$$

де $CR_{\text{груп}}$ — це величина кредитного ризику за набором фінансових активів; n — це сукупна кількість кредитів у групі фінансових активів; m — порядковий номер кредиту в групі фінансових активів; EAD — експозиція під ризиком, сформована на час оцінки; $PD_{\text{груп}}$ — коефіцієнт появи ймовірності дефолту позичальників, що включаються до групи фінансових активів, обрахований банком згідно із нормами Положення; $LGD_{\text{груп}}$ — коефіцієнт, який показує рівень збитків за групою фінансових активів у випадку дефолту, і визначається відповідно до вимог законодавства [66].

Своєчасність погашення боргу залежить від кількості календарних днів прострочення погашення боргу починаючи з наступного робочого дня за днем, коли не відбулося його погашення в строк, передбачений договірними умовами, та визнається банком в обсязі, що перевищує 250 грн. для позичальників - фізичних осіб/500 грн. для позичальників - юридичних осіб, або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, визначений за офіційним курсом, установленим НБУ на дату визначення розміру кредитного ризику [65].

Ключовою особливістю нової методики оцінки кредитоспроможності є той факт, що для обрахунку кредитного ризику банківська установа застосовує рейтингову інформацію щодо позичальника відповідно до міжнародної шкали — достовірна інформація в якій підтверджується значним переліком провідних

світових рейтингових агентств (компаній), таких як Standard&Poor's, Moody's Investors Service та Fitch IBCA тощо.

Банк під час визначення кредитного ризику використовує дані визначених рейтингових агентств (компаній) таким чином. За наявності одночасно рейтингів із більшими та меншими значеннями безумовно обирається найменше (найгірше) значення рейтингу, чи оцінювання емітента, контрагента, продавця чи групи.

Варто враховувати той факт, що по кожному активу, величині заборгованості дебіторів, наданих зобов'язаннях фінансового характеру банківська установа формує своє власне положення, як апробовує на практиці. З ціллю розрахувати розмір кредитного ризику за активом відповідно до пунктів нормативних та банківських положень визначає значення кожного з компонентів кредитного ризику (PD, LGD та EAD) в залежності від виду позичальника (юридична особа (крім банку та бюджетної установи), фізична особа, бюджетна установа, виду активу, виду забезпечення, валюти боргу (національна або іноземна), способу оцінки активу (на індивідуальній або груповій основі) [68].

В підсумку компетенція банку полягає у визначенні класу позичальника - юридичної особи (окрім банку та бюджетної установи) та позичальника - емітента цінних паперів, що є юридичною особою (крім банку та бюджетної установи), за одним із 10 класів. В банках України здебільшого виділяються класи контрагентів за величю дебіторської заборгованості, що має вигляд фінансового активу, строк погашення якого відповідно до умов договору не є більшим за три місяці, а також контрагентів за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю за одним із двох класів. Клас інших боржників/контрагентів визначається за одним із 5 класів.

Із урахуванням розглянутих підходів пропонуємо застосовувати наступну послідовність етапів оцінювання кредитоспроможності позичальника на основі використання системи внутрішньої рейтингової оцінки, яка включає наступні компоненти: 1) формування факторів, що впливають на конкурентоспроможність позичальника; 2) обрання моделі розрахунку інтегрального показника залежно від виду позичальника; 3) структурування фінансових коефіцієнтів, що входять до

прийнятої моделі інтегральної оцінки кредитного ризику позичальника; 4) реалізація інтегральної оцінки платоспроможності позичальника; 5) уточнення рейтингового класу позичальника та ймовірності виникнення його дефолту; 6) ухвалення остаточного рішення по заявці про можливість отримання кредиту позичальником з врахуванням всі отриманих результатів проведення оцінювання кредитоспроможності.

Основна проблема розробки внутрішніх рейтингових моделей пов'язана з потребою накопичення значного обсягу первинної інформації для визначення рівня ризику дефолту за кожним із позичальників. Для налагодження систем внутрішнього рейтингування банки повинні документувати кількість дефолтів за окремими класами у розрізі окремих звітних періодів. Таким чином, перехід на рейтингову систему оцінювання кредитоспроможності передбачає формування бази даних щодо фінансового стану позичальника.

Вважаємо, що застосування запропонованих підходів щодо вдосконалення процесу кредитування на етапі оцінки кредитоспроможності позичальника дає змогу уніфікувати процедуру такої оцінки, на цій основі підвищити ефективність управління кредитними ризиками банку, що забезпечить необхідну стабільність його роботи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Дослідження теоретичних засад оцінки кредитоспроможності позичальника банком дають змогу сформулювати наступні висновки:

1. Проведений ретроспективний та змістовний аналіз свідчить про доволі довгий шлях визначення такої економічної категорії як «кредитоспроможність позичальника» на національних теренах та наявність значних відмінностей між розумінням понять «кредитоспроможність» і «платоспроможність»

2. Узагальнення діючих теоретичних надбань в сфері узагальнення сутності категорії «кредитоспроможність» дозволило нам сформулювати власне бачення змісту даного поняття. Зокрема, на нашу думку, з урахуванням представлених досліджень, кредитоспроможність позичальника (фізичної особи) являє собою здатність сформулювати визначену величину грошових коштів, яка буде достатньою для своєчасного задоволення кредитних вимог у відповідності до прийнятого графіку погашення кредиту та відсоткових нарахувань, розрахунок якої базується на врахуванні певного числа якісних та кількісних критеріїв оцінювання майбутнього клієнта.

3. Виявлено, що нормальне функціонування системи оцінки кредитоспроможності неможливе без якісного компонування її структурних елементів та методологічних прийомів, що дають змогу здійснити якісну оцінку на всіх етапах кредитного процесу.

4. Функціонування національної системи оцінки кредитоспроможності має значний вплив на процес керування та мінімізації кредитних ризиків, що відображено в нормативних актах центрального регулятора грошового обігу.

5. Необхідною умовою чіткого проведення кредитних операцій є дотримання банківськими установами нормативних вимог НБУ щодо оцінки та диверсифікації кредитного портфеля банківських установ як запоруки стабільності вітчизняної банківської системи.

6. В основі змісту оцінювання кредитоспроможності як засобу мінімізації кредитних ризиків лежать положення та директиви Базельського комітету з банківського нагляду.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ БАНКАМИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ

2.1. Особливості оцінки кредитоспроможності позичальника-фізичної особи вітчизняними банківськими установами

На сьогодні ключові аспекти процесу оцінювання кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб подано в першу чергу, у нових нормативних актах Національного банку України та внутрішньобанківських положеннях, проспектах, стандартизованих нормах вітчизняних банківських установ.

В цілому основні рекомендації та загальний порядок здійснення оцінювання містяться в Постанові НБУ № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». На сьогодні банками ще не в повній мірі реалізується дотримання всіх нормативних положень НБУ і розрахунок ймовірності дефолту для звичайних фізичних осіб проводиться доволі спрощено та у відповідності, в першу чергу, до внутрішніх положень банку.

Спробуємо охарактеризувати та структурувати процес оцінювання кредитоспроможності позичальника-фізичної особи за допомогою скорингової моделі, що базується на аналізі семи кредитних чинників, запропонованих ПАТ «Комерційний банк «Глобус» а саме таких як:

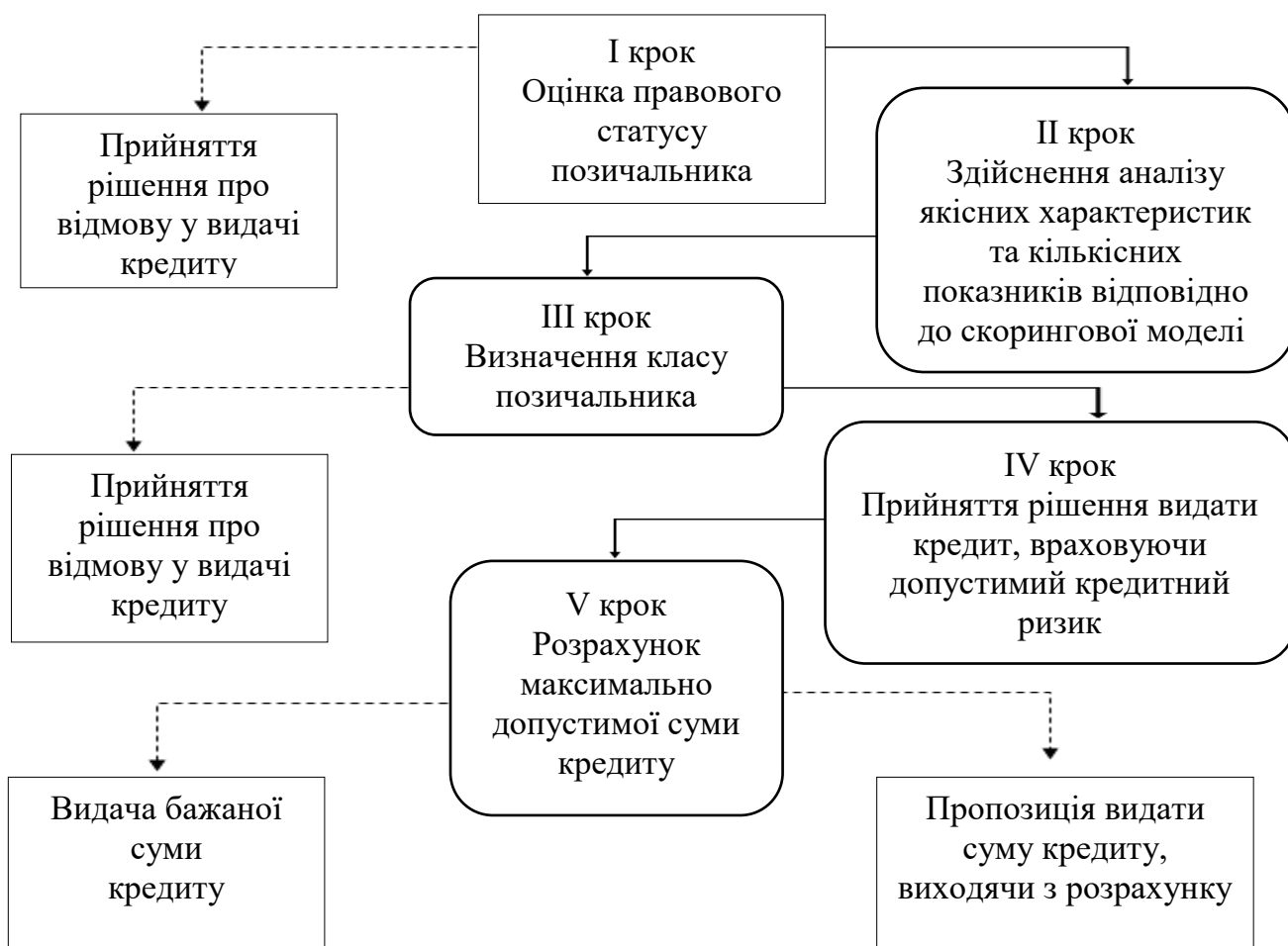
- 1) оцінювання правового статусу позичальника;
- 2) оцінювання особистих якостей позичальника;
- 3) оцінювання соціального та комунікаційного статусу позичальника;
- 4) оцінювання забезпеченості клієнта достатнім обсягом капітальних ресурсів позичальника;
- 5) оцінювання достатності забезпечення позичальника;
- 6) оцінювання поточного та потенційного доходу позичальника;

7) оцінювання ступеня покриття боргу позичальником.

Використання зазначеної вище методики дозволить виявити наступну тенденцію: чи може на практиці потенційний позичальник взагалі отримати кредит; чи буде надано позичальнику можливість отримати необхідну суму кредиту; який оптимальний ліміт по сумі кредиту доступний для потенційного позичальника [4].

Для кращого розуміння представимо схематичне зображення скорингової моделі, що візуально більш чітко репрезентує алгоритм дій банківської установи в

особі уповноваженого кредитного інспектора чи спеціаліста з кредитування під час реалізації оцінювання кредитоспроможності позичальника-фізичної особи (рис.2.1.).

Рис.2.1 Приклад побудови традиційної моделі внутрішньобанківського скорингу на прикладі ПАТ « Комерційний банк « Глобус»

Сьогодні застосування кредитних скорингових моделей дозволяє здійснити комплексне оцінювання кредитоспроможності позичальника банку, оцінити рівень кредитних ризиків банківської установи на підставі наявності правильного обрахунку кількісних параметрів (фінансова кредитоспроможність) та якісних критеріїв (особиста кредитоспроможність) позичальника банку.

Сутнісне значення наведеної скорингової моделі оцінювання полягає у присвоєнні потенційному позичальнику тої чи іншої суми балів в ході заповнення та подальшого аналітичного опрацювання заповнених ним спеціально укладених внутрішньобанківськими стандартами кредитних форм-опитувальників та анкет, що розроблені банківською установою. Крім цього тут важливого значення набуває і забезпечення якості, прозорості комунікації потенційного клієнта та кредитного експерта чи керівника кредитного підрозділу.

Як видно із представленого рисунка 2.1 принцип побудови моделі не завжди має логічне позитивне завершення, оскільки часто розгляд заявки на кредит припиняється вже на етапі означення правових аспектів діяльності позичальника-фізичної особи, або ж на етапі формування його приналежності до того чи іншого класу рейтингування позичальників. Причиною цього здебільшого є виявлення тих чи інших аспектів діяльності клієнта, які мають особливо негативний вплив на подальшу співпрацю з ним: «занесення до «чорних списків», виявлення фактів шахрайства, фінансових махінацій, неієздатності чи катастрофічного стану фінансового забезпечення, виявлення негативних аспектів, що стосуються родини чи сім'ї майбутнього клієнта, або, в крайньому випадку, самостійна відмова позичальника від розкриття певної інформації необхідної для прийняття рішення по кредитній заявці і, як наслідок, відмова від подальшої співпраці із банком.

За результатами підрахунку загальної суми набраних балів розроблена модель скорингової оцінки надає можливість банку право про формування висновку щодо перспектив та доцільності видачі кредитних коштів потенційному позичальнику та визначити його безпосередній клас ризиковості, кількість яких у кожній банківській установі може значно коливатися в залежності від специфіки роботи на ринку, спеціалізації банківської установи, клієнтоорієнтованості та

ступеня розвитку системи ризик-менеджменту, але в даному випадку ми використовуємо методику обрахунку, що розроблена спеціалістами та експертами

Клас позичальника-фізичної особи	Значення балів по скорингу	Ймовірна характеристика позичальника-фізичної особи з боку банку
Клас А (1)	(450 – 600)	позичальник із мінімальним рівнем кредитного ризику
Клас В (2)	(350 – 450)	позичальник із допустимим рівнем кредитного ризику
Клас С (3)	(250 – 350)	позичальник із середнім рівнем ризику
Клас D (4)	(150 – 250)	позичальник із максимальним рівнем кредитного ризику
Клас Е (5)	(0 – 150)	позичальник із критичним рівнем кредитного ризику

такої банківської установи як ПАТ «Комерційний банк «Глобус».

Відповідно до неї виділяються наступні класи позичальників (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Класифікація класів позичальників банку відповідно до балів оцінки

Розглянемо ці класи більш детально. Зокрема, віднесення позичальника до класу А означає те, що йому рекомендується подальша видача кредиту. Видача кредиту такому типу позичальника-фізичної особи може спричинити появу мінімального ризику для банку; клас В – ймовірно позичальнику може отримати даний кредит від банку, однак видача такого кредиту несе вже допустимий рівень ризику для банківської установи; клас С – потенційний позичальник має змогу отримати кредит і виникненням середнього рівня ризику для банку; клас D – позичальнику не рекомендовано видавати кредит, оскільки така операція може принести максимальні збитки для банківської установи; клас Е – потенційному позичальнику також не рекомендовано проводити видачу кредитних коштів, така операція є висококритичною для структури кредитного портфеля банку.

Зокрема, максимальна величина загального скорингового балу, який може бути присвоєний згідно такої банківської скорингової моделі банком позичальнику, складає 600 балів, а мінімальна його величина – 0.

За внутрішньобанківською методикою загальний бал скорингу (СБз) позичальника обраховується через відсоткове зважування сумарної величини скорингових балів за кожним із кредитних факторів на коефіцієнт коригування правового стану (статусу) позичальника і обчислюється за наступною формулою:

$$\text{СБз} = \text{Кпс} \times \left(\sum_{i=1}^6 \text{СБ}_i \right), \quad (2.1)$$

де, Кпс – коригуючий коефіцієнт правого положення (статусу); СБ_і – скоринговий бал кожного окремо взятого кредитного фактору.

Згідно методики кожен із кредитних факторів (за методологією експертної оцінки), окрім «правового статусу», реалізує визначений власний вплив на максимально можливе значення загального скорингового балу, і ця міра впливу присвоюється кожному фактору по чергово [57].

Тобто позичальник може отримати бал за оцінкою усіх факторів кредитного характеру, а також обчислено максимальне значення скорингового балу окремо для кожного кредитного фактору (табл.2.2.) [54].

Таблиця 2.2

Впливовість факторів кредитного типу на сумарний бал скорингу

№	Кредитні фактори	Вага міри впливу кредитного фактору (КФ) в загальному скоринговому балі, %	Коефіцієнт правового статусу (Кпс), максимальне значення скорингового балу за КФ
1.	Правовий стан (статус)	Кпс	0/0,02/0,03/0,12/0,25/0,5/0,6/1
2.	Особисті якості позичальника	20	120
3.	Соціальний статус	30	180
4.	Фінансове положення (Капітал)	15	90
5.	Застава (Забезпечення)	20	120
6.	Дохід (грошові надходження)	5	30
7.	Покриття боргових зобов'язань	10	60

Як стає зрозуміло із інформації, що наведена у таблиці 2.2., найбільшу питому вагу в сумарній величині скорингової оцінки має обрахунок соціального статусу і він також більшою мірою відображається на скоригованих значеннях показника правового стану (180 од.)

Розглянемо більш детально характеристики даних показників. Під час процесу оцінювання правового положення (статусу) позичальника-фізичної особи здійснюється обрахунок обсягу цивільної дієздатності конкретної фізичної особи, що звернулася за отриманням кредиту, за допомогою паспорту або інших документів, які унеможливають появу можливих сумнівів щодо міри її цивільної дієздатності; перевірка наявності у позичальника громадянства України, судимостей, невиконаних рішень судів та свідчення його участі у судовому процесі на момент подання заявки на отримання кредиту. За виявлення будь-яких суперечностей кредитний інспектор може звернутися до відповідних органів за місцем безпосереднього проживання позичальника для встановлення факту відсутності опіки або піклування над такою фізичною особою позичальником.

Якщо розглядати такий фактор кредитного процесу як оцінювання особистих якостей позичальника-фізичної особи, то це найбільш вагомий серед семи кредитних факторів, що визначені у пропонованій скоринговій моделі оцінювання кредитоспроможності позичальника банку.

Експерт з кредитування, як співробітник банку, який безпосередньо відповідає за проведення роботи із конкретним позичальником, має оцінити його морально-психологічні якості, такі як: репутація, принциповість тощо (табл.2.3.).

Таблиця 2.3

Аналіз банком особистих якостей позичальника-фізичної особи

Особисті якісні риси позичальника	Наявність доброї репутації (так/ні)	Принциповість (так/ні)	Надійність (так/ні)	Щирість
Судження позичальника (Sp)	const=i	const =i	const=i	-
Судження близьких осіб (Sb)	i/x	i/x	i/x	-
Судження третіх осіб (St)	i/x	i/x	i/x	-

Діапазон коефіцієнтів виміру репутації, принципності, надійності (Кр,Кп,Кн)	1/0,5/0,25	1/0,5/0,25	1/0,5/0,25	X
Міра впливу, %	0,33	0,17	0,17	0,33
Діапазон балів	10-40	5-20	5-20	10-40

В основі розрахунку, який наведений в таблиці 2.3., береться судження позичальника, яке завжди вважається єдино правильним ($const=i$). Формування співвідношень між судженнями самого позичальника та третіх осіб визначає хибність чи достовірність суджень, при цьому під час розрахунку показникам істинності та хибності суджень присвоюються наступні коефіцієнти: судження позичальника ($i - 1$); судження близьких осіб ($i-1/x-0,5$); судження третіх осіб ($i-1/x-0,5$). Розрахунок коефіцієнта особистих якостей позичальника, крім щирості, здійснюється через добуток максимального скорингового балу окремих складових відповідного кредитного фактору та коефіцієнтів істинності/хибності суджень позичальника, близьких та третіх осіб: $(Sp \times Sb \times St) \times 40 = X$; $(Sp \times Sb \times St) \times 20 = X$; $(Sp \times Sb \times St) \times 20 = X$. Максимально за цією категорією в процесі скорингу можна отримати 120 балів [57].

Власне розрахунок коефіцієнта зваження показника щирості позичальника представляє собою середнє арифметичне коефіцієнтів зваження показників репутації, принципності, надійності (сумарну величину факторів репутації, принципності, надійності розділяють на кількість показників). При цьому виділяють наступні критерії (табл.2.4.).

Таблиця 2.4

Оцінювання показника прозорості відповідей позичальника

№	Показник щирості позичальника	С/а значення суми коефіцієнтів зваження репутації, принципності, надійності (Кс)	Коефіцієнт зваження щирості(Кщ)	Діапазон зміни балів
1.	Стандартний	$K_c=1$	1	40
2.	Допустимий	$1 > K_c \geq 0,5$	0,5	20
3.	Сумнівний	$0,5 > K_c \geq 0,25$	0,25	10

Розрахунок соціального стану здійснюється на основі даних, які містяться у зведених таблицях розрахунку скорингового балу (додаток А), при цьому

рекомендується використовувати при проведенні аналізу соціального стану 10 показників (x_1 – x_{10}), а також ранжувати їх з наданням деякого максимального скорингового балу (табл.2.5).

Максимальне значення скорингового балу за категорією «Соціальний стан» складає 180 балів.

Таблиця 2.5

Ранжування показників соціального стану позичальника

Ранг	Показник	Максимальне значення балу скорингу (сума 180)
1	x_1	27
2	x_2	21
3	x_3	20
4	x_4	19
5	x_5	18
6	x_6	17
7	x_7	16
8	x_8	15
9	x_9	14
10	x_{10}	13

Якщо ж ми почнемо розглядати такий кредитний фактор як капітал, то він являє собою певний обсяг матеріальних цінностей позичальника (нерухомість, авто, заощадження на банківських рахунках, інше цінне майно, тощо), що належать йому на правах власності, та які, в разі потреби, за погодженням із позичальником можуть бути використані як застава по кредиту або як джерело покриття зобов'язань. При здійсненні аналізу капіталу позичальника кредитному експерту слід визначити його поточну вартість, ліквідність та виявити, яку частину зобов'язань позичальника він може забезпечити. При оцінюванні даного кредитного фактору кредитний експерт виходить із умови, що позичальник, який ризикує власним капіталом, більш зацікавлений повернути кредит, ніж позичальник, що не бажає нести зазначених ризиків. Для здійснення оцінки капіталу позичальника використовується розрахунок скорингу, відповідно до якого в залежності від рівня покриття зобов'язань окремо кожному елементу капіталу надається вплив на загальний вимір кредитного фактору (додаток Б).

Найпоширенішими формами забезпечення виконання зобов'язань при наданні кредиту є застава та гарантійні зобов'язання. При врахуванні застави як способу забезпечення виконання зобов'язання позичальника перед банківською установою, кредитний інспектор перевіряє, чи предмет застави перебуває у власності позичальника або майнового поручителя та відсутність обмежень щодо його продажу. Однак для отримання додаткових гарантій банк має право вимагати від заставодавця застрахувати предмет застави.

У разі наявності у позичальника матеріальних цінностей (нерухомість, авто, заощадження на банківських рахунках, інше цінне майно тощо), що належать їм на правах власності, застава виступає як коригуючий коефіцієнт (Кз) для скорингового балу, визначеного при оцінці капіталу позичальника. Максимальне значення скорингового балу за критерієм «Оцінка забезпечення виконання зобов'язань позичальника» складає 120 балів (додаток В).

Оцінка середньомісячного доходу позичальника є необхідною для того, щоб визначити його спроможність погашати суму зобов'язання перед банком у майбутньому (скоринговий бал складає 30 пунктів) (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Оцінювання середньомісячного доходу позичальника-фізичної особи

№	Середньомісячний дохід позичальника	Максимальний скоринговий бал (30)	Кількість осіб на забезпеченні позичальника			Скоринговий бал відкоригований на коефіцієнт утримання осіб (Ку)
			0	(1; 2]	≥ 3	
			Моделюючі коефіцієнти утримання осіб			max=30;24;18
1.	≤ 3200	5	1	0,8	0,6	5;4;3
2.	(3200;4800]	10				10;8;6
3.	(4800;6400]	15				15;12;9
4.	(6400;8000]	20				20;16;12
5.	(8000;10000]	25				25;20;15
6.	>10000	30				30;24;18

Задля розуміння наявності у позичальника можливості в повній мірі та у визначений термін покрити свої кредитні зобов'язання, обраховується коефіцієнт

покриття боргу як відношення різниці між середньомісячним доходом та середньомісячними витратами позичальника до обсягу щомісячних платежів за кредитом (табл.2.7.).

Значення даного коефіцієнта є прийнятним для банківської установи за умови, якщо воно складає в діапазоні $\geq 1,2$.

$$КП_б = \frac{Д_c - В_c}{ПК_{щ}} , \quad (2.2)$$

де КПб – коефіцієнт покриття боргу; Дс – розмір середньомісячних доходів позичальника; Вс – розмір середньомісячних витрат позичальника; ПКщ – сума щомісячних платежі позичальника за кредитом, враховуючи погашення суми основного боргу та суму процентів по кредиту (міра скорингу становить 60 балів).

Таблиця 2.7

Обрахунок коефіцієнтів покриття боргу

№	Рівень покриття боргу	Міра впливу	Максимальний скоринговий бал (60)
1.	$\leq 0,5$	0,3	18
2.	$(0,5;0,75]$	0,6	36
3.	$(0,75;1]$	0,8	48
4.	$\geq 1,2$	1	60

Стає зрозуміло, що скоринг-оцінка на сьогодні є доволі важливою для формування кредитного процесу в банківській установі, дозволяє оцінювати в комплексі одразу декілька параметрів, коефіцієнтів, індикаторів, які дають повну інформацію про позичальника і сприяють мінімізації кредитних ризиків.

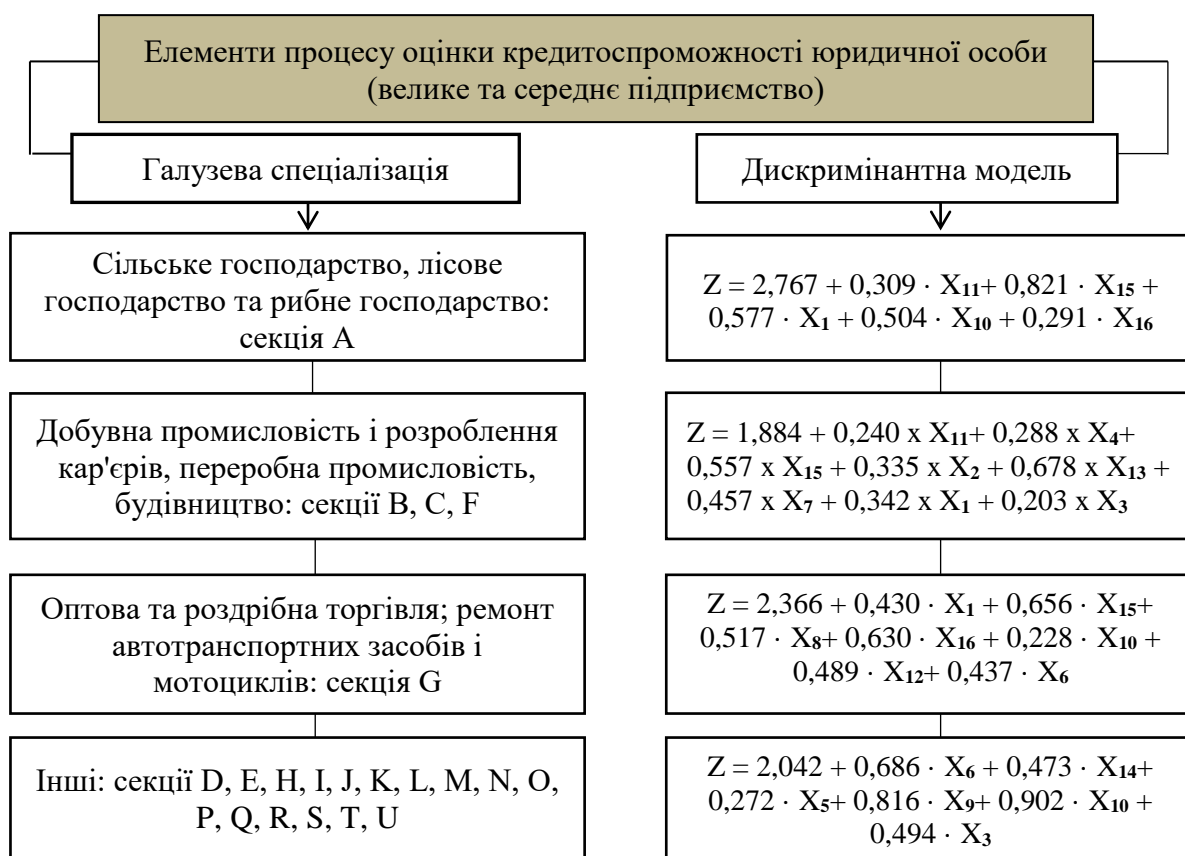
В підсумку можемо зробити висновок про важливість застосування скорингових методик у сфері споживчого кредитування, що сприяє більш точному та комплексному розумінню та аналітичному відображенню основних етапів кредитного процесу.

2.2 Характеристика процесу проведення аналізу кредитоспроможності позичальника - юридичної особи (суб'єкта господарювання)

Оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб на сьогодні є одним із важливих елементів реалізації кредитної політики будь-якої банківської установи. Враховуючи національні особливості побудови процесу кредитування варто

відмітити, що для вітчизняної банківської системи не є характерною частина зміни чи модернізація методик, прийомів, інструментарію чи коефіцієнтної бази розрахунку показників. Досить довгий час методика розрахунку базувалася на застосуванні доволі застарілих методик, що не враховували багатьох індикаторів розвитку підприємств, їх галузевої приналежності, часто ігнорувалася необхідність проводити кластерний аналіз та досліджувати якісні (нефінансові) показники. Переломним моментом у модернізації вітчизняної системи оцінювання кредитоспроможності позичальників стало затвердження якісно нових нормативних документів, які сприяли покращенню методики галузевої специфікації, групуванню коефіцієнтів та зменшенню завантаженості, рівня складності обрахунку числових показників. Зокрема до таких заходів належить на, першому етапі, ухвалення Постанови № 23 «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», а, на другому, активізація процесу введення в широке застосування наступної Постанови НБУ: № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», яка і в подальшому замінила попередній документ. В новому Положенні розрахунок кредитоспроможності позичальника-юридичної особи здійснюється із присвоюванням даному позичальнику певного рейтингового класу в залежності від отриманого значення інтегрального комплексного показника, на розрахунок якого впливає і величина ринкового масштабу діяльності підприємства (велике, середнє чи мале). При цьому обрахунок числових індикаторів реалізується за допомогою моделі багатofакторного дискримінантного аналізу. За результатами оцінювання позичальника відносять до того чи іншого класу оцінки кредитоспроможності (в Положенні виділяється 10 класів) [66].

При цьому в залежності від диференціювання форми багатofакторних моделей та галузевої приналежності виділено чотири моделі для великих та середніх підприємств, а також чотири моделі для малих. При цьому поділ за секторами економіки залишається незмінним, але варіюють константи у побудові

дис
кри
мін
ант
ної
мо
дел
і
для
оці
нки
кре
дит
осп

рможності позичальника, оскільки в даному випадку існує більша ймовірність виникнення різного роду похибок та уточнень згідно аналізу фінансової звітності та даних безпосередньої експертизи.

Зокрема стосовно секторального поділу прийнято розподілити суб'єктів підприємницької діяльності наступним чином (рис.2.2).

Рис.2.2 Вітчизняний механізм розрахунку інтегрального показника оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи

Аналогічно здійснюється групування за галузями і для малих підприємств при цьому змінюється лише склад багатофакторної моделі: для секції А — $Z = 2,844 + 0,650 \cdot X_{11} + 0,506 \cdot X_3 + 1,689 \cdot X_{10} + 0,287 \cdot X_4 + 0,656 \cdot X_7 + 0,608 \cdot X_5 + 0,373 \cdot X_2$; для секції В, С, F — $Z = 2,177 + 0,523 \cdot X_1 + 0,471 \cdot X_5 + 0,426 \cdot X_2 + 0,318 \cdot X_{11} + 0,246 \cdot X_{12}$; для G — $Z = 2,427 + 0,490 \cdot X_{11} + 0,717 \cdot X_8 + 0,393 \cdot X_6 + 0,637 \cdot X_3 + 0,380 \cdot X_5$; і для інших секцій D, E, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U — $Z = 1,798 + 0,486 \cdot X_9 + 0,436 \cdot X_6 + 0,345 \cdot X_1 + 0,365 \cdot X_{13} + 0,333 \cdot X_3$ [66].

Якщо аналізувати структуру моделі, то до її складу згідно оцінювання великих та середніх підприємств, входить: для першої групи — 5 фінансових показників (MK_n) і 5 показників корегуючого (якісного) характеру (X_n), для другої — 8, для третьої — 7, і для четвертої — по 6 показників двох типів відповідно. Стосовно суб'єктів господарювання із малим масштабом діяльності, то в їхньому випадку виділяється, в першій по 7, і в наступних 3 по 5 показників.

При цьому в порівнянні із старим Положенням зменшилася загальна кількість коефіцієнтів: 16 фінансових та 14 якісних. При цьому виділяється 21 показник, на основі якого варто здійснювати визначення фінансових коефіцієнтів (табл. 2.8.)

Таблиця 2.8

Розрахунок фінансових показників позичальника-юридичної особи

Фінансовий показник	Формула розрахунку
1. K1, МК1 - показники покриття боргу	Короткострокові та довгострокові зобов'язання / Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)
2. K2, МК2 - показники рентабельності активів	Чистий фінансовий результат/операційний результат / Валюта балансу (актив)
3. K3 - показник покриття фін. витрат за результатами опер. діяльності	Операційний прибуток (збиток) / Фінансові витрати
4. МК3 - показник покриття фін. витрат за результатами операційн. діяльності	Прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) / Фінансові витрати

5. К4, МК4 - показники капіталу	Власний капітал / Валюта балансу (актив)
6. К5, МК5 - показники маневреності роб. капіталу	Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень / Валюта балансу (актив)
7. К6, МК6 - показники покриття капіталом боргу	Власний капітал / Короткострокові та довгострокові зобов'язання
8. К7, МК7 - показники швидкої ліквідності	Дебіторська заборгованість за продукцію, гроші та їх еквіваленти / Поточні зобов'язання і забезпечення
9. К8, МК8 - показники оборотності активів	Валюта балансу (актив) / Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)
10. К9, МК9 - показники оборотності поточних активів	Поточні активи / Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)
11. К10 - показник загальної ліквідності	Оборотні активи / Поточні зобов'язання і забезпечення
12. МК10 - показник оборотності робочого капіталу	Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень / Чистий дохід від реалізованої продукції
13. К11 - показник здатності обслуговування боргу	Операційний прибуток (збиток) за вирахуванням фінансових витрат та до відрахування амортизації / Короткострокові та довгострокові зобов'язання
14. МК11 - показник покриття боргу операційним прибутком	Прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) / Короткострокові та довгострокові зобов'язання
15. К12 - показник достатності робочого капіталу	Запаси / Собівартість реалізованої продукції + Дебіторська заборгованість / Чистий дохід від реалізованої продукції - Кредиторська заборгованість / Собівартість реалізованої продукції
16. МК12 - показник оборотності ОЗ	Основні засоби / Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)
17. К13 - показник оборотності дебіторської заборгованості	Поточна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги / Чистий дохід від реалізованої продукції
18. МК13 - показник чистого прибутку до оподаткування	Чистий прибуток (збиток) до оподаткування / Чистий дохід від реалізованої продукції
19. К14 - показник оборотності кредиторської заборгованості	Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги / Собівартість реалізованої продукції
20. К15 - показник частки неопераційних елементів балансу	Неопераційні активи / Валюта балансу (актив)
21. К16 - показник операційного прибутку до відрахування амортизації	Операційний прибуток (збиток) до відрахування амортизації / Чистий дохід від реалізованої продукції

В подальшому ці показники впливають на значення багатofакторної моделі, що в результаті дає змогу сформулювати висновок про клас позичальника та його рейтинг з визначенням імовірності дефолту.

Якщо узагальнено подати зміст цих показників, то бачимо що перший індикатор показує спроможність позичальника-юридичної особи обслуговувати борг з використанням доходів від основного виду діяльності, наступний характеризує ефективність використання активів підприємства, третій — спроможність фінансувати неопераційні витрати за результатами операційної діяльності. Наступні три показники дають уявлення про достатність капітальних ресурсів, наскільки власний капітал підприємства покриває наявні зобов'язання. Показник швидкої ліквідності дозволяє виявити здатність клієнта оперативно

регулювати свої потреби у ліквідних ресурсах. Крім цього багато уваги приділяється оцінці активної частини балансу підприємства, їх оборотності, оновлюваності, покриття (К8, МК8 ; К9, МК9; К10; МК10). Також оцінюється значення показника здатності покривати боргові вимоги сукупно і за рахунок отриманого операційного прибутку. Обраховується навіть необхідна кількість днів для реалізації виготовленої продукції, що необхідна для задоволення розрахунків за кредиторською заборгованістю (К13 - показник оборотності дебіторської заборгованості). Варто також здійснити обрахунок співвідношення чистого прибутку в сумарному обсязі реалізації продукції, оскільки це дасть змогу визначити наскільки обґрунтованим є діючий виробничий план чи достатнім або ж навпаки надлишковим є товарні обороти виробництва. Окреме місце належить впливу амортизаційних факторів та наявності інших, які, однак, не є достатньо розглянуті в нормативних обрахунках [45].

Власне сам же процес коефіцієнтного оцінювання діючого фінансового стану позичальника-юридичної особи відбувається шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану потенційного позичальника.

Даний показник будується із застосуванням логістичної моделі за наступною формулою:

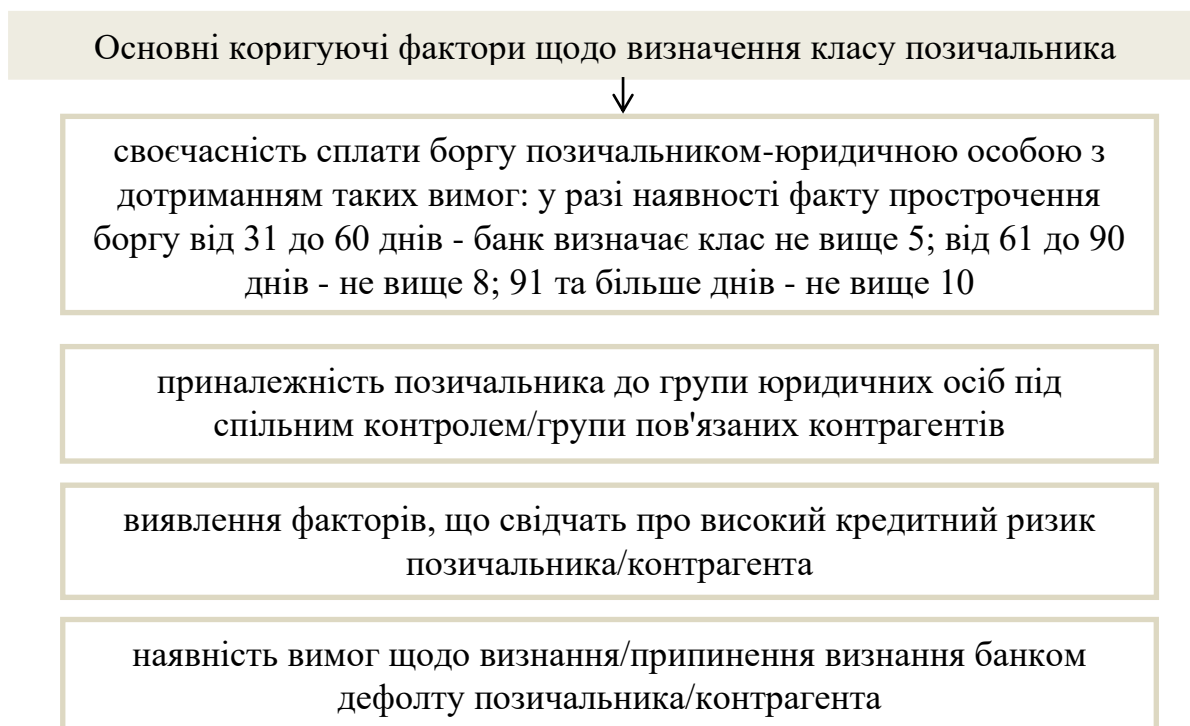
$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i \times x_i , \quad (2.3)$$

де Z - інтегральний показник; x_i - це показники, що обраховуються на основі фінансових коефіцієнтів, що розраховані за інформацією, що міститься у фінансовій звітності позичальника, з врахуванням визначених НБУ діапазонів для кожного із фінансових показників; β_i - складові коефіцієнти логістичної моделі, що обчислюються з врахуванням вагомості кожного із показників; β_0 - незалежний член логістичної моделі, актуалізація значення якого здійснюється НБУ, при цьому коригування змінних НБУ відбувається щорічно на базі звітності юридичних осіб [86].

Власне визначення українськими банками класу позичальника-юридичної особи відбувається в залежності від значення інтегрального показника, а визначення класу позичальника, що є нерезидентом, відбувається за класом, що

формується на підставі рейтингу країни місцезнаходження нерезидент, а також, що важливо, національних та міжнародних рейтингових агентств.

Коригування визначеного на базі обрахунку інтегрального показника фінансового стану класу позичальника-суб'єкта господарювання, відбувається із використанням деякого числа коригуючих факторів (рис.2.3).

Рис.2.3 Врахування факторів коригування при визначенні інтегрального показника фінансового стану позичальника

Визначення числового значення відповідного коефіцієнта ймовірності появи дефолту позичальника-юридичної особи, проводиться виходячи зі скоригованого класу юридичної особи (додаток Д).

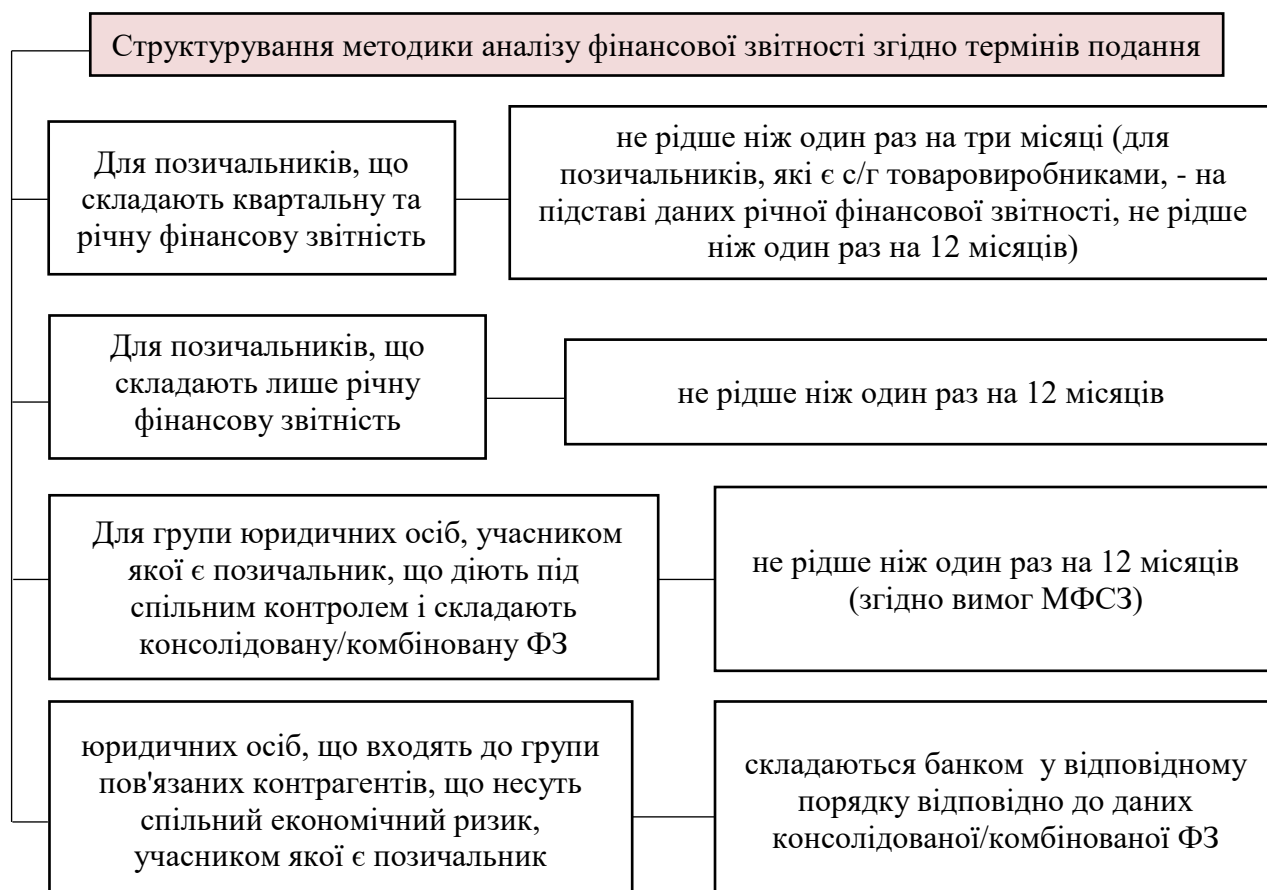
Вітчизняні банки, такі як «Укрсиббанк», «ОТП-банк», «Ідея банк», «Кредобанк» в разі виявлення в позичальника-юридичної особи, що не належить до групи юридичних осіб, які перебувають під спільним контролем/групи пов'язаних контрагентів, окремих коригуючих факторів, які мають приналежність до різних класів, відносять таких позичальників до нижчих класів оцінювання. Також реалізація оцінки фінансової позиції групи юридичних осіб спільного координування відбувається шляхом обчислення інтегрального показника фінансового становища групи такого типу.

В процесі обчислення значення коефіцієнта ймовірності виникнення дефолту позичальника-юридичної особи в рамках визначеного діапазону у відповідності до вимог пунктів Постанови НБУ № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» та відповідно до методики банку щодо визначення значення PD, вітчизняні банки також беруть до уваги: динаміку зміни фактичних значень інтегрального показника, якісні показники рівня менеджменту позичальника-суб'єкта господарювання, реальна наявність та рівень активності ринків збуту продукції позичальника, присутність та фактичний стан виконання бізнес-плану, рейтинги (як зі сторони національних («Кредит-Рейтинг»), так і міжнародних агентств (Standart&Poor's, Moody's Investors Service, Fitch Rating)) позичальника-юридичної особи (за наявності), а також наявність інших подій та обставин, що можуть мати вплив на появу дій щодо припинення виконання позичальником своїх безпосередніх зобов'язань перед банком [74].

Зокрема особливого значення на сьогодні набуло застосування різного роду кредитних рейтингів, і зокрема, саме таких, які формуються незалежними рейтинговими агентствами. Врахування власне цих інформаційних показників за національними стандартами відбувається у вигляді формування коригуючих коефіцієнтів при обчисленні ймовірності дефолту позичальника.

Задля обрахунку значень коефіцієнта ймовірності дефолту позичальника–суб'єкта господарювання, окрім банку та установи бюджетного типу вітчизняними банками, зокрема такими як «Укрексімбанк», «Ощадбанк», «Укргазбанк» застосовуються наступні методики щодо оцінки звітної документації щодо фінансового стану потенційних клієнтів у відповідності до термінів подання даної інформації (рис.2.4).

Рис.2.4 Особливості аналізу градації лагів фінансової звітності позичальника-юридичної особи

Зокрема, для потенційного позичальника, що являється резидентом, сукупна величина заборгованості якого перед банківською установою за всіма видами активів складає 200 млн. грн. або навіть і більше цієї суми, - вітчизняні банки здійснюють оцінювання фінансового стану на підставі надання річних форм фінансової звітності, яка підтверджується незалежним аудитором та якій притаманне цілком позитивне або ж умовно позитивне прикінцеве формулювання аудиторської комісії. При цьому оцінка відбувається періодично, але не пізніше

ніж протягом трьох наступних календарних місяців після подання позичальником фінансової звітності відповідно до законодавчих актів України.

Вітчизняні банки для актуалізації значень логістичної моделі подають до НБУ інформацію про класифікацію позичальників, а також показники їх фінансової звітності, за формою й термінами, що встановлюються НБУ. Банк розраховує інтегральний показник з урахуванням пояснень щодо визначення розрахунку інтегрального показника позичальника, враховуючи приналежність підприємства до великого, середнього або малого та різновиду його економічної діяльності (визначаються у додатках до Постанови НБУ № 351).

Стосовно сучасної вітчизняної практики, то для розрахунку інтегрального показника фінансового стану позичальника, який відноситься до великого або середнього підприємства, банківські установи використовують дані звітності, складеної відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», яке затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 року № 73, а для тих суб'єктів господарювання, що належать до малого підприємства — це звітна інформація, що складається відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 25 лютого 2000 року № 39, а для малого підприємства — це фінансова звітність, складена відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 1 [81, с.7].

На сьогодні вітчизняними банківськими установами застосовуються різний комплекс методик щодо оцінювання кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб, де разом із багатофакторними статистичними моделями застосовуються й скорингові моделі, а також окремі банківські установи реалізують на практиці деякі позиції зарубіжних банківських практик.

Здебільшого, як показує практика, використовуються саме бально-рейтингові методи, тобто банки намагаються враховувати як якісні, так і кількісні показники і певним чином сприяти мінімізації своїх кредитних ризиків через більш жорстку кредитну політику (табл. 2.9.).

Таблиця 2.9

**Методики обрахунку кредитоспроможності позичальника банківськими
установами України [15, с.126]**

Банківська установа	Методичне забезпечення оцінювання
ПАТ «АКБ «КІІВ»	Бально-рейтингові методи (аналіз показників, кредитний скоринг, рейтинговий метод)
ПАТ «Мегабанк»	Бально-рейтингові методи з коригуванням на ділову репутацію позичальника
АТ «Ощадбанк»	Бально-рейтингові методи
ПАТ КБ «Правекс-банк»	Бально-рейтингові методи оцінки кредитоспроможності позичальника. Особлива увага приділяється оцінці вартості забезпечення за кредитною угодою
ПАТ КБ «ПриватБанк»	Рейтингові методи оцінки кредитоспроможності позичальника
ПАТ «Промінвестбанк»	Бально-рейтингові методи на основі кількісної оцінки фінансового стану та якісного аналізу ризиків
ПАТ «Райфайзен Банк «Аваль»	Бально-рейтингові методи з врахуванням об'єктивних та додаткових факторів діяльності підприємства (специфіка діяльності, наявність нерухомості)
ПАТ «Укрсоцбанк»	Рейтингові методи оцінки кредитоспроможності позичальника
ПАТ АБ «Укргазбанк»	Бально-рейтингові методи в залежності від типу позичальника (рейтинговий метод - для суб'єктів малого підприємництва; аналіз показників, кредитний скоринг, прогнозування – для юридичних осіб)
ПАТ «УкрСиббанк»	Бально-рейтингові методи, прогнозування

Такі банки як ПАТ «Райфайзен Банк «Аваль», ПАТ АБ «Укргазбанк» більш деталізовано підходять до процесу оцінювання, враховуються показники, пов'язані із станом забезпечення позичальника, прогнозні індикатори розвитку виробництва та можливої дохідності потенційного позичальника-юридичної особи. ПАТ «Мегабанк» із врахуванням своєї корпоративної спеціалізації із орієнтацією на середній і дрібний бізнес, доволі скрупульозно підходить до оцінювання ділової репутації позичальника-суб'єкта господарювання [57].

Застосування методик такого типу дозволяє здійснити більш точну і якісну оцінку позичальника, однак не варто забувати і про такі суб'єктивні чинники як: рівень кваліфікації, підготовки персоналу, наявність відповідного програмного забезпечення, поточна «точкова» спрямованість кредитної політики, можливість

«лобіювання» інтересів окремих підприємств та підприємців, що значною мірою часто негативно відображається на оперативності та методиці оцінки.

Варто відмітити, що під час реалізації навіть багатофакторного аналізу дуже часто не звертається увага на вплив так званих «позабалансових» ризиків діяльності суб'єкта господарювання, в ролі яких можуть виступати залишки амортизаційних фондів, непокрита дебіторська заборгованість, видані гарантійні зобов'язання і т.д. Ці активи практично не враховуються новим законодавством, однак власне це може мати доволі негативний вплив на кінцевий результат рейтингової оцінки позичальника.

Розглянемо методику визначення рейтингу (класу) позичальника-юридичної особи для такого підприємства як СТОВ «Агрофірма «Світанок», яке функціонує в Бережанському районі, в селищі Біще (табл.2.10.) [69].

Таблиця 2.10

Розрахунок класу позичальника для підприємства «Світанок» з урахуванням методики багатофакторного аналізу

Фінансові коефіцієнти, визначені згідно методики багатофакторного аналізу									
Дата обчислень	X11	X3	X10	X4	X7	X5	X2	Z	Клас боржника
01.10.15	1,184	0,401	0,176	0,677	1,023	1,023	1,950	6,32824	1
01.01.16	1,184	0,401	0,176	0,677	1,023	1,023	1,950	6,32824	1
01.04.16	-0,268	0,401	-0,953	0,540	0,005	1,023	-0,281	1,93756	6
01.07.16	-0,268	-0,314	-0,953	0,540	0,005	1,023	-0,281	1,57575	6
01.10.16	-0,044	0,117	-0,953	0,540	1,023	1,023	0,117	2,75412	5
01.01.17	0,953	0,117	0,176	0,677	0,005	-0,046	0,117	4,03318	4
01.04.17	-0,268	-0,314	-0,953	0,540	0,005	-0,046	-0,282	0,92640	7

Підприємство працює на ринку сільського господарської продукції вже більше 15 років і обслуговується в ПАТ АБ «Укргазбанк». Сфера діяльності суб'єкта господарювання — вирощування та збут сільського господарської продукції: зернових, овочів, виготовлення добрив.

Враховуючи невеликі масштаби виробництва, за класифікаційними ознаками його відносять до так званих «малих» підприємств, а його сільськогосподарська орієнтованість надає нам можливість віднести його до 1 групи підприємств (секції G). Тому оцінювання класу здійснюватимемо за допомогою моделі: $Z = 2,844 + 0,650 \cdot X_{11} + 0,506 \cdot X_3 + 1,689 \cdot X_{10} + 0,287 \cdot X_4 + 0,656 \cdot X_7 + 0,608 \cdot X_5 + 0,373 \cdot X_2$ (див. табл.2.10.).

Власне фінансовий стан позичальника протягом досліджуваного періоду не викликає особливо критичних зауважень. Дане підприємство вже попередньо користувалося позикою від банку в розмірі 2 млн. грн., що бралися на модернізацію виробничих потужностей під заставу майна підприємства, та вчасно і в повному обсязі повернуло отримані кошти. Аналіз балансів показав, що значних розривів між статтями не виявлено, однак існують деякі проблеми із реалізацією продукції внаслідок зростання конкуренції в регіоні і збільшення цін на паливо та електроенергію. Крім цього є проблеми із мінімізацією дебіторської заборгованості та станом працюючих активів, що за останні 1,5 роки викликали значне погіршення класу позичальника (з 1 до 7) (додаток Е). Тому на даний момент серед рекомендацій даному клієнту є проведення роботи із стабілізації свого основного фонду та покращення якості використання активів, оскільки на даний момент видача кредиту для нього не є можливою у зв'язку із значним ризиком для банківської установи [69].

Підсумовуючи зазначене, можемо відзначити наявність апріорі деякої різноплановості у характеристиці методичного забезпечення проведення процесу кредитування юридичних осіб вітчизняними банками, оскільки внутрішні методики банків в деякій мірі відходять від нормативних положень НБУ, пристосовуючись до ринкових змін та специфіки діяльності, однак при цьому перебуваючи під постійним наглядом центрального регулятора та корегуючи власні внутрішні методики відповідно до чітко прописаних нормативних вимог та правил.

2.3. Аналіз міжнародних практичних досягнень у сфері оцінювання кредитоспроможності та рейтингування позичальників

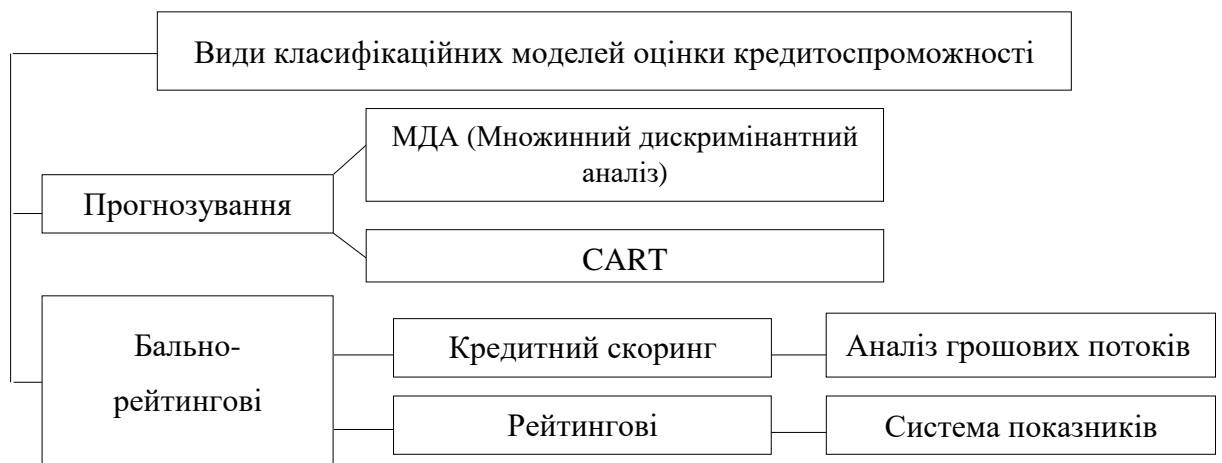
Модифікація вітчизняних кредитних операцій відбувається під постійним впливом міжнародних економічних тенденцій, тому комплексне структурування зарубіжних методик оцінювання кредитоспроможності має неабияке значення для подальшого перспективного розвитку національної економіки та дозволить зробити висновки щодо можливості втілення кращих практик у вітчизняних реаліях та їх подальшого впливу на економічні процеси та прогресивні зміни у банківській системі і системі кредитування зокрема.

Наведена у попередніх розділах класифікація методів і моделей оцінки кредитоспроможності позичальників побудована за поділом усіх методів на такі дві групи: - статистичні (класифікаційні) моделі оцінки, основою для яких виступають методи бальної оцінки (рейтингові методики) та моделі прогнозування банкрутств (базою обрахунку яких є множинний дискримінантний аналіз (MDA – Multiple Discriminate Analysis)); – моделі комплексного аналізу кредитоспроможності (побудовані на основі «напівемпіричних» методологій, в основі котрих лежать експертні оцінки аналізу економічної доцільності надання кредиту: «правила шести С», CAMPARI, PARTS, PARSER, MEMO RISK, 4 FC та ін.) [20, с.14].

Розглянемо зміст цих моделей більш детально. Якщо виходити із аналізу моделей багатофакторного аналізу та побудови кредитного рейтингу, то їх також можна певним чином розмежувати у відповідності до їх спрямованості та основного змісту. Основною метою використання класифікаційної методики оцінювання кредитоспроможності позичальника є розробка деякого числа стандартизованих підходів (прийомів) для формування об'єктивного та комплексного висновку щодо кредитоспроможності позичальників, знаходження нових кількісних критеріїв, необхідних для розподілу потенційних клієнтів з використанням наданої ними інформації на таких, які за результатами оцінки підпадають під виникнення ризику банкрутства, й таких, для яких поява загрози банкрутства є малоімовірною (надійні або ненадійні).

Оцінювання кредитоспроможності через застосування бально-рейтингових моделей дає можливість робити чіткі прогнози щодо своєчасності проведення підприємством майбутніх платежів, давати перспективні оцінки ліквідності та міри реальності руху оборотних активів, реалізувати оцінювання загального фінансового стану підприємства-позичальника та показників його фінансової стійкості, а також прогнозувати наскільки значним може бути падіння обсягу прибутку підприємства, в межах якого реалізовуватиметься покриття певної частини платежів фіксованого типу.

На рисунку 2.5 представлено види статистичних моделей оцінювання кредитоспроможності позичальника.

Рис.2.5 Класифікація статистичних моделей оцінювання кредитоспроможності

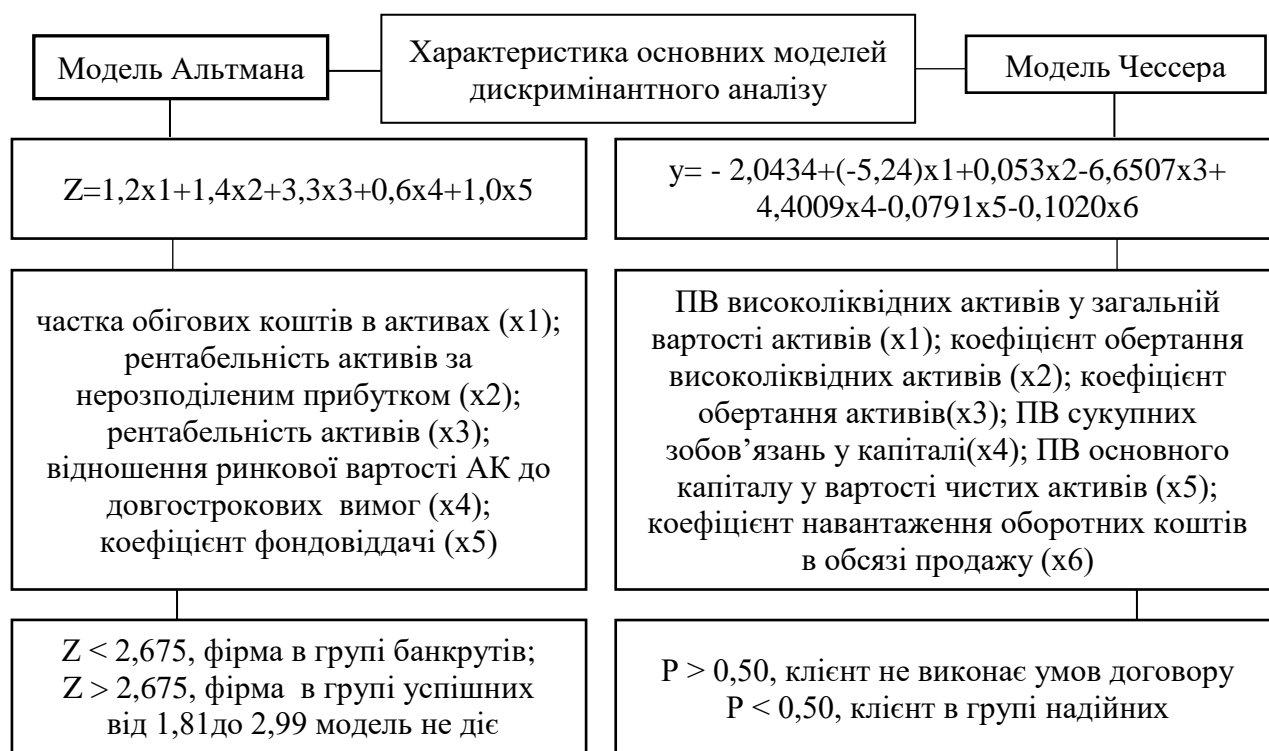
Серед представлених моделей найбільшою популярністю на сьогодні користуються моделі багатofакторного аналізу, рейтингові та кредитний скоринг.

Наприклад, прогнозне моделювання (МДА) базується на застосуванні дискримінантної функції (Z), за якою враховуються коефіцієнти регресії, обчислені за допомогою вибірки підприємств, що вже збанкрутіли або ж зуміли втриматись за останній період часу, а також інші фактори, що дають уявлення про фінансове становище позичальника, (зокрема й фінансові показники). Якщо ця Z – оцінка позичальника перебуває в наближенні до показника середнього підприємства – банкрута, то при умові наступного погіршення своїх фінансових результатів її очікує банкрутство, яке за правильного реагування керівництва

компанії та банку можна попередити за рахунок вжиття відповідних оперативних заходів (оцінка-ранній прогноз) [30, с.72].

Однак все ж найкращі результати застосування методології множинного дискримінантного аналізу дає при широкій репрезентативній вибірці підприємств, що диференціюються галузево та за масштабами. Однією із перших класифікаційних моделей такого типу вважається «модель Зета» (Zeta model), яку розробили кілька американських економістів наприкінці 70-х рр. ХХ ст.

В числовому вимірі ключовий параметр «Z» обраховують, використовуючи певне рівняння, змінні параметри якого описують окремі базові характеристики суб'єкта господарювання – його ліквідну позицію, швидкість обороту капітальних ресурсів тощо. При цьому підприємство включають до числа надійних, коли даний коефіцієнт наближений до визначеної величини, а якщо отриманий коефіцієнт є нижчим від критичного значення, то відповідно до авторської позиції фінансове становище такого підприємства є сумнівним і йому не рекомендована видача кредиту. Моделі Альтмана і Чессера – найвідоміші моделі множинного дискримінантного аналізу (рис.2.6).

Рис. 2.6 Особливості зарубіжних багатофакторних моделей оцінювання кредитоспроможності

Власне п'ятифакторна модель Альтмана є досить простою у практичному використанні, при цьому побудована на основі оцінки 66 фірм, дає можливість прогнозувати банкрутство 2-3 роки наперед і практично у 95%.

Зміст моделі Чессера у реалізації нагляду за кредитами, тобто прогнозі саме можливостей недотримання клієнтом умов кредитного договору, до яких відноситься не тільки непогашення кредиту, але й будь-які інші викривлення, що роблять кредитування менш вигідним для кредитора, ніж на початковому етапі.

Чим ця оцінка є більшою, тим більший ризик невиконання, зокрема за даними дослідження 74 фірм, в трьох із чотирьох випадків дана модель себе виправдала.

На практиці застосовуються й також спрощені моделі оцінки кредитоспроможності, які побудовані на деякому групуванні показників. Під час класифікації кредитів може бути застосована модель CART (Classification and Regression Trees). Перевагами цієї непараметричної моделі є можливість широкого використання, доступність для розуміння та простота обчислення, однак при її побудові застосовують доволі ускладнені статистичні методики, які є досить незручними у користуванні [45].

Часто застосовуються ще й такі види статистичних моделей як: експрес-аналіз фінансового стану підприємств, аналіз руху грошових коштів. Паралельно формується інформаційна клієнтська база, в якій міститься інформація про кредитну історію майбутнього позичальника, ділову репутацію, стан рахунків тощо. Аналітичний аспект впровадження цих методик прогнозування обмежений недосконалістю нормативної бази і потребує уніфікації фінансових показників.

Європейська практика на сьогодні демонструє реалізацію досліджень в сфері вдосконалення методики рейтингового оцінювання позичальників із присвоєнням їм певних класів та рівнів надійності. Рейтингові (бальні) системи оцінки створюють банки на основі емпіричного підходу з використанням регресійного математичного або факторного аналізу. Ці системи використовують історичні дані про банківські «добрі», «надійні» та «неблагополучні» позики й дають змогу визначити критеріальний рівень оцінки позичальників.

Однією із ключових переваг рейтингової (бальної) моделі є легкість та зручність її розрахунку: для отримання результатів варто обчислити значення фінансових коефіцієнтів і співставити їх, щоб визначити клас позичальника.

При цьому значення рейтингової оцінки може використовуватися в якості надійного критерію співставності оцінки діяльності різних фірм та їх підрозділів, міри конкурентоспроможності продукції, критерієм ефективності менеджменту, базою для вибору можливих варіантів виробничої диверсифікації, показником інвестиційної привабливості тих чи інших господарських об'єктів [40].

Однією із модифікацій рейтингового оцінювання є кредитний скоринг (credit scoring), який можна обирати як для оцінки вже наданої позики (ризик порушення фірмою умов діючого договору), так і для відбору потенційних клієнтів.

Європейська практика орієнтується на застосування цього методу на корпоративній та індивідуальній основі. Техніка кредитного скорингу вперше була впроваджена американським економістом Д. Дюраном на початку 40-х рр. XX ст. для відбору якісних клієнтів за споживчим кредитом і дала можливість проводити експрес-аналіз заявки на кредит в присутності позичальника.

Власне аналіз ділових кредитів базується на використанні різних прийомів скорингу – від спрощених формул до складних математичних моделей. Наприклад, відомий австрійський банк під час проведення скорингу використовує просту модель з трьома показниками: ефективність використання капіталу, коефіцієнт ліквідності та співвідношення акціонерного капіталу й суми активів.

Таблиця 2.11

Методика розрахунку кредитного скорингу банку «Кредитанштальт»

Показники	Межі	Вага (ПВ)	Група ризику за кількість балів			
			А	В	С	Д
Ефективність капіталу, %	2-15%	50	Більше 99	Від 40 до 90	Від 20 до 39	Менше 20
Коефіцієнт ліквідності, %	15-40%	20				
Обсяг абсолютного капіталу, %	2-35%	30				

За умови якщо отриманий позичальником рейтинг (кредитний скоринг) є

нижчим від попередньо визначеного спеціалістами та експертами банку значення, то такий позичальник не зможе отримати кредит і навпаки. При моделюванні допустимих інтервалів зміни значень оцінки є можливість паралельно визначити відповідні до кожного діапазону (класу позичальника) процентну ставку, вид застави та інші особливості кредитної угоди.

В сучасних умовах трансформації кредитної практики популярності набувають так звані «напівемпіричні» методики, до яких належать моделі комплексного аналізу кредитоспроможності (в основі яких лежать експертне оцінювання аналізу економічної доцільності надання кредиту): «правила шести С», CAMPARI, PARTS, PARSER, MEMO RISK, 4 FC та інші (рис.2.7).

Ці методики ключову роль віддають якісним характеристикам потенційного позичальника банку: діловим, ринковим, управлінським, техніці HR-менеджменту тощо. Власне в контексті практичного застосування комплексних моделей оцінки кредитоспроможності позичальника можливо якісно проаналізувати цілий спектр якісних характеристик позичальника. Наприклад, серед банків США широко застосовується методика «CAMPARI» (суть якої полягає у визначенні на основі даних кредитної заявки та супутніх фінансових документів найбільш значимих факторів, що цілком характеризують діяльність позичальника, в реалізації їх оцінки та уточненні під час особистої зустрічі із клієнтом), а також правило «6С».

Отож, в цій методиці «характер клієнта» (1С) з боку західних фахівців прийнято відображати через оцінювання кредитної історії позичальника, цілі отримання позики, досвід клієнта у формуванні прогнозів та наявність гарантів кредитора. «Капітал» або ж «кошти» (2С) зводяться до розрахунку фінансових коефіцієнтів, які показують міру ліквідності балансу, прибутковість діяльності, величину грошових потоків, достатність власного капіталу, доцільність вкладання капіталу в діяльність, яка кредитується. Показник «спроможності» (3С) окрім забезпечення юридичної повноважності статусу позичальника, має містити опис історії становлення юридичного статусу, виробленої продукції, ключових постачальників та споживачів. «Контроль» (4С) за законодавчим нормуванням основ роботи позичальника здійснюється за виконання ось таких умов: наявності

CAMELS (Світовий банк)

C – capital (достатність капіалу); A – assets (якість активів); M – management (якість менеджменту); E – earning (надходження); L – liquidity (ліквідність); S – sensitivity (чутливість до ринкового ризику)

CAMPARI (європейські банки)

C – character (репутація позичальника); A – ability (здатність повернути кредит); M – marge (дохідність операції); P – purpose (цільове призначення кредиту); A – amount (сума кредиту); R – repayment (умови погашення); I – insurance (забезпечення)

PARSER (Великобританія)

P – person (репутація позичальника); A – amount (сума кредиту); R – repayment (умови погашення); S – security (забезпечення кредиту); E – expediency (доцільність кредиту); R – remuneration (винагорода банку)

MEMO RISK

M – management (управління); E – experience (досвід); M – market (ринок); O – operations (діяльність); R – repayment (погашення); I – interest (відсоток); S – security (забезпечення); C – control (контроль).

6C (США)

C – character (репутація позичальника); C – capital (капітал, майно) cash – (грошові кошти); C – capacity (спроможність); C – control – контроль; C – collateral (забезпечення); C – conditions (загальні економічні умови)

4 FC

Management Quality (якість управління); Industry Dynamics – (динаміка галузі); Security Realization – (реалізація Застави); Financial Condition – (фінансові умови)

COPF (Німеччина)

C – competition (конкуренція в галузі); O – organization (організація діяльності); P – personnel (якість персоналу); F – finance (фінанси, доходи)

Рис. 2.7 Зарубіжні моделі комплексної оцінки кредитоспроможності позичальників

законодавчої та нормативної баз для діяльності позичальника; вплив можливих змін у законодавстві на діяльність позичальника; відповідність даних у кредитній

заявці про клієнта стандартам банку, які зафіксовані в кредитній політиці банку.

При аналізі «забезпечення» (5C) кредиту варто особливу увагу звернути на такі характеристики майна як: термін служби, стан та структура активів позичальника, їх технологічність, оскільки це дає додаткову впевненість у поверненні кредиту. Під «умовами діяльності» (6C) розуміють поточну або ж прогнозну економічну ситуацію в країні, регіоні та галузі, політичні чинники, що впливають на зовнішній ризик банку і беруться до уваги при вирішенні питання щодо стандартів банку для оцінки грошового потоку, ліквідності балансу, достатності капіталу, рівня менеджменту клієнта-позичальника(див. рис.2.7).

Стосовно системи 4FC (Four Foundations of Creditworthiness – 4 функції кредитоспроможності), то вона оцінює в першу чергу якість менеджменту, що демонструється через фінансовий потенціал і компетентність позичальника; динаміку галузі, яка обумовлена структурним і динамічним станом галузі, а також конкурентним позиціонуванням фірми; можливість реалізації забезпечення, аналіз якої забезпечує оцінка чистої ліквідної вартості застави, контроль за заставленим майном; фінансових умов, які базуються на оцінці рентабельності, ліквідності та лівериджу (фінансового важеля) за певний часовий проміжок (табл.2.12.).

Ще одною системою оцінювання кредитоспроможності позичальника є система, яку застосовують англійські банки – PARTS, що ґрунтується на оцінці цільової спрямованості кредитування (мета), необхідної величини позики (обсяг), можливості повернення позичальником основної суми за кредитом (виплата), строку кредитування (термін) та надання ліквідної застави (забезпечення). Як видно із характерних особливостей даної системи вона є менш структурованою ніж інші та орієнтованою на забезпечення комунікативну оцінку потенційного позичальника і зосереджена на особливостях кредитної угоди [75].

Якщо ж розглянути дані методики у порівнянні, наприклад за 10-14 показниками, то бачимо що найбільш якісним та комплексним до оцінювання кредитоспроможності позичальника є підхід в розрізі таких методик як «6C» та «MEMO RISK», що ілюструють масштабний процес організації кредитного процесу (табл. 2.12.).

Таблиця 2.12

Порівняльний аналіз методик комплексного оцінювання

Критерій співставлення	Модель розрахунку					
	CAMPARI	PARTS	PARSER	MEMO RISK	Система «6С»	«4FC»
Репутація позичальника, якість менеджменту, управлінські вміння	+	-	+	+	+	+
Досвід	-	-	-	+	-	-
Загальні умови для бізнесу позичальника, галузева спеціалізація	-	-	-	+	+	+
Забезпечення кредиту, можливість реалізації застави, спосіб страхування кредитного ризику	+	+	+	+	+	+
Контроль (моніторинг)	-	-	-	+	+	-
Фінансовий стан позичальника, оцінка бізнесу, адекватність капіталу	-	-	-	+	+	+
Експозиція грошових потоків та кредитних потреб	+	-	-	-	+	-
Можливість погашення кредиту	+	+	+	+	+	-
Обґрунтування суми кредиту	+	+	+	-	+	-
Винагорода за кредитний ризик, відсоткова ставка	-	-	+	+	-	-
Потреба в наданні позики	-	-	+	+	-	-
Ціль кредиту	+	+	-	-	-	-
Строк кредиту	-	+	-	-	-	-

Підсумовуючи, слід зазначити, що, незважаючи на значну кількість спільних рис, існуючі моделі відрізняються одна від одної кількістю показників, які застосовуються як складові загального рейтингу позичальника, а також різними методиками складання характеристик та визначення їх пріоритетності [54].

При цьому кожна із цих моделей має як позитивні, так і негативні сторони (рис.2.8). Статистичні моделі точні, мають зрозумілий порядок обчислення, однак занадто громіздкі та вимагають значної кількості однорідних фінансових показників, прозорості у формуванні фінансової звітності та не враховують вплив на оцінку кредитоспроможності клієнта якісних факторів, окрім лише бально-рейтингових моделей, що створюють значний ризик суб'єктивності сформованих оцінок.

Рис.2.8 Переваги і недоліки ключових моделей оцінки кредитоспроможності

Водночас, незважаючи на наявні протиріччя у використанні діючих моделей оцінки кредитоспроможності позичальників, що популяризуються сучасною зарубіжною банківською практикою, вони дозволяють доволі точно і ґрунтовно організувати процес оцінювання кредитоспроможності. Ефективність їх впровадження в тому, що вони дають змогу зменшити час очікування на рішення кредитних центрів, аналіз кредитних заявок та бізнес-планів тощо.

Дослідження вітчизняної банківської практики засвідчило, що переважна більшість банківських установ на практиці реалізує «традиційний» підхід до оцінки кредитоспроможності позичальника, який полягає у застосуванні стандартних аналітичних методів трендового і порівняльного аналізу, відносних

показників, що проводяться на основі фінансової звітності позичальників. При цьому оцінювання відбувається із застосуванням деяких фінансових коефіцієнтів, розрахунок яких будується на певні вибірці, яку здійснюють доволі спрощеним методом нормативного, групового чи індивідуального порівняння.

Враховуючи той факт, що національна кредитна система та механізм національних стандартів фінансової та ділової інформації ще є непідготовленими до застосування моделей комплексного аналізу, пропонується сприяти більш широкому впровадженню та модернізації систем рейтингового оцінювання кредитоспроможності, побудові власних внутрішніх практик множинного аналізу із стандартизацією фінансової звітності юридичних осіб по всій країні. В якості моделей-тренінгів варто спробувати впроваджувати експериментально методику «PARTS» або ж «4FC», оскільки ці моделі мають дещо спрощеніший характер ніж усі попередні та можуть бути пер орієнтовані під національні реалії організації кредитного процесу.

Підсумовуючи варто зазначити, що лише чітка стратегія національної кредитної політики, обґрунтованість використання зарубіжних методик дасть змогу забезпечити правильну орієнтованість розвитку вітчизняної кредитної системи із врахуванням кращих надбань зарубіжної банківської практики.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

В результаті аналізу вітчизняної практики оцінки кредитоспроможності комерційними банками виявлено, що :

1. В основі оцінювання кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб лежить дотримання вимог національного законодавства і зокрема «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», яким визначено розподіл позичальників на 5 класів відповідно до системи рейтингування та міжнародних положень Базельського комітету.

2. Процес оцінювання кредитоспроможності домогосподарств здійснюється на основі розрахунку рейтингових оцінок імовірності виникнення дефолту у позичальника і зокрема, визначення класу позичальника - фізичної особи, що є нерезидентом, відбувається за класом, нижчим із двох: визначеним згідно з пунктами 76, 77 розділу V Постанови НБУ № 351 та визначеним на підставі рейтингу країни місцезнаходження нерезидента відповідно до табличних коефіцієнтів, які дозволяють або понижати, або підвищувати класовий статус позичальника- фізичної особи

3. Найбільш повну інформацію про особливості оцінки кредитоспроможності домогосподарства можна отримати через застосування скоринг-моделей, що всебічно характеризують особисті, ділові та фінансові аспекти діяльності позичальника.

4. Оцінка кредитоспроможності юридичних осіб відбувається із врахуванням корегуючих коефіцієнтів та міжнародних кредитних рейтингів відповідно до положень національних законодавчих органів.

5. Проаналізовано практику галузево-сферичного розподілу підприємств через виділення 10 класів позичальників, кожен з яких диверсифікується відповідно до дефолтних значень та показників якості боргового навантаження.

6. Аналіз зарубіжних досягнень в сфері розробки моделей оцінки кредитоспроможності показав поступове зміщення орієнтирів провідних банків світу в сторону використання стохастичних (комунікативних) методик оцінки.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ БАНКІВ

3.1. Проблемні аспекти оцінювання кредитоспроможності позичальників комерційними банками України

Сучасні тенденції розвитку національної кредитної системи сприяють тому, що процес формування кредитної політики на мікро- і макрорівня завжди знаходиться під впливом певного числа тих чи інших ситуативних стресових факторів, яким, крім того, притаманний і деякий ретроспективний, історичний характер.

Неузгодженість інтересів та витоки проблем було закладено ще в період розгортання кризових явищ 2008-2009 років, коли саме неефективність та недосконалість системи оцінювання кредитоспроможності позичальників, як фізичних, так і юридичних осіб, призвела до значних проблем із оплатою не лише «славнозвісних» валютних кредитів, але й поглибила розриви між оплатою звичайних кредитів у національній валюті. При цьому варто сюди додати й проблеми із комплексною оцінкою кредитоспроможності великих підприємств, які отримували пільгові кредити від провідних українських банків під забезпечення й, зокрема, державних цінних паперів.

Відсутність компонентного кредитного аналізу ділових очікувань, перспектив розвитку виробництва та збуту продукції навіть із врахуванням стресових економічних тенденцій призвела до катастрофічного зменшення вливань банківських установ в економічний розвиток українського виробництва та інших пріоритетних галузей економіки протягом 2010-2014 рр., коли обсяги кредитування зменшилися в 2-3 рази.

В цей час не менш загрозливою була ситуація із станом формування банківських резервів за активними операціями українських банків, коли безліч банківських установ через відсутність належного якісного контролю з боку Національного банку допускали катастрофічне зниження, а то й повне невиконання нормативів і, вже як наслідок, нарощування значень внутрішнього

кредитного ризику. При цьому залишалися актуальними проблеми із відсутністю єдиних підходів до оцінювання кредитоспроможності позичальників.

Після бурхливого росту споживчого кредитування, його темпи стали масово скорочуватися, виникали нові й нові «прогалини» у перспективності повернення наданих кредитів, оскільки економічна криза сприяла росту безробіття та втраті багатьма позичальниками своїх робочих місць. Власне тут і постало питання наскільки якісним є процес формування кредитних заявок, безпосередньої роботи із потенційним позичальником, наскільки навченими та компетентними є кредитні спеціалісти на місцях, відділеннях та кредитних центрах. Стабілізувати падіння обсягів кредитів в реальний сектор та сферу домогосподарств вдалося лише протягом останніх 2-3 років.

З того часу вітчизняна система швидкого «реагування» на зміни в кредитній сфері зазнала тих чи інших модифікацій, і багато українських банків сприяли модернізації власних систем кредитного скорингу та рейтингування позичальників. Це стосується зокрема таких банків як «Приватбанк», «ПУМБ», «Альфа-банк», «Укрсиббанк» тощо. Однак в дрібних банках проблема все одно залишається невирішеною. Про тенденції до удосконалення системи оцінювання кредитоспроможності свідчать і зміни у роботі кредитних центрів, і покращення комунікативної взаємодії з потенційним позичальником та удосконалення змісту основних джерел інформаційного забезпечення процесу видачі кредиту: опитувальних документів та бізнес-планів для великого бізнесу [34].

Однак невирішеними залишаються питання, пов'язані із формуванням єдиних вимог до оцінювання кредитоспроможності позичальників різних рівнів. В кожного банку діє своя власна методика розрахунку бального показника, а із внесенням змін у вітчизняну законодавчу базу, і, зокрема, втратою чинності постанови Правління Національного банку України від 25 січня 2012 року № 23 «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», почав застосовуватися принцип побудови дискримінантної моделі розрахунку імовірності банкрутства (дефолту)

позичальника. До цього оцінювання кредитоспроможності здійснювалося за співпадання тих чи інших фінансово-економічних умов, яким мала відповідати сформована заявка на отримання кредиту, тобто для оцінювання юридичних осіб також застосовувалася функціональна залежність, але склад показників залишав бажати кращого.

При цьому досить ускладненим та громіздким залишався сам механізм обрахунку: виділялося 9 класів позичальників, кожен з класів характеризувався певним рівнем обслуговування боргу, класифікувався за категоріями якості, що в цілому дозволяє сформуванню певних бачень перспективності та фінансової готовності позичальника, однак все ж багато змінних при цьому не враховується і надає нам більшою мірою оцінку кредитної дисципліни позичальника після отримання кредиту, тобто за основу береться принцип прозорості та чистоти кредитної історії майбутнього позичальника [46, с.129].

Схожа ситуація із оцінюванням кредитоспроможності фізичної особи-позичальника, однак для оцінювання такого типу позичальника застосовувався метод бальних оцінок відповідно до працевлаштування, загального фінансового стану, достатності забезпечення. Власне занадто багато уваги приділялося саме методиці оцінювання застави за кредитом, яке в умовах споживчого кредитування доволі важко визначити і тим більше, представити його у необхідній документації, що потребує залучення до співпраці більш компетентних структур і більшого часового лагу на розгляд кредитної заявки та зайвого нагромадження інформації.

В червні 2016 року було прийнято Постанову НБУ № 351, якою було затверджено «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». Зміст даного документу є покращеною версією «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» від 25 січня 2012 року і, як результат, даний нормативний акт у січні 2017 року було визнано недійсним і всі правові повноваження перебрала на себе 351 Постанова, яка на даний момент вважається

базовим документом, що врегульовує всі можливі суперечності, які виникають в процесі формування банками власної кредитної політики, оцінки та числового виміру кредитного ризику, а також порядку оцінювання кредитоспроможності позичальників банку [66].

Наслідки фінансової кризи, що досить масштабним чином відобразилася на стані банківської системи України, непрозорий характер діяльності банків в плані нехтування ними збереженням збалансованості та достатнього рівня якості їхніх кредитних портфелів, а це означає в кінцевому результаті, послаблення показників їхньої фінансової стійкості, ще раз надали нам можливість пересвідчитися в існуванні суттєвих недоліків щодо методів оцінювання реального рівня кредитного ризику банку. При цьому враховуючи значну частку іноземного капіталу в банківській системі України та перспективу подальшого впровадження західних технологій оцінки кредитоспроможності, рейтингових систем призводять до виникнення суттєвих розбіжностей між методами оцінювання кредитного ризику, що притаманні українській та західній банківським методикам.

Власне традиційно кредитна діяльність будь-якого банку завжди пов'язується з ймовірністю появи ризику невиконання діючим позичальником умов, які подані у кредитному договорі, зокрема до них належать недотримання терміновості у погашенні отриманих позик, відмови від оплати відсотків за кредитом або ж навіть неповернення основної суми боргу. Появі цих проблем можна запобігти, однак лише за умови, якщо банківська установа дотримується чітких і прозорих правил та методик оцінювання кредитоспроможності своїх потенційних позичальників, в незалежності від того чи це звичайні споживчі, іпотечні, лізингові кредити або ж масштабні кредитні проекти для корпоративного бізнесу.

Дуже часто банківські установи більш лояльніше відносяться до тих чи інших груп позичальників, забуваючи однак про необхідність дотримуватися дистанції та, в першу чергу, дбати про дотримання своїх власних інтересів та рівноцінність у відносинах із діловим партнером зокрема.

Проблема полягає в тому що рівень ризику для юридичних осіб може залежати від дуже великої кількості факторів та індикаторів: діяльність клієнтів може реалізовуватися у специфічних галузях економіки; у підприємств-позичальників може бути нерівноцінний для порівняння стан технічних та фінансових ресурсів; цільові орієнтири майбутнього розвитку фірм і т.д..

Тому за таких економічних умов банківським експертам з кредитування, інвестиційної діяльності потрібно володіти достатнім обсягом знань та навичок, необхідних для виявлення та оцінки поточних тенденцій фінансового та господарського становища майбутнього позичальника, цілісного прогнозування тенденцій їх динаміки, а також виявлення можливості дотримання позичальником всього спектру своїх зобов'язань за кредитною угодою. На практиці реалізація постійного контакту із клієнтом, оцінка комунікацій, постійний тісний контакт із позичальником дається дуже непросто.

При цьому слід пам'ятати, що в разі систематичного неправильного проведення аналізу кредитоспроможності позичальників, можуть з'явитися значні проблеми із погіршенням якості сумарного кредитного портфеля банку, які можуть зумовити лише надлишкове використання банківських резервів, що для поточних цілей зовсім не є придатними і могли б стати в нагоді за зовсім інших обставин [53, с.436].

Слід відзначити, що навіть нова прогресивна методика аналізу кредитоспроможності позичальника-юридичної особи, яку на сьогодні активно впроваджує НБУ характеризується і багатьма недоліками: аналіз фінансового становища потенційного позичальника реалізується не повною мірою, не враховується значна кількість коригуючих коефіцієнтів, питанню оцінювання та реалізації забезпечення приділено багато уваги, але всі рекомендації є здебільшого технічними і не враховують рівень забезпечення за кредитною угодою.

Особливих незручностей завдає, навіть при розподілі позичальників за рейтинговими класами, секторально-територіальна розмежованість. Ми не маємо права розглядати усереднені показники для будь-яких підприємств, незалежно

від галузевої приналежності, специфіки роботи та масштабів діяльності, оскільки це веде до появи значних похибок та неточностей і знижує всю ефективність аналізу, зводячи її до нуля. Наприклад, визначення коефіцієнтів абсолютної ліквідності для підприємств сектору торгівлі і сільського господарства априорі не можуть бути однаковими, оскільки виробничі цикли в даних підприємств, специфіка технологічного характеру, асортимент продукції, клієнтська база і т.д. є дуже різними і передбачити як в подальшому реагуватиме ринок практично неможливо.

Зокрема, актуальною проблемою щодо оцінювання кредитоспроможності позичальників банків є проблема формування злагодженої системи єдиних критеріальних значень коефіцієнтів фінансового становища з метою їхнього порівняння, оскільки на практиці діє ціла множина значень, що зумовлена обумовлена галузевою приналежністю до іншого підкласу, територіальною розмежованістю та технологічними особливостями побудови виробництва, комунікацій на підприємстві.

Для національних реалій дуже великою проблемою є неспівставність (нереальність) бухгалтерських балансів підприємств за строками, типом звітності, необхідністю складання консолідованої чи комбінованої звітності тощо, при чому, дуже часто трапляється й таке, що підприємства та звітній документації в реальності взагалі не відображають поточного дійсного стану фінансових справ конкретного підприємства. Саме подолання такої національної практики має стати одним із пріоритетних напрямків роботи Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби та інших контрольно-ревізійних органів нашої держави.

Безліч вітчизняних підприємств для оптимізації кращих умов оподаткування проводять структурування та оцінювання фінансових схем таким чином, що реальна картина часто дуже істотно відрізняється від офіційно поданої звітності. При чому підприємства часто певною мірою «додумують» неіснуючі результати, щоб на момент отримання кредиту ситуація на підприємстві була якомога ближчою до ідеальної.

Другим негативним фактором можна вважати інфляційні тенденції, оскільки темпи інфляції значною мірою викривляють звітні дані, що представляються у бухгалтерських звітах, що, в свою чергу, також чинить негативний вплив на міру об'єктивності аналітичної оцінки кредитоспроможності, тому дуже часто працівники кредитних підрозділів банківської установи не можуть правильно оцінити платоспроможність позичальника-юридичної особи, маючи на озброєнні вже отримані, шляхом обчислення відповідних коефіцієнтів, кінцеві результати.

І, третє, найголовніше, за результатами оцінки коефіцієнти аналізу ілюструють для експерта з фінансової аналітики здебільшого стали інформацію (на чітко визначену дату) про наявну платоспроможність підприємства-позичальника і, в результаті цього, об'єктивність такої оцінки подає в десятки разів. Ось чому наша вітчизняна практика є повністю непристосованою до апробації прогресивних методик комплексного аналізу кредитоспроможності, тому що національна банківська практика основний акцент робить на аналіз сталої поточної ситуації, яку ми можемо подати через опрацювання інформації минулих періодів, тоді як за методикою міжнародного банківського бізнесу передбачається, що аналітик здійснює комплексну оцінку не лише поточних результатів діяльності позичальника, але й намагається максимально вичерпно спрогнозувати його майбутню діяльність, перспективи росту виробничих потужностей, зміни орієнтованості, уникненню впливу наднаціональних параметрів розвитку грошово-кредитного ринку і т.д.

Багато суперечностей виникає у науковців та представників банківського бізнесу ще на стадії формування та розрахунку базових фінансових показників, що складають основу для обчислення інтегрального показника і в подальшому відображаються на визначенні класу позичальника. Сьогодні в актах чинного законодавства виділяється 21 показник, що має на меті надати характеристику фінансового стану потенційного позичальника-юридичної особи. Однак існує багато запитань, пов'язаних із доцільністю подальшого застосування цих показників, враховуючи сказане вище, оскільки за будь-яких розрахунків значення показника все одно потрібно буде скоригувати з поправкою на

можливість виникнення форс-мажорних ситуацій та мінливість національних стандартів фінансової звітності.

Коли справа доходить до аналізу складу системи оцінювання, то розуміємо що варіації стосуються не лише змісту методики оцінювання, але й кількості (набору) коефіцієнтів фінансового характеру. Зокрема методика такого банку як Credit Lione базується на використанні п'ятьох коефіцієнтів, за іншою авторською методикою пропонується застосовувати більше 10 показників такого типу, а, наприклад, на базі методики GAAP апробовано 15 коефіцієнтів [21, с.55].

Суперечності викликає і необхідність здійснення чи ігнорування групування коефіцієнтів відповідно до приналежності їх до оцінки тої чи іншої сторони фінансової діяльності підприємства або ж числового виразу окремих статей та операцій у балансі підприємства.

Наприклад, американські банківські установи на практиці користуються наступними визначеними чотирма групами ключових показників: ліквідності фірми(корпорації), міри обіговості капіталу, залучення засобів (оборотних та необоротних) та прибутковості, за іншим підходом стверджується, що з метою проведення аналітичного оцінювання фінансові коефіцієнти можна розподілити на три базові групи, в двох з яких також є і свої підгрупи; при цьому кожна із зазначених груп ілюструє окремі риси фінансового забезпечення компанії. Власне основними групами є ліквідність, з двома власними підгрупами: ліквідацією та функціонуванням, леверидж із двома підгрупами та прибутковість [51].

Таким чином вітчизняний науковий та банківський світ намагається вирішити проблему, що ґрунтується на питаннях, скільки в реальності має бути коефіцієнтів розрахунку, яким чином здійснювати даний розрахунок, чи варто робити дії по групуванню тих чи інших показників. Національна практика складання фінансової звітності, як вже було сказано, характеризується значною складністю у розрахунку та побудові фінансових показників, оскільки, як правило, їх число та спосіб розрахунку бажають кращого, а наявність різномірної викривленої інформації лише посилює абсурдність цього процесу. В результаті формується враження, що менше половини із діючих підприємств великого,

середнього та особливо малого бізнесу не подають правдивої та чіткої звітності і відповідно не володіють реально розрахованими фінансовими показниками.

При цьому існуюча практика значною мірою є непристосованою до зарубіжних вимог, а багато показників взагалі є непридатними для оцінювання кредитоспроможності.

Розглянемо, зокрема, так званий уточнений коефіцієнт ліквідності, він же «коефіцієнт негайної ліквідності» [86]. Довгий час популярною є думка, щодо того, якщо значення цього показника є меншим за 1, то це гарантовано свідчить про фінансову стабільність позичальника. Однак аналітики, розуміють, що в сучасних умовах технічного прогресу, в час впровадження нових інформаційних технологій, які значною мірою прискорюють оперативність роботи системи електронних платежів, зміна ситуації стосовно залишку грошових коштів на банківському рахунку може відбутися на лічені частки секунди, що тут говорити про години, дні чи місяці. Тобто значення такого коефіцієнта може мінятися кілька десятків тисяч раз на день. Однак баланс, на базі інформації якого здійснюється розрахунок такого коефіцієнту, формується та оцінюється всього лише чотири рази протягом року. Використання такого коефіцієнту та побудова інших показників на його основі може спричинити появу значних фінансових викривлень і є небажаною для національної практики.

Ще одна проблема виникає, коли справа доходить до співставлення отриманих коефіцієнтів із нормативно визначеними значеннями. Основна проблема на цьому етапі оцінки, це та, що можливе виникнення ситуації коли значення одних розрахованих коефіцієнтів відповідають нормативним вимогам, а значення інших — знаходяться поза межами відповідності. Така ситуація ставить аналітика банку перед складним вибором, оскільки експерт не спроможний однозначно підтвердити чи є кредитоспроможним потенційний позичальник або ж ні. Виходом із цієї ситуації може стати введення єдиного агрегованого показника кредитоспроможності, розрахунок якого являтиме собою суму добутоків всіх визначених коефіцієнтів, які надають характеристику кредитоспроможності, та тих чи інших вагових коефіцієнтів, які присвоюються кожному із коефіцієнтів.

На практиці реалізуючи порівняльну оцінку значення цього показника із певним нормативними розрахунками, можна стверджувати про той факт, чи кредитоспроможним є майбутній позичальник або ж ні. При цьому варто пам'ятати, що процесу вибору необхідних вагових значень для коефіцієнтів, які дають характеристику кредитоспроможності позичальника, та нормативного критерію (еталону) агрегованого показника кредитоспроможності, притаманний доволі значний ступінь суб'єктивізму, дуже часто позбавляє достовірності та прозорості кінцеві результати оцінювання кредитоспроможності позичальників.

Загалом же існуюча практика організації кредитних відносин залишає бажати кращого. Процес скорочення кредитної діяльності на сьогодні вдалося зупинити і вперше після 2014 року в нас почалося стійке нарощування обсягу споживчих та корпоративних позик. Однак залишається побоювання стосовно посилення подальшого колапсу в сфері кредитних відносин. Незважаючи на нормативно-правове оздоровлення, запровадження провідних зарубіжних практик зокрема, що є великим плюсом саме для банків із іноземним капіталом, оскільки до введення нового Положення їм доводилося проводити оцінку кредитоспроможності із подвійним перерахунком: відповідно до власних міжнародних практик та національних стандартів відповідно, виявляється несе і великий ризик для системи кредитування, і механізму оцінки кредитоспроможності зокрема. По-перше, національні реалії кредитування та побудови відносин із потенційними позичальниками в незалежності від групування клієнтів не є рівноправними. На місцях, а в більшості випадків навіть в центрах прийняття кредитних рішень, кредитні експерти, ставлять на перше місце видачу кредиту будь-яким чином, навіть в за обмеження рівноправності та принципів тої чи іншої банківської установи. Такий підхід на сьогодні потрібно повністю усунути, що деякою мірою вдалося зробити після кризових 2008-2009 рр. , коли склалася подібна ситуація. Ще однією проблемою є відсутність необхідного кадрового забезпечення, кваліфікованого, навченого персоналу, для якого б не складало особливих незручностей у документальному, комунікативному, аналітичному та програмному плані здійснити оцінку кредитоспроможності потенційного

позичальника. Тут мається на увазі недосконалість та відсутність розвитку оперативної реакції аналітиків кредитних підрозділів на найменші зміни у фінансовій, діловій, ринковій позиції позичальника. Думаємо, не варто зазначити і про те, що на сьогодні не дуже популярною є практика виїзних аналітичних перевірок, оцінювання поточного стану підприємства, так и мовити «на місці». І це дуже великим недоліком, оскільки могло б дати можливість більш точно і якісно оцінити якісні фактори, масштаби виробництва, рівень менеджменту, підбору персоналу та сформованість системи збуту продукції, окреслення асортименту, роботу з постачальниками та партнерами, рівень оснащення виробничих потужностей та можливості перспективного розвитку підприємства. При цьому створюються умови для оцінки стану основних засобів, наявності, ліквідності та реальної вартості забезпечення за майбутньою позикою тощо.

Правильна організація етапів здійснення оцінки кредитоспроможності позичальника на сьогодні теж порушена, недотримуються правила роботи з клієнтами, дуже часто нехтуються елементарні норми безпеки та обробки інформації, подані дані часто не відповідають дійсним. І це стосується оцінювання всіх категорій позичальників, в деякій мірі ситуація більш контрольованою є сфері оцінки кредитоспроможності позичальників-банківських установ, однак в решті сфер ситуація доволі критична і непередбачувана.

Згідно із статистичною інформацією, Національний банк України здійснив перегляд показників роботи банківської системи за 2016 рік і підвищив оцінювання збитків працюючих та неплатоспроможних банків на 22,2%, або на 35,5 млрд. грн. — до 195,7 млрд. грн., що вважається рекордним історичним показником отриманих збитків банківської системи України. Власне найбільш помітні коригування фінансових показників відбулися у націоналізованого «ПриватБанку», річний збиток якого зріс на 21,6%, або на 29,2 млрд. грн. — до 164,5 млрд. грн. Далі йде «Укросоцбанк», який був придбаний минулого року компанією AVH Holdings S. A., які належать також і активи «Альфа-Банку», річний збиток якого виріс на 42,3%, або на 4,4 млрд. грн. — до 14,8 млрд. грн. Далі в списку знаходяться дочірні банки російських державних банків —

«Промінвестбанк», «ВТБ Банк» та «БМ Банк», що наростили свої збитки на 37,3%, 9% і 27% — до 5,8 млрд. грн., 6,9 млрд. грн. та 2,2 млрд. грн. відповідно.

Власне останній «антирекорд» було поставлено у 2015 році, коли збитки банків склали 66 млрд. грн. Найбільший збиток серед банків, що працюють, у 2017 році припав на операції таких банків як «ПриватБанк», «Укросоцбанк», «ВТБ Банк», «Промінвестбанк», «Альфа-Банк», «Ощадбанк», «Укресімбанк», «УкрСибббанк», «Правекс-Банк» [58].

Наведена аналітична інформація свідчить про значні проблеми у банківській системі, особливо це спостерігається на оцінці стану провідних банків-лідерів у сфері споживчого та корпоративного кредитування, основну масу активів яких займають кредитні операції.

З урахуванням зазначеного вище слід сприяти розробці та застосуванню на практиці якісно нових методологічних та процесуальних прийомів оцінювання кредитоспроможності позичальників різних рівнів, що дозволило б підлаштувати аналіз їх діяльності та ділову поведінку під існуючі національні реалії економічного розвитку, і зокрема функціонування національного кредитного механізму.

3.2 Шляхи вдосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників банківських установ

Сталий розвиток та стабільне функціонування національної грошово-кредитної системи будь-якої країни світу дозволяє сприяти поліпшенню мікроклімату в банківській сфері, нарощуванню числа та масштабів банківських операцій і посиленню кредитної активності банківських установ, що в свою чергу вимагає реалізації дій щодо поліпшення методики, процесуального та правого забезпечення оцінки кредитоспроможності різних груп позичальників, оскільки від якості та прозорості реалізації даного процесу залежить наскільки виправданим буде отриманий результат, чи буде проведено належну оцінку, від якої залежить кінцевий висновок кредитного центру, що обґрунтує можливість чи неможливість отримання кредиту позичальником.

Повільне впровадження суттєвих змін до українського законодавства щодо

оцінки кредитного ризику відповідно до вимог Базеля III свідчить про актуальність дослідження та визначення можливих шляхів удосконалення методів і систем оцінки кредитоспроможності українськими банками та банківською системою в цілому.

Одним із шляхів виходу із тієї суперечливої ситуації, в якій знаходиться національна сфера кредитування на сьогодні, власне може стати прийняття комплексних законодавчих ініціатив, нормативних положень та нових законів в сфері упорядкування процесу організації кредитних операцій банків, формування єдиних вимог та стандартів оцінки кредитоспроможності позичальників, а також розробка для них чітких кредитних специфікацій.

З червня 2016 року паралельно із старим положенням НБУ почав діяти новий законодавчий регулюючий документ-припис Національного банку України — «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями».

Важливим методологічним аспектом формування методик оцінки кредитоспроможності позичальника є оптимізація складу наявної на сьогодні великої кількості різномірних показників, на основі значень яких визначається якість фінансового стану суб'єктів господарювання.

Показники такого типу у сукупності мають відповідати вимогам комплексної характеристики як поточного стану підприємства, так і тенденцій його подальшого прогресування в перспективі.

Наприклад, Гриценком Л.Л. було запропоновано введення комплексної експрес-методики оцінки кредитоспроможності підприємства, у складі 9 фінансових коефіцієнтів, які можуть стати базовими для методики експрес-оцінки кредитоспроможності позичальників банку.

Власне до таких основних показників автором було віднесено: коефіцієнт покриття, коефіцієнт покриття кредитних зобов'язань, рентабельності діяльності, автономії, забезпеченості власними оборотними коштами, коефіцієнт оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості, коефіцієнт оборотності готової продукції та коефіцієнт грошової складової в виручці від реалізації.

В ролі базових видів діяльності обрані торгівля та промислове виробництво, оскільки, згідно зі статистичним оцінюванням, представники саме цих видів економічної діяльності найчастіше звертаються за отриманням кредитів.

Журавлем Т.М. зокрема пропонується застосовувати математичні критерії у сучасних методиках оцінки кредитоспроможності позичальника, використовувати статистичні критерії Лапласа, Байєса і Севіджа при використанні програм MS Excel та Borland Delphi 7. Використання математичних критеріїв дає змогу мінімізувати кредитні ризики стосовно кредитоспроможності позичальників, що є на сьогодні актуальним, особливо в умовах фінансової нестабільності [35, с.100].

Кривоконь О.С. обґрунтовує пропозицію, що для одержання комплексної оцінки визначати поточну та перспективну кредитоспроможність позичальника. Поточну кредитоспроможність позичальника автор пропонує оцінювати шляхом порівняння розрахованих коефіцієнтів та показників із їхніми діючими оптимальними значеннями (встановлення відповідності оптимальним тенденціям зміни). Для обрахунку прогнозної оцінки кредитоспроможності позичальника варто проаналізувати виявлені тенденції зміни оборотності та рентабельності діяльності підприємства [46, с.132].

Смерічевський С. та Клімова О. пропонують модернізувати технологію оцінки банком позичальників – фізичних осіб. На їх думку система має складатися з двох аналітичних блоків: блоку аналізу даних і блоку прийняття рішень. У першому блоці здійснюється аналіз даних про позичальників банку, про надані кредити й історії їх погашення. Блок аналізу необхідно доповнити такими запитамі: 1) одержувані доходи (використовуючи базу даних Пенсійного фонду); 2) наявна нерухомість, земельні ділянки, їх площа й місце розташування (використовуючи базу даних Бюро технічної інвентаризації); 3) наявність автотранспорту, його вік (база даних ДАІ України); 4) залучення даних спеціалізованих кредитних бюро (необхідність яких у банківському ритейлі очевидна) про наявність термінових і погашених кредитів у інших банках. Блок прийняття рішень використовується безпосередньо для отримання висновку системи автоматизованого банківського ритейлу про кредитоспроможність

позичальника, про можливість надання йому кредиту та про максимально допустимий його розмір.

Отже, можна сказати, що більшість із представників вітчизняної наукової думки вважають основними, в дослідженні кредитоспроможності, показники ліквідності, прибутковості та рентабельності. Проте далі їх думки розходяться, тому що деякі віддають перевагу показникам фінансової стійкості, а інші – показникам ділової активності. Також автори пропонують досліджувати й інші показники й коефіцієнти, такі як маневреність капіталу, забезпеченість власними оборотними коштами. Ділова репутація і становище на ринку ЦП також, на думку Ілясова С.М. та Проскурова А.С., є важливим при оцінці кредитоспроможності позичальника [39, с.30].

На нашу думку, Національному банку України було б доцільно використовувати й надалі практичні розробки західних банківських наглядових органів щодо впровадження рекомендацій за нормативами Базеля II, серед яких суттєве значення мають методичні засади впровадження рейтингових систем.

Наприклад, НБУ рекомендує вдосконалити всю практику диференціювання підходу до оцінки фінансового стану клієнта. Для клієнтів – юридичних осіб такими показниками можуть бути період діяльності з моменту державної реєстрації, наявність або відсутність мережі філій та дочірніх компаній (у т. ч. за кордоном), розмір щорічного прибутку або збитку (сума прибутку або збитку за попередній рік), сума депозитів у інших банках, наявність цінних паперів, що перебувають у власності (вид цінного паперу, сума, кількість, емітент, динаміка котирування), сума заборгованості за кредитами в інших банках, сума заборгованості за кредитами, отриманими від нерезидентів, наявність/відсутність поточних (у т. ч. карткових) рахунків у інших банках, здійснення клієнтом зовнішньоекономічної діяльності та її напряму (зовнішньоекономічні угоди: суми; термін дії; країна; банк, що забезпечує розрахунки), кількість штатних працівників тощо. На жаль, ці нормативи не мають статистичного обґрунтування, ніяк не відображають взаємозв'язок між рівнем кредитоспроможності позичальника та розміром кредитного ризику.

Для порівняння: надійною основою для визначення математичної ймовірності дефолту є міжнародні кредитні рейтинги. Міжнародне рейтингове агентство Standard and Poor's упродовж 20 років накопичує статистику дефолтів позичальників різних рейтингових категорій [82,с.100].

Врахування складності підходу на базі внутрішніх рейтингів та вельми жорсткі вимоги Базеля II щодо його впровадження, можемо передбачити, що розрахунок кредитного рейтингу не матиме масштабного застосування.

Зокрема, Базельський комітет наголошує: «банки повинні продемонструвати, що їхні внутрішні рейтингові системи надійні та незмінні впродовж певного часу». Принципи функціонування внутрішніх банківських систем мають збігатися з вимогами Базельського комітету, а термін, протягом якого IRB-системи використовуються в банківській діяльності на щоденній основі, має становити щонайменше три роки.

Рейтингові системи, які б задовольняли вимоги IRB-підходу, можуть присвоювати рейтинги двох видів: рейтинг позичальника та рейтинг за конкретним зобов'язанням. Кількість класів рейтингової оцінки має становити від 8 до 10, причому охоплення підприємств кредитним рейтингом повинно становити 100%. Незважаючи на значну трудомісткість, складність упровадження таких систем і вимог Базеля II в цілому, вважаємо, їх треба забезпечити їх подальшу практичну реалізацію. Адже відсутність дій щодо удосконалення практики їх використання має суттєвий негативний вплив на українську банківську систему та конкурентоспроможність українських комерційних банків. Тому дуже важливо, щоб НБУ спільно із іншими державними установами, вживав подальших заходів щодо синхронізації вітчизняних та західних пруденційних вимог щодо достатності капіталу. Саме зараз на часі – подальше удосконалення відповідних критеріїв оцінки кредитного ризику з використанням кредитного рейтингу.

Національному банку України, на нашу думку, було б доцільно, створити спільну з комерційними банками робочу групу для обговорення нагальних питань системи оцінки кредитоспроможності позичальників.

Враховуючи, представлені в ході дослідження особливості функціонування закордонних систем оцінювання кредитоспроможності позичальника, вважаємо що доцільним буде розкриття наступної інформації для більш детальної оцінки майбутнього клієнта:

1. Розкриття офіційної структури власності позичальника, а саме:

а) перелік офіційних власників підприємства з вказанням обов'язково частки кожного в статутному капіталі позичальника;

б) для власників – юридичних осіб необхідно вказувати код ЄДРПОУ, для фізичних ідентифікаційний код [80, с.28].

2. Подання реальної структури власників: обов'язково має бути надана інформація щодо фізичної особи або осіб, які контролюють окремо або сукупно, прямо або опосередковано більше 75% статутного капіталу компанії.

3. Аналіз кредитної історії: оцінюється попередній досвід роботи з кредитами.

Позитивною характеристикою підприємства – позичальника є досвід погашення попередніх кредитів та свідчення того, що воно працює відповідально. Також, слід звернути увагу на кредитну історію інших фірм керівника (колишніх та діючих).

4. Рівень ділової активності підприємства. Проводячи аналіз положення підприємства – позичальника на ринку факторів виробництва та готової продукції працівниками банківської установи використовуються дані, отримані від засобів масової інформації, результати аналізу галузі та інформацію, отриману після співбесіди з контрагентами позичальника.

Основна увага приділяється: відповідності рівня якості продукції, її ціновим параметрам і вимогам ринку; конкурентоспроможності продукції; розробці нових видів продукції.

До оцінки факторів виробництва включають кваліфікацію працівників, стан виробничих приміщень та обладнання та місце розташування підприємства. Не менш важливим фактором є також структура клієнтської бази (споживачів).

Клієнтська структура має бути добре розвинутою.

Основна мета аналізу кредитоспроможності визначити здатність і готовність позичальника повернути запрошену позику відповідно до умов кредитного договору. Банк, перш ніж надати кредит, визначає міру ризику, яку він готовий узяти на себе, і розмір кредиту, який може бути наданий.

Кредитоспроможність позичальника передбачає наявність передумов для здобуття кредиту і здатність повернути наданий кредит відповідно до умов кредитного договору. Але зв'язку з відсутністю єдиної бази даних середньогалузевих, мінімальних і найкращих для конкретної галузі показників реальна оцінка фінансового стану підприємства банком-кредитором ускладнюється. Тому, необхідним є створення міжбанківської інформаційної бази, до якої за результатами аналітичної роботи банківських працівників з підприємствами різних галузей економіки заносилися б значення показників фінансового стану підприємств, що належать до різних галузей економіки, з метою вироблення їхніх оптимальних величин по галузі.

Досить вагомою причиною появи проблемних кредитів (залежно від специфіки позичальників та від намірів конкретного банку-кредитора) є недостатність вичерпної кредитної інформації, яка суттєво впливає на оцінку кредитоспроможності. Правильна оцінка кредитоспроможності неможлива без такої інформації.

Питання обміну інформацією через системи обігу кредитних ресурсів в Україні суттєво досліджено Німецькою консультативною групою з питань економічних реформ. Згідно з пропозиціями групи, є три вельми ефективні паралельні напрями розбудови таких систем [72, с.58]:

- 1) удосконалення державного реєстру ненадійних позичальників через запровадження обов'язкової участі комерційних банків у ньому і забезпечення конфіденційності інформації шляхом внесення відповідних змін до закону «Про банки і банківську діяльність»;

- 2) створення державного реєстру великих кредитів, які можуть бути потенційно небезпечними для стабільності всієї банківської системи; саме такий реєстр має вчасно інформувати комерційні банки та органи банківського нагляду

про виникнення кредитних ризиків;

3) сприяння розвитку приватних кредитних бюро через прийняття відповідного законодавства та створення сприятливих умов, адже кредитні бюро не потребують прямої участі уряду, але мають значний позитивний вплив на фінансову стабільність у країні та ефективний розподіл кредитів.

Дії Національного банку України останнім часом свідчать про високу активність у напрямі реалізації регулятором політики банківського нагляду відповідно до рекомендацій міжнародних експертів.

Таким чином, перспективним шляхом удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків є розробка та подальше вдосконалення єдиної рейтингової системи. Держава також має забезпечити вдосконалення механізму обміну кредитною інформацією для забезпечення точності рейтингової моделі, об'єктивності та неупередженості кредитних рішень.

Цей комплекс заходів сьогодні дає змогу суттєво поліпшити рівень оцінки кредитоспроможності позичальників, забезпечити вдосконалення її методики, а завдяки цьому поліпшити безпосередньо процес кредитування, принципи прийняття рішення, вдосконалити механізми управління кредитним портфелем банків, принципи кредитної політики та методи формування резервів адекватно до ймовірності дефолту позичальників та їхніх окремих кредитних операцій.

Ще одним із важливих перспективних шляхів модернізації вітчизняної системи оцінювання кредитоспроможності позичальника є вирішення низки проблем, які виникають у сфері мікрокредитування, тобто організації процесу споживчого кредитування. Так склалося стихійно, що більшість наукових праць присвячені здебільшого проблематиці кредитування юридичних осіб, а за сферу кредитування домогосподарств часто просто забувають. Однак на сьогодні на її долю припадає лєвова частка кредитів в економіці і ігнорувати дану проблематику ми не можемо.

З метою вирішення комплексу проблемних моментів, що з'являються час від часу в даному середовищі пропонується:

1) розробити спеціалізовані нормативні приписи чи документи, якими

врегулюватимуться всі можливі кредитні відносини такого типу;

2) сформувати єдині підходи до рейтингування позичальників-фізичних осіб та структурувати методологію їх аналітичної оцінки;

3) представити більш деталізований огляд компонентів оцінки і виробити єдині критерії та їх диференційоване групування;

4) сформувати комплекс стандартних вимог до зрозумілості та прозорості викладеної позичальниками особистої та ділової інформації;

5) включити розрахунок впливу ситуативних чинників на процес оцінки кредитоспроможності домогосподарств у вигляді індикативних коефіцієнтів.

Практичне втілення запронованих змін дозволить більш якісно реалізувати оцінку здатності фізичних осіб до повернення отриманих позик, посилить дисциплінованість та компетентність кредитних менеджерів та прискорить роботу кредитних центрів, зокрема, за рахунок створення спеціальних підрозділів внутрішнього кредитного ризик-менеджменту, які реалізовуватимуть діяльність з оцінки дрібних компонентів процесу споживчого кредитування, та обиратимуть найбільш важливі з точки зору оцінки фактори для прийняття позитивного рішення по кредитній заявці.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

За результатами дослідження напрямів вдосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників банківських установ було сформовано наступні висновки:

1. Ключові проблеми функціонування вітчизняної системи оцінювання кредитоспроможності позичальників на сьогодні пов'язані із історичними особливостями розвитку національної грошово-кредитної системи, наявністю залишкових кризових явищ та нерозвиненістю існуючої нормативно-правової бази.

2. Найбільш масовий вплив на погіршення збалансованості порядку оцінки кредитоспроможності чинять внутрішні суперечності та відсутність єдиного підходу до систематизації етапів кредитного процесу, що відображається у значній кількості різнорідних банківських методик та відсутності чіткого структурування вхідної інформації на місцях.

3. Виявлено, що постійні негативні перетворення в сфері проведення кредитних операцій значною мірою відображаються на показниках кредитного ризику, спричиняючи його нарощування у сукупній масі, що в подальшому веде до погіршення якості кредитного портфеля банківської установи та зростання частки непрацюючих кредитів в економіці.

4. Задля покращення стану кредитування варто звернутися до кращих вітчизняних та зарубіжних напрацювань, особливо це стосується модернізації діючої системи рейтингування позичальників та подальшого її впровадження у вітчизняних реаліях.

5. Переломним моментом у стабілізації ситуації із подоланням проблемної заборгованості та мінімізації кредитних ризиків можна вважати ухвалення Постанови НБУ № 351 від 30.06.2016 року «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», яким було закріплено основні положення Базельського комітету та новітні підходи до визначення дефолту позичальників різних рівнів.

6. Задля покращення ситуації із оцінкою кредитоспроможності фізичних осіб запропоновано:

- 1) розробити спеціалізовані нормативні приписи чи документи, якими врегулюватимуться всі можливі кредитні відносини такого типу;
- 2) сформувати єдині підходи до рейтингування позичальників-фізичних осіб та структурувати методологію їх аналітичної оцінки;
- 3) представити більш деталізований огляд компонентів оцінки і виробити єдині критерії та їх диференційоване групування;
- 4) сформувати комплекс стандартних вимог до зрозумілості та прозорості викладеної позичальниками особистої та ділової інформації;
- 5) включити розрахунок впливу ситуативних чинників на процес оцінки кредитоспроможності домогосподарств у вигляді індикативних коефіцієнтів.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження теоретико-методологічних аспектів оцінки кредитоспроможності позичальника було сформовано наступні науково-теоретичні висновки:

1. Проведення дослідницької роботи в сфері аналізу ретроспективи та трансформації підходів до формування такої економічної категорії як «кредитоспроможність позичальника» засвідчило існування доволі значних суперечностей між історичними науковими підходами щодо окреслення внутрішнього змісту даної категорії, а також зумовило необхідність реалізувати в цьому контексті співставлення між категоріями «кредитоспроможності» та «платоспроможності», що дозволило сформулювати висновок про абсолютну відмінність між змістовним наповненням цих двох теоретичних понять.

2. Систематизація та аналіз діючих досягнень вітчизняної та зарубіжної наукової думки в плані теоретичного означення змісту категорії «кредитоспроможність» дали нам можливість надати власне покращене формулювання змістовної наповненості даної категорії. Результатом наших досліджень стало формулювання висновку про те, що кредитоспроможність позичальника (фізичної особи) являє собою здатність сформувати визначену величину грошових коштів, яка буде достатньою для своєчасного задоволення кредитних вимог у відповідності до прийнятого графіку погашення кредиту та відсоткових нарахувань, розрахунок якої базується на врахуванні певного числа якісних та кількісних критеріїв оцінювання майбутнього клієнта. Вважаємо, що дане визначення сприятиме більш комплексному розумінню теоретичної наповненості цього поняття.

3. В ході дослідження було встановлено той факт, що адекватне функціонування всієї системи оцінювання кредитоспроможності позичальника неможливо забезпечити без чіткого структурування її ключових складових елементів й визначених методологічних прийомів та інструментів, які є запорукою зваженого гармонійного оцінювання кредитоспроможності на всіх етапах організації кредитного процесу в банківській установі.

4. Стабільний прогрес у розвитку механізму організації національної системи оцінки кредитоспроможності реалізує значний вплив на процеси управління та активізації політики внутрішнього кредитного ризик-менеджменту банку, що неминуче відображається в нормативно-правових законодавчих положеннях, актах, директивах, постановах центрального банку країни.

5. Процес оцінювання кредитоспроможності як юридичних, так і фізичних осіб складається із певної сукупності етапів, на кожному з яких відбувається по елементне оцінювання кредитоспроможності потенційного клієнта банку. Зокрема, на першому етапі, як правило, відбувається безпосередня комунікація із клієнтом, збір необхідної інформації із можливим виїздом кредитних спеціалістів до клієнта (юридична особа); на другому етапі програмно аналізується зібраний масив даних, на третьому обраховуються кількісні та якісні показники кредитоспроможності, визначається клас позичальника, оброблену інформацію у вигляді кредитної заяви на четвертому етапі розглядає кредитний центр банку, і остаточним етапом є прийняття рішення про видачу чи відмову у видачі кредиту.

6. Основою процесу мінімізації кредитних ризиків у будь-якому банку є забезпечення якісної організації кредитного процесу, і зокрема, процедури оцінювання кредитоспроможності. На сьогодні вітчизняна система аналізу кредитоспроможності позичальників різних груп базується на врахуванні пропозицій та нормативних актів Базеля II і Базеля III, за якими ключовим індикатором визначення кредитоспроможності позичальника є визначення ймовірності дефолту того чи іншого типу позичальника за допомогою рейтингових оцінок з визначенням класу позичальника на основі інтегрального показника моделі багатofакторного аналізу.

7. Базою для аналізу кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб є внутрішні методики банківських установ та нормативні положення національного законодавства і зокрема «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», за якими визначається поділ позичальників на 5 класів у відповідності до деякої системи рейтингових показників та міжнародних актів Базельського комітету, особливо в

плані реалізації банками процедури кредитного скорингу як одного із найважливіших методів аналізу кредитоспроможності при здійсненні споживчого кредитування. На прикладі одного із вітчизняних банків подано систему формування скорингових оцінок та механізм здійснення оцінки.

8. Національне законодавство дає можливість банкам у відповідності до внутрішніх положень реалізувати практику щодо внутрішнього корегування класу позичальників-фізичних осіб з врахуванням можливості підвищення, але здебільшого пониження класу позичальника.

9. За результатами скоринг-оцінювання було сформовано розподіл необхідних критеріїв оцінки за кількома групами: формальні (кількісні) та неформальні (якісні). Було визначено що найбільший вплив на кінцеве значення скорингового балу має зокрема оцінювання показників соціального стану позичальника, його особисті якості та прозорість комунікації.

10. За результатами дослідження було всебічно проаналізовано структуру механізму оцінювання юридичних осіб позичальників, згідно оновлених національних стандартів, яке, тепер вже офіційно, відбувається на принципах рейтингування та визначення коригуючих коефіцієнтів згідно галузевого розподілу та масштабів діяльності підприємства позичальника із подальшим виділенням 10 класів позичальників.

11. Аналіз процедури визначення кредитоспроможності для діючого підприємства показав, що на формування показника неабиякий вплив має оперативність подання та прозорість наданої підприємствами фінансової звітності, а також постійний моніторинг банківськими установами фінансового стану своїх діючих корпоративних клієнтів з метою недопущення погіршення рейтингового класу та якості виконання кредитних зобов'язань.

12. Структурування науково-практичних досягнень в сфері розробки та впровадження моделей оцінювання кредитоспроможності показав поступове зміщення орієнтації ключових міжнародних банків в сторону використання стохастичних (комунікативних) методик оцінки, однак більш глибокий аналіз даної практики показав значну невідповідність між вітчизняними та зарубіжними

реаліями, непристосованість методик до нечіткості стандартів фінансової звітності, відсутності правильного формування фінансових коефіцієнтів, значних територіальних та галузевих розбіжностей, і тому потребує більш комплексного експертного оцінювання та тривалої апробації.

13. Наявність значної кількості проблемних «моментів», «прогалин» у функціонуванні механізму національної кредитної політики, недосконалості кредитного процесу та діючого механізму оцінювання кредитоспроможності позичальників різних груп зумовлена в першу чергу відсутністю історично сформованих методів аналізу, стійких національних традицій ведення банківського бізнесу, недосконалістю національних стандартів подання та поширення фінансової звітності і т.д.

14. Найбільш катастрофічний вплив на процес поглиблення кризи та порушення збалансованості в процедурі оцінювання кредитоспроможності реалізують неточності та суперечності внутрішньобанківського характеру, а також відсутність єдності у формуванні уніфікованих стандартів до систематизації та структурування методології та чіткості процедури ведення кредитного процесу, що відображається у наявності великого числа банківських практик та відсутності нормативів та правил щодо аналізу інформаційної бази на місцях.

15. В ході дослідження з'ясувалося, що часті негативні зміни в сфері реалізації кредитних операцій доволі відчутно проявляють свій вплив на розрахунок показників кредитного ризику, зумовлюючи посилення його впливу на сукупну величину виданих кредитів, що надалі спричиняє погіршення якісних характеристик кредитного портфеля банківської установи та нарощування частки проблемних кредитів в економічній системі.

16. З метою покращення діючої процедури та методики кредитування слід звернутися до кращих напрацювань вітчизняного та зарубіжного банківського бізнесу, наукової спільноти, зокрема це пов'язано із модернізацією діючої системи рейтингової оцінки позичальників, її перспективного впровадження у вітчизняних економічних умовах з орієнтованістю на розробку нових методик

коефіцієнтного аналізу фінансових показників.

17. Одним із важливих етапів щодо збалансування ситуації із зменшенням обсягу проблемної заборгованості за кредитами банків та мінімізацією кредитних ризиків можна вважати введення в дію Постанови НБУ № 351 від 30.06.2016 року «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», в якому було прописано базові положення Базельського комітету та новітні методики до обрахунку дефолту позичальників різних груп.

18. З метою поліпшення ситуації із оцінюванням кредитоспроможності фізичних осіб пропонується: здійснити розробку спеціалізованих нормативних приписів чи документів, якими врегульовуватимуться всі можливі кредитні відносини такого типу; забезпечити формування єдиних підходів до рейтингування позичальників-фізичних осіб та здійснити узагальнення методології їх аналітичної оцінки; надати представлення більш деталізованого огляду компонентів оцінки та розробити уніфіковані індикатори та їх різнопланове групування; розробити комплекс стандартизованих правил та вимог до принципів забезпечення зрозумілості та прозорості наданої позичальниками інформації особистого та ділового характеру; сприяти включенню розрахунку впливу ситуативних чинників на процес оцінки кредитоспроможності домогосподарств у вигляді індикативних коефіцієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамчук Л. А. Аналіз факторів впливу на кредитоспроможність аграрних підприємств [Електронний ресурс] / Л. А. Аврамчук, І. М. Зезуль // Інноваційна економіка. - 2015. - № 5. - С. 172-176. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2015_5_34
2. Азаренкова Г. М. Кредит як інструмент фінансування діяльності суб'єкта господарювання [Текст] / Г. М. Азаренкова, І. Ю. Дудник // Сталий розвиток економіки. – 2014. – № 3. – С. 229-234.
3. Банківська енциклопедія [Текст] / А. М. Мороз; за ред. А. М. Мороз. – К. : Ельтон, 2008. – 328 с.
4. Банківська система України : становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 358 с.
5. Банківське кредитування [Текст] / С.К.Реверчук; за ред. С.К.Реверчука. – К.: Атіка, 2008. – 648 с.
6. Банківські операції : підручник [Текст] / за ред. д-ра екон. наук, проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ "Економічна думка", 2009. – 696 с.
7. Банковское дело : учебник [Текст] / под ред. О. И. Лаврушина. – 8-е изд. – Мо-сква : Кнорус, 2009. – 768 с.
8. Берегова Г. І. Методи аналізу кредитного ризику та побудова моделі оцінки кредитоспроможності позичальника [Текст] / Г. І. Берегова, Л. М. Лабецька // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С. 113–122.
9. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера [Текст] / И. А. Бланк. – К.: “Ника-Центр”. – 1998. – 480 с.
10. Бондаренко Ю.В. Порівняльний аналіз підходів щодо оцінки кредитоспроможності позичальника – юридичної особи [Текст] / Ю.В. Бондаренко // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. Серія: Економічні науки. – 2012. - № 1. – С. 18-25.
11. Бордюг В.В. Теоретичні основи оцінки кредитоспроможності позичальника банку [Текст] / В.В. Бордюг // Вісник Університету банківської

справи НБУ. – 2008. – №3. – С. 112-115.

12. Васильчак С. В. Оцінка кредитоспроможності позичальника як один із методів економічної безпеки [Текст] / С. В. Васильчак, Л. Р. Демус // Науковий вісник НЛТУ України. - 2012. - Вип. 22.1. - С. 154-161.

13. Васюренко О. В. Банківський менеджмент: посіб. [Текст] / О.В. Васюренко. – К. : Видавничий центр «Академія», 2010 – 264 с.

14. Виговська Н. Г. Формування механізму оцінки кредитоспроможності позичальника в умовах економічної нестабільності [Текст] / Н.Г. Виговська, Г.Сімеонова (Республіка Болгарія) // Вісник Житомирського державного технологічного університету. - 2016. - №2. - С. 117-129.

15. Виговський В.Г. Методичні підходи до оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання комерційними банками [Текст] / В.Г. Виговський // Облік і фінанси АПК. – 2012. – №3. – С.125-128.

16. Виговський В.Г. Розвиток аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / В. Г. Виговський // Електронний архів Житомирського державного технологічного університету.– 2017. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/handle/23456789/7018>

17. Владимирська Н. І. Особливості сучасних методичних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника [Текст] / Н. І. Владимирська // Науковий вісник: зб. наук. праць. - Одеса: ОНЕУ, 2013. – Вип. 27(206). - С. 236-243.

18. Владичин У.В. Банківське кредитування: навчальний посібник [Текст] / У.В. Владичин; за ред. д-ра екон. наук, проф. С.К. Реверчука. – К.: Атіка, 2008. – 648 с.

19. Вовк В.Я. Кредитування і контроль [Текст] / В.Я. Вовк, О.В. Хмеленко. – К.: Знання, 2008. – 463 с.

20. Вовчак О. Модернізація підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників банків [Текст] / О.Вовчак, Н. Меда // Вісник НБУ. – 2013. – №12 (грудень). – С.11-15.

21. Галасюк В. Оцінка кредитоспроможності позичальників: що оцінюємо? [Текст] / В. Галасюк, В. Галасюк // Вісник Національного банку України. – 2007. –

№ 5. – С. 54-56.

22. Гідулян А. Поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників [Текст] / А. Гідулян // Вісник НБУ. – 2012. - № 1. – С. 53.

23. Гриценко Л.Л. Комплексна експрес-методика оцінки кредитоспроможності підприємств з урахуванням приналежності до виду економічної діяльності [Текст] / Л.Л. Гриценко // Актуальні проблеми економіки.– 2010. – № 7(109).- С. 206-214.

24. Громовий Є. А. Підходи до трактування поняття "кредитоспроможність" [Електронний ресурс] / Є. А. Громовий // Управління розвитком. - 2013. - № 19. - С. 138-140. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2013_19_49

25. Гроші та кредит: підручник [Текст]/ М.І. Савлук, А.М.Мороз, М.Ф.Пухова та ін. / за заг. ред. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 450 с.

26. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України [Текст]: монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.

27. Дзюблюк, О. В. Оптимізація передавального механізму грошово-кредитної політики центрального банку / О.В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2003. – №1. – с.32-37.

28. Дзюблюк, О. В. Оцінка ефективності кредитних вкладень комерційних банків / О. В. Дзюблюк // Фінанси України. – 2000. – №9. – с. 149-154.

29. Дзюблюк, О. В. Управління ліквідністю банківської системи України : монографія / О. В. Дзюблюк, В. Я. Рудан. - Тернопіль : Вектор, 2016. - 290 с.

30. Дзюблюк, О. Розвиток банківської системи в умовах інтеграції економіки України у світове господарство і лібералізації міжнародного руху капіталу / Олександр Дзюблюк, Любов Прийдун // Світ фінансів. – 2008. – № 2. – С. 8-20.31.

31. Дзюблюк О. В. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці [Текст] / О. В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – №3. – С. 30-45.

32. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [Текст] / Р.С. Дякова, А.В. Бохан, В.М. Горбаль та ін. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2002. – 704 с.
33. Єгоричева С.Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах [Текст].– К.: Центр учбової літератури, 2007.- 208 с.
34. Житар М. О. Аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України [Електронний ресурс] / М. О. Житар // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. - 2017. - № 1. - С. 94-105. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2017_1_9
35. Журавель Т.М. Проблеми і перспективи сучасних методик оцінювання кредитоспроможності клієнтів [Текст] / Т.М. Журавель // Вісник УБС НБУ. – 2011. – №1(10). – С. 98-102.
36. Завадський Й.С. Словник економічних термінів: менеджмент, маркетинг, підприємництво : навч.-метод. посібник [Текст] / Й.С. Завадський, Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич. – Житомир : ЖІТІ, 2008. – 444 с.
37. Загородній А.Г. Фінансовий словник [Текст] / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – Львів : ДУ Львівська політехніка, 2002. – 116 с.
38. Зінченко О. А. Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності категорії "кредитоспроможність" [Електронний ресурс] / О. А. Зінченко, С. В. Святенко, В. С. Марчукова. // Економіка. Управління. Інновації. - 2013. - № 1. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_23
39. Ильясов С.М. Об оценке кредитоспособности банковского заемщика [Текст] / С.М. Ильясов // Деньги и кредит (рус.).- 2005.-№9.-С.28-35.
40. Кіріна Ю.С. Визначення змістовного наповнення поняття «кредитоспроможність позичальника банку» [Електронний ресурс] / Ю. С. Кіріна // Управління розвитком. - 2013. - № 19. - С. 149-150. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2013_19_54
41. Ковальчук А. В. Вітчизняний досвід оцінки кредитоспроможності позичальника [Електронний ресурс] / А.В. Ковальчук. Режим доступу : <http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/4.-Vitchiznyaniy-dosvid.pdf>

42. Ковальчук Н.О. Удосконалення методик оцінки рівня кредитоспроможності вітчизняних підприємств / Н. О. Ковальчук, М. О. Паскар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 11. – С. 91-94.

43. Козубович Л. Моделі оцінки кредитоспроможності позичальника [Текст] / Л. Козубович // Збірник тез X Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції „Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання“, 25-26 квітня 2017 року. — Т. : ТНТУ, 2017. — Том 2. — С. 66–67.

44. Колодізев О. М. Кредитно–інвестиційна діяльність банків України: сучасний стан і перспективи розвитку [Текст]/ О. М. Колодізев, Н. М. Власенко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 342–347.

45. Кравченко В.П. Удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника [Електронний ресурс]/ В.П. Кравченко, В.І. Кравченко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2010. - Вип. 17. - С. 205-209. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2010_17_34.

46. Кривоконь О. С. Організаційні аспекти аналізу кредитоспроможності підприємств-позичальників [Текст] / О.С. Кривоконь //Економічний простір. – 2012. – № 62. – С. 125-134.

47. Лаврушин О. І. Банківська справа: сучасна система кредитування : навч. посібник [Текст] / О. І. Лаврушин, О. Н. Афанасьєва, С. Л. Корнієнко. – М. : Кнорус, 2007. – 264 с.

48. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования [Текст] / О. И. Лаврушин. – М.: КНОРУС. – 2009. – С. 39.

49. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика : навч. посіб. [Текст] / В. Д. Лагутін. – Київ : Знання, КОО, 2000. – 215 с.

50. Леськів С.Р. Система індикаторів діагностики кредитоспроможності підприємств [Текст] / С.Р. Леськів, Ю.В. Пинда, О.Г. Шпак// Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2014.-Т.9.- Вип. 3(2). - С.112-115.

51. Малій О. Г. Використання багатofакторного дискримінантного аналізу в процесі оцінювання кредитоспроможності [Електронний ресурс]/ О. Г. Малій // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. - 2017. - Вип. 185. - С. 259-268. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2017_185_32

52. Манжос С. Б. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальника з урахуванням галузевих особливостей [Текст] / С. Б. Манжос // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 351-356.

53. Мельник К. В. Проблемні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальників [Текст] / К.В. Мельник // Економіка та суспільство. – 2016.- Вип.3. –С. 433-438.

54. Мисник Т. Г. Кредитоспроможність як основа кредитних відносин та мінімізації кредитного ризику банку [Електронний ресурс] / Т. Г. Мисник, І. С. Борисова // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. - 2016. - № 1. - С. 135-140. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2016_1_17

55. Няньчук Н. Сучасні тенденції розвитку кредитної діяльності банків України [Текст]/ Н. Няньчук // Економічний простір: зб. наук. праць. – №20/1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, – 2014. – С. 116-121.

56. Операції комерційних банків [Текст] / Р.Котовська, Г.Табачук, Л.Грудзевич та ін. – 3-тє вид. – Львів :ЛБІ НБУ, 2003. – 500 с.

57. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aub.org.ua>.

58. Офіційний сайт інформаційного агентства «Уніан». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economics.unian.net>.

59. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання [Текст] / Єпіфанов А, Дехтяр Н., Мельник Т., Школьник І. та ін. ; під ред. А.О. Єпіфанова. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 286 с. – ISBN 978-966-8958-13-7.

60. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка [Текст] / Г. С. Панова. – Москва : ДИС, 1997. – 464 с.

61. Пасічник І. Розробка аналітичного інструментарію оцінки ефективності кредитної політики банку [Текст] / І. Пасічник, В. Вовк // Вісник НБУ. – 2008. - № 1. – С. 36-39.

62. Петрук О.М. Банківські операції : навч. посібн. [Текст] / О.М. Петрук, С.З. Мошенський, О.С. Новак. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 568 с.

63. Поездник А. И. Анализ и внутрибанковский контроль кредитоспособности заемщика : автореф. дис. канд. эконом. наук [Текст] / А. И. Поездник. – М., 2007. – 23 с.

64. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку [Текст]/ Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

65. «Про банки і банківську діяльність»: закон України: прийнятий від 07.12.2000 року, №2121-III; з станом на 16.01.2018 / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу до закону : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

66. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: постанова НБУ: затверджена 30.06.2016 №351 [Електронний ресурс] / Правління Національного банку України: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/page>

67. Прокопенко І.Ф. Основи банківської справи : навч. посібн. [Текст]/ І.Ф. Прокопенко, В.І. Ганін, В.В. Соляр, С.І. Маслов. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 410 с.

68. Про Національний банк України : закон України: прийнятий 20.05.1999 р. №679-XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14

69. Регулярна інформація щодо фінансової звітності підприємств України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт SMIDA. – Режим доступу : <https://smida.gov.ua/db/emitent/report/kv/show/102307>

70. Сахарова М.О. К вопросу о кредитоспособности предприятий / М.О. Сахарова // Деньги и кредит. – 2007 (переизд.). – № 3. – С. 19–26

71. Словник-посібник економічних термінів [Текст] / О.М. Дрозд, В.В. Дубічинський, А.С. Д'яков та ін.; за ред.Т.Р. Кияка. – К. : Вид. Дім “КМ Academia”, 2010. – 264 с.

72. Скочеляс І. М. Сучасні форми оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб : диплом. робота за освіт.- кваліф. рівнем «магістр» : спец. 8.03050802 – банківська справа [Текст] / І. М. Скочеляс ; наук. керівник к. е. н., доцент Т. С. Стубайло. – Тернопіль, 2013. – 80 с.

73. Смерічевський С. Удосконалення сучасних методик банківського регулювання оцінки кредитоспроможності фізичних осіб [Текст]/ С. Смерічевський, О. Клімова // Економічний простір. – 2012. –№ 2. – С. 28-32.

74. Смолева Т. М. Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальників банками України [Електронний ресурс] / Т. М. Смолева // Финансы, учет, банки. - 2014. - Вып. 1. - С. 241-245. - Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Fub_2014_1_36

75. Соколова Л. В. Аналіз науково-практичного інструментарію оцінювання кредитоспроможності підприємств [Електронний ресурс] / Л.В. Соколова, О.Є. Соколов, А. О. Тимошева // Траектория науки.Электронный научный журнал . – 2016. – № 4(9) - Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-naukovo-praktichnogo-instrumentariyu-otsinyuvannya-kreditospromozhnosti-pidpriemstv>

76. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета [Текст] / Я.В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2010 (переизд.). – 496 с.

77. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ДССУ. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

78. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой [Текст] / под общ. ред. проф., д-ра экон. наук А. П. Градова и проф., д-ра экон. Наук Б. И. Кузина. – Санкт-Петербург : Специальная литература, 1996. – 510 с.

79. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності [Текст] : монографія / О. В. Дзюблук, М. Д.

Алексеев, В. В. Корнеев [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. - Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. - 298 с.

80. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб [Текст] / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 1 – С. 26-30.

81. Терещенко О. О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці [Текст]// Вісник НБУ. – 2012. - №9. – С.4 -8.

82. Управління банківськими ризиками [Текст]/ Л.О.Примостка та ін. ; за ред. Л.О.Примостки. – К.:КНЕУ, 2007. – 600 с.

83. Финансово-экономический словарь [Текст] / / под ред. М.Г. Назарова. – М. : АО “Финстатинформ”, 2009 (переизд.). – 224 с.

84. Фридинський В. А. Методичні підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників [Текст] / В. А. Фридинський, Я. Ю. Потолова // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ "ХПІ". – 2014. – № 64 (1106). – С. 3-6.

85. Фролов С. М. Банківська справа та основи митного регулювання в Україні: теорія і практика :навч. посібник [Текст]/ С.М. Фролов. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 94–102.

86. Фурик В. Г. Комплексна оцінка кредитоспроможності підприємств-позичальників комерційним банком [Електронний ресурс] / В. Г. Фурик, Т. К. Калугаряну // Вісник Вінницького політехнічного інституту. - 2014. - № 6. - С. 63-68. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2014_6_11

87. Хрестинин В. В. Финансовое состояние как фактор кредитоспособности предприятия [Текст] / В.В. Хрестинин// Вестник Московского университета. – 2006. – № 6. – С. 3 – 24.

88. Чайковський Я. Напрямки вдосконалення методики аналізу кредитоспроможності боржника-юридичної особи[Текст]/ Я. Чайковський // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2014. – №. 19 (1). – С. 176-188.

89. Швайко М. Л. Особливості грошово-кредитної політики України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / М. Л. Швайко // Социальная экономика.

- 2016. – № 1. - С. 82-86. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2016_1_12.

90. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу підприємства [Текст]/ А.Д. Шеремет., Е.В. Негашев. – М.:ІНФРА-М, 1996.- 176с.

91. Шило Ж. С. Проблеми оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів банку [Текст] / Ж.С. Шило // Зайнятість та соціальна інфраструктура. – Луцьк : Надстир'я. – 2011. – Вип. XVII. – № 4. – С. 154–163.

92. Шовкун І. Кредитоспроможність підприємств у контексті формування фінансових джерел відтворення переробної промисловості у регіонах України [Електронний ресурс] / І. Шовкун // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 2. - С. 54-61. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_2_21

93. Янишевська В. М. Анализ платежеспособности предприятий и организаций: Практическое руководство для государственных и иных предприятий [Текст] / В.М. Янишевська, В.Т. Севру, Т.Е. Лукачер. – М. : ИНФРА-М, 1991. – С. 5–47.